MASARYKOVA UNIVERZITA
**PRÁVNICKÁ FAKULTA**

# DNY PRÁVA 2017
## DAYS OF LAW 2017

## Část I.
## Právo a jazyk

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA vol. 612

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

řada teoretická
svazek č. 612

# DNY PRÁVA 2017 – DAYS OF LAW 2017

## Část I.

## Právo a jazyk

Eds.:

Miloš Večeřa, Terezie Smejkalová, Jiří Valdhans

Masarykova univerzita
Brno 2018

Recenzenti:

doc. JUDr. Tomáš Sobek, Ph.D.
JUDr. Mgr. Michal Urban, Ph.D.
JUDr. Michal Šejvl, Ph.D.
doc. JUDr. Mgr. Martin Škop, Ph.D.
JUDr. Bc. Markéta Štěpáníková, Ph.D.

© 2018 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8988-4

# Obsah

**Teória rečových aktov a právny realizmus** ..... 7
*Tomáš Gábriš*

**Jazyk, právo a média** ..... 22
*Monika Hanych*

**Regulatory Problems of Artificial Intelligence** ..... 42
*Gergely G. Karácsony*

**The Language of Technology and Law Through the Lens of Artificial Intelligence: Private Law Issues of the AI Phenomenon** ..... 56
*Barna Arnold Keserű*

**Problém pravidla v kontextu práva** ..... 67
*Martin Koloušek*

**The Language and Trade Mark Protection** ..... 82
*Vlastislav Stavinoha*

**Fakta a normy – nekonečný příběh** ..... 95
*Jan Šmíd*

# Teória rečových aktov a právny realizmus[1]

*Tomáš Gábriš*

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave,
Slovenská republika

**Abstract in original language**

Filozofia jazyka slúžila a slúži ako inšpirácia aj pre právnych teoretikov a právnych filozofov. Vhodným príkladom je najmä teória rečových aktov, ktorú Marcin Matczak aplikuje na podstatu a význam legislatívy. Podobne však z teórie rečových aktov vychádza aj súčasný taliansky právny realizmus. Ten sa dopracúva k podobným záverom ako Matczak, a zároveň k záverom totožným s predstaviteľmi „nového realizmu".

**Keywords in original language**

Realizmus; právny realizmus; filozofia jazyka; rečové akty.

**Abstract**

The philosophy of language served and still serves as an inspiration for legal theorists and legal philosophers. A good example is, in particular, the theory of speech acts applied e.g. by Marcin Matczak onto the essence and meaning of legislation. Similarly, the theory of speech acts also serves as a basis for contemporary Italian legal realism. Italian legal realists thereby come to similar conclusions as Matczak, and at the same time they share similar insights as representatives of the "new realism".

**Keywords**

Realism; Legal Realism; Philosophy of Language; Speech Acts.

## 1 Úvod

Jazyk, resp. reč, je najtradičnejším médiom (technológiou) práva – bez ohľadu na to, či ide o médium ústne tradované (v predmodernej dobe) alebo

[1] Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA 1/0049/17 Právne a ekonomické aspekty korupcie – príčiny, dôsledky, prevencia a ekonomická analýza právnej úpravy.

písomne zachytávané (v modernej dobe, vrátane súčasnosti). Materiálna právna kultúra, ktorá je predmetom záujmu právnej archeológie, či právnej ikonológie, predstavuje iba doplnok k jazykovej, rečovej právnej kultúre – čo platí osobitne pre našu súčasnosť. Práve pre uvedené skutočnosti je prirodzeným, že vedecké teórie a závery formulované vedami skúmajúcimi jazyk a text (lingvistika, ale tiež filozofia jazyka, literatúra a pod.) môžu predstavovať bohatý zdroj inšpirácie aj pre „externé" vedecké prístupy k skúmaniu práva. V tomto príspevku sa pokúsime o práve uvedené – aplikovať na výskum fenoménu práva niektoré myšlienky filozofie jazyka a osobitne teórie rečových aktov; ide totiž o spoločnú styčnú plochu zdôrazňovanú predstaviteľmi viacerých súčasných realistických právnoteoretických (právnofilozofických) prístupov, ktorých stručné predstavenie sme si tu dali za cieľ.

## 2 Teória rečových aktov a právo

Teória rečových aktov je spojená s filozofiou bežného jazyka, ktorej prvými predstaviteľmi boli najmä J. L. Austin a J. R. Searle.[2] Tí rozpracovali ideu, podľa ktorej vyslovené rečové akty („lokučný akt") majú jednak svoje zamýšľané účinky („ilokučný akt"), ale tiež aj svoje reálne účinky na druhých ľudí, adresátov („perlokučný akt"[3]).

Obaja uvedení filozofi, skúmajúci vzájomné vzťahy medzi jednotlivými druhmi rečových aktov a realitou, v tejto súvislosti uznávajú, že existujú osobitné, tzv. performatívne rečové akty, ktorých samotným vyslovením dochádza k reálnemu (právnemu) úkonu, napríklad vyslovením slov „sľubujem", „beriem (za manželku)" či „prisahám". Už samotné vyslovenie slov teda mení realitu, z právneho hľadiska predstavuje právnu skutočnosť. Toho sme v rámci právnej teórie a praxe najčastejšie svedkami v záväzkovom práve, ale obdobne tiež v procesnom práve – tam osobitne v prípade súdnych rozhodnutí, ktoré konštitutívne zakladajú nové právne vzťahy.

---

2 SEARLE, J. R. *Rečové akty*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 41–43; AUSTIN, J. L. *Ako niečo robiť slovami*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 107: „… *môžeme tiež vykonávať perlokučné akty: to, čo spôsobujeme alebo dosahujeme tým, že niečo povieme*…" Porovnaj tiež DOLNÍK, J. *V šeobecná jazykoveda: Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: VEDA, 2013, s. 269 a nasl.

3 „*in perlocutionary speech, the utterance is not the action, but generates the action as an effect (e.g. „Stand up!")*." FIORITO, L. On Performatives in Legal Discourse. In: *Metalogicon*, 2006, roč. XIX, č. 2, s. 105 [cit. 24. 12. 2017]. Dostupné z: http://web.mclink.it/MI2701/rivista/2006ld/Fiorito06ld.pdf

Aj samotný text zákona (všeobecne záväzného právneho predpisu) však môže obsahovať rečové akty, ktoré môžu byť chápané ako performatívne rečové akty, resp. ako prejavy tzv. „juristického svetonázoru" (presvedčenia o tom, že prijatím zákona sa zmení realita): napríklad zakotvením nového názvu štátu („Československá socialistická republika"), či zakotvením dosiahnutia určitého stupňa vývoja („socializmus v našej vlasti zvíťazil", „československý štát vstúpil do života").

Formulácie právnych noriem však v zmysle Austinovej a Searlovej teórie možno považovať za performatívne rečové akty iba vtedy, ak skutočne nový stav vytvárajú; inak by to mohli byť napríklad „iba" tzv. konštatujúce rečové akty – potvrdzujúce už predtým reálne dosiahnutý stav.[4]

Performatívne rečové akty sú totiž – rovnako ako tzv. konštatujúce rečové akty – iba zlomkom z viacerých možných druhov rečových aktov, vyskytujúcich sa v zákonoch a súdnych rozhodnutiach. Ich druhy vo svojej vlastnej taxonómii ponúka a podrobnejšie vysvetľuje napríklad L. Fiorito.[5] Rozlišuje pritom nasledujúce druhy rečových aktov v práve:

- deklaratívne akty, ktoré majú za cieľ „zmeniť svet";
- asertívne akty, ktoré popisujú realitu sveta;
- performatívne akty, ktoré majú primäť adresáta k vykonaniu niečoho, napríklad v prípade odsudzujúceho rozsudku v trestnom konaní;[6]
- komisívne akty, ktorými sa hovorca zaväzuje k určitému konaniu;
- expresívne akty, ktoré vyjadrujú psychologický stav.

4 „*Austin distinguishes two types of speech act: constative and performative. While constative speech acts describe* a *situation and can therefore be evaluated for how well they describe the world, i.e. they can be true or false, performative acts produce an action (e.g. ‚I sentence you to 20 year prison').*" FIORITO, L. On Performatives in Legal Discourse. In: *Metalogicon*, 2006, roč. XIX, č. 2, s. 104 [cit. 24. 12. 2017]. Dostupné z: http://web.mclink.it/MI2701/rivista/2006ld/Fiorito06ld.pdf

5 Ibid., s. 101 a nasl.

6 „*Most explicitly, trial sentences and other judicial rulings frequently require that parties do something that itself qualifies as a „restored behavior." Imprisonment, for instance, requires going into a certain space, wearing certain clothes, and acting in a certain manner. Less severe sentences may be equally performative: a growing number of criminal sentences mandate performances of shame or self-degradation, where the convicted individual must post a stigmatizing sign on his property, drive around with a special bumper sticker, or do community service in specified attire.*" HIBBITTS, B. J. *De-scribing Law: Performance in the Constitution of Legality*. [cit. 24. 12. 2017]. Dostupné z: http://law.pitt.edu/archive/hibbitts/describ.htm

Fiorito tiež rozlišuje rôzne funkcie rečových aktov v práve:

- deklaratívne: podľa neho sem patrí „vyhlasujem Vás za muža a ženu“;
- asertívne: „potvrdzujeme, že…“;
- performatívne: napríklad pri uzatvorení manželstva „áno, beriem“;
- imperatívne: „fajčenie je zakázané“;
- optatívne: napríklad v prípade určitých právnych zvýhodnení pri naplnení želanej hypotézy právnej normy.

Zákony (resp. iné všeobecne záväzné právne predpisy) ako aj súdne (či správne) rozhodnutia tak možno pohľadom „zvonku“, externe, z hľadiska teórie rečových aktov analyzovať aj v takto naznačenom duchu. Nemusí však pritom ísť iba o analýzu výsostne vedeckú a samoúčelnú, bez praktického významu pre lepšie pochopenie fungovania práva – dokladá to osobitne napríklad (ale nielen) právny teoretik zo susedného Poľska, Marcin Matczak. Jeho predstavu o praktickej využiteľnosti teórie rečových aktov v právnej vede (ale aj praxi), blízku právnemu realizmu, si tu preto stručne predstavíme.

## 3 Marcin Matczak a zákon ako rečový akt

Marcin Matczak sa pri svojom skúmaní práva sám hlási k teórii rečových aktov ako zdroju svojej inšpirácie, hoci si uvedomuje, že v prípade zákonov nejde o rečové akty vo forme hovoreného slova, ale skôr v podobe zachytenej písomne.[7] To mu však nebráni aplikovať teóriu rečových aktov na jeho analýzu „normatívnosti“. Má totiž za to, že práve teória rečových aktov môže veľmi efektívne a zároveň originálne vysvetliť fenomén normatívnosti, t.j. chápanie práva (zákona) ako zdroja regulácie ľudského správania, t.j. zdroja toho, „čo má byť“. Matczak tu má pomerne originálne za to, že zdrojom normatívnosti v prípade zákonov v skutočnosti nie je obsah, reč, text zákona, ako lokučný akt podľa teórie rečových aktov, ale v skutočnosti zákon treba chápať skôr ako akt ilokučný – t.j. zákon „iba“ vyjadruje

7 MATCZAK, M. Three Kinds of Intention in Lawmaking. In: *Law and Philosophy*, 2017, roč. 36, č. 6, s. 651–674.

úmysel, vôľu zákonodarcu právne (legislatívne) upraviť určitý okruh otázok, bez ohľadu na samotný obsah úpravy.[8]

Matczak teda má za to, že na samotnom texte zákona (lokučnom akte), ktorý aj tak podlieha dodatočným interpretáciám na to určenými orgánmi aplikácie práva, až tak nezáleží – namiesto lokučného aktu, textu zákona, je dôležitejšia ilokučná povaha zákona, ktorým podľa Matczaka zákonodarca normatívnosť vyjadruje v zmysle: „Čiňte čokoľvek zákon hovorí!". Čo konkrétne však zákon hovorí, to už vykladajú súdy, ktoré vynucujú aj reálny účinok na správanie adresátov práva – v zmysle vyššie spomenutého perlokučného rečového aktu.

Matczak tu teda jednoduchým aplikovaním teórie rečových aktov na právo (zákon) vysvetľuje naraz viacero základných právnoteoretických problémov – otázku normatívnosti práva, ale aj otázky realistického fungovania realizácie, interpretácie a aplikácie práva – a to pritom v podstate obdobne, ako ich vysvetľuje aj súčasný právny realizmus (viac nižšie). To všetko dokázal iba jednoduchým označením zákonov za „zásadne" ilokučné akty. Slovo „zásadne" sme tu do Matczakovej teórie doplnili my, a to iba preto, že v skutočnosti sa orgány aplikácie samozrejme môžu pridržať aj doslovného významu textu, akoby vnímali zákon ako lokučný akt. Aj keď však súd formálne vníma zákon ako lokučný akt, v skutočnosti ho nevyhnutne vníma aj ako akt ilokučný, a samotná lokúcia je fakticky vždy „iba" podkladom a východiskom sudcovskej interpretácie obsahu zákonodarcovho aktu. Aj keď ho pritom jeden súd vyloží „doslovne", neexistuje veľa spôsobov, ako inému súdu či sudcovi zabrániť v dotvorení, či pretvorení (hoci v tom najlepšom úmysle) lokúcie textu zákona iným výkladom – aj daný druhý sudca by navyše pritom oprávnene mohol mať za to, že v skutočnosti postupuje striktne podľa lokučného aktu zákona, hoci v skutočnosti výsledkom

8 „*suweren ma intencję illokucyjną, aby adresaci jego aktu mowy realizowali stany rzeczy opisane na poziomie aktu lokucyjnego (na poziomie semantycznym) i w związku z tym pod groźbą przymusu nakazuje adresatom prawa realizację świata opisywanego przez tekst prawny (przymus ten jest także elementem relacji faktycznej pomiędzy suwerenem a adresatami prawa). W ujęciu metaforycznym można by stwierdzić, że sensem aktu mowy suwerena jest rozkaz „Czyńcie, cokolwiek (tekst) Wam powie!".*" MATCZAK, M. *Tekst prawny jako opis świata możliwego. Rozważania o statusie ontologicznym normy prawnej*, s. 13. [cit. 24. 12. 2017]. Dostupné z: https://knfpifs.files.wordpress.com/2012/11/matczak_tekst_prawny_jako_opis_lodz2012_knfp.pdf. Odkazuje na ilokučné akty v zmysle STRAWSON, P. F. Intention and Convention in Speech Acts. In: *The Philosophical Review*, 1964, roč. 73, č. 4, s. 439–460.

v porovnaní s možnou pôvodnou intenciou zákonodarcu zostane u oboch sudcov vlastne iba zákonodarcova ilokúcia – v zmysle dodržania zákonodarcovho želania právnej úpravy daného okruhu otázok, ale za „dourčenia" vlastného obsahu zákonnej úpravy konkrétnym súdom (orgánom aplikácie práva).[9]

Svoju teóriu Matczak v nami naznačenom duchu osobitne rozpracoval vo svojej kapitole v kolektívnej monografii o problémoch normativity,[10] kde sám tvrdí, že zákon možno vnímať ako lokučný aj ako ilokučný akt, pričom normativitu vyjadruje práve rovina ilokučného aktu, vždy prítomná v rámci každého zákona. Lokučná rovina je podľa Matczaka problematickou práve pre nami vyššie uvedené dôvody – kvôli tomu, že pri interpretácii textu (obsahu) nie je možné držať sa verne pôvodného úmyslu zákonodarcu, ktorý jednak nemusí byť určiteľný, či známy, ale zároveň je v realite každodenného vývoja neustále revidovaný, pričom sa prihliada na rôzne meniace sa kontexty, čo sa prejavuje ako „dynamika právnej interpretácie". Proces výkladu textu právneho predpisu preto Matczak vníma ako akési delegovanie úlohy vyjadriť lokučný akt súdom. Vydanie zákona dokonca pripodobňuje situácii menovania osoby do úradu – menovaním nie je možné vopred predpokladať, ako konkrétne bude osoba svoj úrad/funkciu vykonávať. Podobne zákonodarca vydaním zákona nemôže plne ovplyvniť, resp. vylúčiť jeho ďalší „život", t.j. výklad rečového aktu.[11] Zrejmý a trvalý zostane len zákonodarcov ilokučný akt – úmysel právne regulovať isté otázky.[12]

---

9 Porovnaj MATCZAK, M. Three Kinds of Intention in Lawmaking. In: *Law and Philosophy*, 2017, roč. 36, č. 6, s. 651–674.

10 MATCZAK, M. Why Legal Rules Are Not Speech Acts and What Follows from That? In: ARASZKIEWICZ, M., P. BANAŚ, T. GIZBERT-STUDNICKI, a K. PŁESZKA (eds.). *Problems of Normativity, Rules and Rule-Following*. Cham: Springer, 2015, s. 338 a nasl.

11 V Nemecku existuje podobný prístup na pomedzí lingvistiky a práva; označuje sa ako štrukturujúca právna náuka. Pozri https://de.wikipedia.org/wiki/Strukturierende_Rechtslehre [cit. 24. 12. 2017]. Predstaviteľom je osobitne FELDER, E. *Juristische Textarbeit im Spiegel der Öffentlichkeit*. Berlín: Walter de Gruyter, 2003; FELDER, E. *Rechtsfindung im Spannungsverhältnis von sprachlicher Vagheit und Präzision*. [cit. 24. 12. 2017]. Dostupné z: https://www.gs.uni-heidelberg.de/md/neuphil/gs/sprache02/felder/felderrechtsfindungimspannungsverhaeltnis.pdf; a tiež: MÜLLER, F., R. CHRISTENSEN a M. SOKOLOWSKI. *Rechtstext und Textarbeit*. Berlín: Duncker & Humblot, 1997.

12 MATCZAK, M. Three Kinds of Intention in Lawmaking. In: *Law and Philosophy*, 2017, roč. 36, č. 6, s. 651–674.

## 4 Rečové akty a právna interpretácia

Naznačený postoj k zákonu ako ilokučnému aktu, ktorého obsah sa mení následným súdnym výkladom, verne odráža dnes prevažujúci prístup k interpretácii práva – t.j. rešpektovanie tzv. aktualizačných prístupov, napríklad objektívneho recentného výkladu, na úkor subjektívneho originalizmu, objektívneho originalizmu, či prísneho textualizmu.[13] Aj tu teda možno vidieť využiteľnosť teórie rečových aktov v práve – možnosť rôzneho chápania rečových aktov totiž verne odráža aktuálny stav v práve, kde nielen na úrovni súdnej interpretácie, ale aj na úrovni zákonodarcových očakávaní vládne interpretačný pluralizmus,[14] či dokonca drsnými slovami Nicholasa Rosenkranza až akási kakofónia interpretačných prístupov.[15]

Interpretačný pluralizmus sa pritom týka všetkých moderných právnych poriadkov a systém prípustných interpretačných postupov stále košatie, podobne ako môže košatieť všeobecný výklad chápania rečových aktov. Za všetky teórie a delenia interpretačných prístupov k právu tu tak len pripomeňme, že napríklad známy izraelský právny teoretik aj praktik Aharon Barak[16] rozlišuje tzv. subjektívne interpretačné systémy, kde sa primárne zohľadňuje úmysel dobového zákonodarcu (ide teda o originalistický prístup k interpretácii, čo stelesňuje pôvodný schleiermacherovský ideál hermeneutiky). Aj pritom sa však dá postupovať rôzne – osobitne skúmať tzv. originálny konzekvencialistický účel, ako účel, ktorý chcel zákonodarca dosiahnuť, alebo na druhej strane hľadať iba „všeobecný" úmysel pri tvorbe zákona, bez predstavy zákonodarcu o dôsledkoch.

13 Pri striktnom textualizme sa pritom zdôrazňuje, že zákonodarca by aspoň bol donútený zmeniť text zákona, ak by sa ukázalo, že súdy sa pridržiavajú textu, ktorý sa považuje za nespravodlivý, či zastaraný. JONES, Th. W. Textualism and Legal Process Theory: Alternative Approaches to Statutory Interpretation. In: *Journal of Legislation*, 2000, roč. 26, s. 45; V podmienkach USA sa pritom v prospech textualizmu hovorí aj o tom, že úmysel zákonodarcu alebo interpreta nemá mať prednosť pred myšlienkou právneho štátu – *rule of law*. CROSS, F. B. *The Theory and Practice of Statutory Interpretation.* Stanford: Stanford University Press, 2014, s. 11.

14 Pojem interpretačného pluralizmu používa napr. CROSS, F. B. *The Theory and Practice of Statutory Interpretation*. Stanford: Stanford University Press, 2014, s. 17; Vychádza z diela klasikov ESKRIDGE, W. N. Jr. a P. P. FRICKEY. Statutory Interpretation as Practical Reasoning. In: *Stanford Law Review*, 1990, roč. 42.

15 ROSENKRANZ, N. Q. Federal Rules of Statutory Interpretation. In: *Harvard Law Review*, 2002, roč. 115.

16 BARAK, A. *Purposive Interpretation in Law*. Prel. Sari Bashi. Princeton: Princeton University Press, 2005.

Naproti tomu Barak odlišuje tzv. objektívne systémy interpretácie, ktoré nehľadajú úmysel zákonodarcu, a ktoré pripúšťajú, že sudca môže textu rozumieť a vyložiť ho aj inak než by ho vyložil (interpretoval) pôvodný autor, či pôvodní adresáti. Pritom by sa však vraj mal textu pripisovať význam slov bežný v čase aplikácie textu – tento prístup sa napríklad v USA označuje ako prístup tzv. starého textualizmu. Jeho opakom je prístup tzv. nového textualizmu, ktorý požaduje zohľadňovať taký význam slov, aký by čitateľ pripisoval textu v čase jeho vzniku.[17] Aby to však nebolo také jednoduché, existuje tiež vraj tretí objektívny prístup, ktorý objektívne hodnotí úmysel textu, a napokon štvrtý objektívny prístup, ktorý umožňuje aktualizovať text zákona.

Objektívny prístup má pritom vo všeobecnosti bližšie ku gadamerovskej verzii hermeneutiky, ale tiež napríklad k súčasným talianskym hermeneutikám, ktoré uznávajú možnosť vykladať text dodatočne a s odstupom času aj radikálne – príkladom je Vattimo a jeho marxistická hermeneutika, blízka ľavicovému hnutiu Critical Legal Studies a marxistickému prístupu k právu. Do tejto „radikálnej" množiny následného prispôsobovania výkladu zrejme možno radiť aj široké interpretačné prístupy filozofie bežného jazyka a teórie rečových aktov.

Už len pre úplnosť však ešte dodajme, že podľa Baraka existujú aj prostredné, subjektívno-objektívne interpretačné prístupy – prvý je taký, ktorý začína subjektívnou interpretáciou, a iba ak sa ňou nepodarí dopátrať k nepochybnému výsledku, aplikuje sa v druhom kroku objektívny výklad. Tieto názory pritom vychádzajú z toho, že súd je agentom zákonodarcu ako principála,[18] a má teda v prvom rade napĺňať jeho vôľu. Druhý prístup je taký, ktorý predpokladá, že aj zákonodarca si zväčša želá vykladať text objektívne – a ten, kto chce použiť subjektívny výklad, to musí osobitne zdôvodniť. Tretí prístup je potom opäť skôr subjektívny, ale úmysel zákonodarcu sa vykladá vo svetle aktuálne platnej legislatívy, ktorá môže naznačovať zmenu úmyslu zákonodarcu v priebehu času.[19] A posledný, štvrtý

17 Typické je používanie historických výkladových slovníkov.

18 CROSS, F. B. *The Theory and Practice of Statutory Interpretation*. Stanford: Stanford University Press, 2014, s. 3–4.

19 Hovorí sa aj o preferenciách súčasnej legislatívy. Pozri Ibid., s. 16. V podstate ide o recentný objektívny výklad práva.

subjektívno-objektívny prístup je napokon taký, kde sudca môže ľubovoľne voliť medzi subjektívnym alebo objektívnym výkladom – čo je prístup tzv. pragmatický,[20] ale tiež prístup Dworkinov a prístup účelovej interpretácie práva, ktorú zastáva aj sám Barak.[21]

Z uvedeného však stále vyplýva, že bez ohľadu na to, ku ktorej interpretačnej metóde sa prikloníme, naznačená interpretačná pluralita je stále dôkazom toho, že prax napokon skutočne vedie k tomu, že perlokučný účinok (konečné regulované správanie adresátov) môže byť úplne iné než bolo zákonodarcom pôvodne zamýšľané.[22] Sám zákonodarca by teda mal vopred počítať s tým, že jeho zákony môžu byť vykladané objektívne aj subjektívne, aktualizačne, ale i originalisticky, či textualisticky. Z toho titulu preto nakoniec nemožno ani zaručiť, ale ani vylúčiť, že ilokučný, lokučný a perlokučný akt budú v perfektnej zhode. Všeobecne však platí, že ich zhoda nie je nutnosťou – čo si už dávno uvedomuje nielen filozofia jazyka a teória rečových aktov, ale dlhodobo to zdôrazňuje aj tzv. právny realizmus, podčiarkujúci význam orgánov aplikácie práva oproti významu samotného textu zákona.

## 5 Taliansky právny realizmus a filozofia jazyka

Matczakov prístup k zákonom ako rečovým aktom a naznačené súvislosti teórie rečových aktov s interpretáciou práva vykazujú veľmi podobne rysy so súčasným juhoeurópskym právnym realizmom, pre ktorý je príznačný podobný interpretačný skepticizmus[23] – podľa talianskych právnych realistov totiž platí, že v skutočnosti takmer každý prípad môže byť ponímaný ako „*hard case*“, a sudca (osobitne ústavný sudca) môže dospieť aj k inej než

20 T.j. taký, ktorý hľadá najlepšie možné riešenie vzhľadom na dôsledky rozhodnutia a celkovú „policy“. Pozri Ibid., s. 2. Ide o tretí prístup popri prístupe zdôrazňujúcom úmysel zákonodarcu, a prístupe zdôrazňujúcom text predpisu.

21 BARAK, A. *Purposive Interpretation in Law*. Prel. Sari Bashi. Princeton: Princeton University Press, 2005, s. 30–37.

22 K úmyslu zákonodarcu porovnaj AARNIO, A. *Essays on the Doctrinal Study of Law*. Dordrecht: Springer, 2011, s. 153–158: Karl Olivecrona existenciu vôle zákonodarcu popieral. Popper zasa konštatoval, že vôľa kolektívneho orgánu je osobitná a oddelená od vôle jednotlivých členov takéhoto orgánu. Nemalo by sa preto ani hovoriť o vôli, ale iba jednoducho o tom, že zákon je výsledkom parlamentnej, legislatívnej procedúry.

23 V prípade amerických realistov pozri napr. ČAPEK, J. Teorie „právního realismu“ (Kritická studie). *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia*, 1976, roč. XXIV, s. 63 a nasl. Extrémny náhľad, až nihilistický, zastával Frank.

všeobecne očakávanej interpretácii; preto ani neplatí, že každý prípad musí mať jediné správne riešenie, ako to predpokladá R. Dworkin, hlásajúci ideu „jedinej správnej odpovede". Právni realisti teda neveria v sudcu Herkula, ktorý dokáže vždy nájsť tú jedinú správnu odpoveď, a takisto neveria v to, že by ho ostatní sudcovia museli nevyhnutne nasledovať'.[24]

Tým skutočným právom preto pre právnych realistov nie je text zákona (lokučný akt), ale iba Poundovo „*law in action*" – interpretované a aplikované právo v konkrétnom prípade.[25] Kým totiž právny normativizmus kladie dôraz na text právnych predpisov, právny realizmus naopak zdôrazňuje „reálnu prax" – prax súdov, na ktorých pôde a v ktorých činnosti sa právo skutočne dotvára – slovami Riccarda Guastiniho: stáva sa z normatívnej dispozície vlastnou „normou". Zásadne tak pre právnych realistov platí, že sudcovia sú podľa nich tými, kto v konečnom dôsledku skutočne textu zákonov dáva život – tým, že zákony aplikujú na konkrétny prípad, interpretujú text zákona, tvoria „skutočné právo", resp. právo „dotvárajú". Skutočným právom je tak akoby v zmysle teórie rečových aktov nie lokučný, ale až samotný perlokučný akt, ktorého realizáciu zabezpečuje orgán aplikácie práva svojím vlastným výkladom lokúcie zákonodarcovho aktu.

Asi najvýznamnejší súčasný taliansky právny realista, Guastini, však zároveň upozorňuje, že napriek tomuto „interpretačnému skepticizmu" taliansky realizmus nezastáva nihilistický „*hard*" skepticizmus v zmysle tézy „*anything goes*".[26] Výklad totiž má aj podľa súčasného právneho realizmu určité svoje hranice a pravidlá. Novinkou v porovnaní so starším škandinávskym

24 To je Guastiniho definícia interpretačného skepticizmu. Pozri GUASTINI, R. A Sceptical View on Legal Interpretation. In: *Analisi e diritto 2005*. Turin: Giappichelli, 2006, s. 139.

25 Túto myšlienku Roscoe Pounda, presadzujúceho sociologický prístup k právu, si osvojili aj americkí právni realisti, najmä z radov sudcov – Frank či Holmes. Porovnaj: PAUL, J. *The Legal Realism of Jerome N. Frank: A Study of Fact-Skepticism and the Judicial Process*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1959; Pozri tiež KROŠLÁK, D. Oliver Wendell Holmes ml. a jeho vplyv na americkú právnu vedu a súdnu prax v 20. storočí. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2007, s. 179–193; Škandinávski realisti, osobitne Alf Ross, však tento náhľad čiastočne kritizovali s poukazom na to, že odmietanie zákona ako vyjadrenia „práva" americkým relistom nebránilo považovať precedensy za právo – tie by sa však podľa Rossa mali radiť do rovnakej kategórie ako zákon, a za skutočné právo by sa mala považovať vždy iba aktuálna interpretácia zákona/precedensu, pri aplikovaní na rozhodovaný prípad.

26 Pozri GUASTINI, R. A Sceptical View on Legal Interpretation. In: *Analisi e diritto 2005*. Turin: Giappichelli, 2006, s. 142.

právnym realizmom je tak napríklad Guastiniho „realistické" konštatovanie, že sudcovia sa pri výklade pridržiavajú kelsenovskej schémy hierarchie právnych noriem, a právo pri jeho aplikácii vykladajú práve v tomto duchu – nie teda úplne ľubovoľne. Obdobne aj francúzsky predstaviteľ právneho realizmu, Michel Troper,[27] tiež konštatuje určité obmedzenie sudcov pri interpretácii práva – namiesto Kelsenovej hierarchie však zdôrazňuje skôr politicko-ústavné (konštitucionalistické) limity sudcovského výkladu práva. Guastini však zároveň pokračuje, že právnici a osobitne sudcovia predsa len dokážu spochybňovať veľkú množinu ustanovení – či už zákonov, ústavy, alebo iných všeobecne záväzných právnych predpisov, a to práve aj vďaka rôznym interpretačným metódam, ktoré im právna teória poskytuje.[28]

Tento záver, zdôrazňujúci interpretačný skepticizmus a pluralizmus, nie je iba náhodne podobný s prístupom teórie rečových aktov – súčasní talianski právni realisti sú vskutku nezakryte do veľkej miery ovplyvnení aj filozofmi jazyka – autori Ferrer Beltrán a Ratti tak napríklad zdôrazňujú, že okrem vzoru v americkom a škandinávskom právnom realizme bol napríklad taliansky právny realista Tarello ako zakladateľ talianskej právnorealistickej školy, ovplyvnený aj Quineovými myšlienkami, Chiassoni vychádza aj z Wittgensteina, Austina a Gricea, Barberis podobne z Wittgensteina a pozitivistu Harta, a napokon Comanducci, ale tiež nami najviac priblížený Guastini, boli zase ovplyvnení Alfom Rossom (škandinávskym realistom), Norbertom Bobbiom (talianskym pozitivistom), ale tiež Carnapom.[29]

## 6 Nový realizmus Maurizia Ferrarisa, filozofia jazyka a právo

Skutočnosť, že súčasné európske právne myslenie je vskutku silne ovplyvnené filozofiou jazyka, nám môže doložiť aj fakt, že z teórie rečových aktov vychádza okrem právnych realistov aj „všeobecný" filozofický realista a taliansky hermeneutik Maurizio Ferraris, ktorý sa vo svojom realistickom

27 Pozri bližšie GLUČINA, I. Michel Troper i francuski pravni realizam. In: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 2016, roč. 53, č. 3, s. 777–796.

28 GUASTINI, R. A Sceptical View on Legal Interpretation. In: *Analisi e diritto 2005*. Turin: Giappichelli, 2006, s. 139; Porovnaj GUASTINI, R. Interpretive Statements. In: GARZÓN VALDÉS, E. a kol. (eds.). *Normative Systems in Legal and Moral Theory. Festschrift for Carlos E. Alchourrón and Eugenio Bulygin*. Berlín: Duncker & Humblot, 1997.

29 FERRER BELTRÁN, J. a G. B. RATTI (eds.). *El realismo jurídico genovés*. Madrid: Marcial Pons, 2011, s. 12.

(materialistickom) myslení venuje aj právnym otázkam. Hoci pritom „nový realizmus“[30] v zmysle Ferrarisovho filozofického materializmu nemožno stotožňovať s tzv. právnym realizmom, ako tretím prúdom právneho myslenia a právnej filozofie popri prirodzenoprávnej a pozitívnoprávnej škole, určité styčné plochy medzi právnym realizmom a Ferrarisovým novým realizmom sú predsa len prítomné – a to práve aj v podobe obojstranného inšpirovania sa teóriou rečových aktov:

Ferraris napríklad s poukazom na Searlovu teóriu performatívnych rečových aktov, podľa ktorej právny úkon sám vytvára realitu, akceptuje, že právny úkon okrem slov často zahŕňa aj formu papiera (listiny), mince a podobne.[31] Tak môže „rečový“ akt (v širšom zmysle než je len hovorené slovo) skutočne tvoriť realitu aj v jej materialistickom, Ferrarisovom poňatí. V skutočnosti však nielen bankovky, ale dokonca aj myšlienky rečových aktov naberajú materiálnu formu určitého pohybu molekúl, resp. formu elektrických signálov v mozgu.[32] Ako však potom rozlíšiť rečový akt skutočne meniaci právnu realitu a rečový akt meniaci iba „mozgovú“ realitu? Kedy má rečový aktu skutočné právne následky? Ferraris práve v tom vidí slabinu teórie rečových aktov a jej slabého realizmu performatívnych aktov tvoriacich „realitu“. Prichádza preto so svojím vlastným riešením – do niektorých molekúl reality sú sociálne objekty „pripísané“ spoločnosťou a indivíduami, a sú stelesnené v týchto molekulách. Kým totiž základom všetkých javov na svete, vrátane snov, je určitý materiálny základ, to samo osebe na vysvetlenie sociálnych objektov vrátane tých právnych, nestačí. Okrem molekúl, ktoré predstavujú „prvok“ objektu, sa totiž vyžaduje, aby sa s ním spojil v mysli určitý „konštrukt“ (záznam/*recording*) objektu (dar, kúpa), ktorý je uznávaný aj spoločnosťou, resp. ktorý spoločnosť týmto „prvkom“ (molekulám) „pripisuje“ – napríklad tým, že ich považuje za zmluvný vzťah. V súvislosti s tým sa podľa Ferrarisa tiež vyžaduje, aby tento úkon vykonala konkrétna na to určená (spôsobilá) osoba, určeným postupom (napr. podpisom).[33] Opäť teda nestačí „realita“ písaného textu zákona – vyžaduje sa „realita“

30 FERRARIS, M. *Manifesto del nuovo realismo*. Rím: Laterza, 2012; FERRARIS, M. *Manifesto of New Realism*. Prel. Sarah De Sanctis. Albany: State University of New York Press, 2014.

31 Ibid., s. 144.

32 Ibid., s. 162.

33 Ibid., s. 163–168.

menená predpokladaným, určeným a akceptovaným spôsobom, a manifestovaná v realite – konkrétnym právnym úkonom, úkonom na to určenej osoby, resp. právnou skutočnosťou s uznávanými právnymi dôsledkami.

Ferraris tvrdí, že tým poopravil Searlovu teóriu performatívnych rečových aktov a umožnil realistické vysvetlenie spojenia rečových aktov s právnou (sociálnou) realitou.[34] Nielenže naproti tomu, čo tvrdil Austin, sociálne objekty nevyžadujú nevyhnutne ústne či písomné rečové akty, ale môžu tiež byť tiež stelesnené v bankovkách či minciach, ale navyše dôležitejšie než samotný rečový akt je jeho „zápis", resp. to, že spoločnosť určitým sociálnym objektom (s materialistickým základom v podobe molekúl či elektrických signálov) pripisuje právne významný obsah a existenciu.[35] Sociálne objekty tak aj v súlade s Ferrarisovým materialistickým realizmom existujú až v praxi, akceptáciou spoločnosťou, ich zápisom/pripísaním na to určenými subjektmi – v našom prípade najmä súdom (iným orgánom) v uznávanom procese aplikácie práva. Práve v tom možno vidieť opakovane sa objavujúcu súvislosť Ferrarisovho nového realizmu so súčasným právnym realizmom, teóriou Marcina Matczaka a s teóriou rečových aktov – spoločne kladú dôraz na „prax" práva, ktorá sa performuje v činnosti subjektov realizácie a aplikácie práva.

## 7 Záver

Súčasný nový realizmus Maurizia Ferrarisa, juhoeurópsky právny realizmus, a tiež najnovšie teórie legislatívy a súdnej interpretácie majú spoločného menovateľa – filozofiu jazyka a jej teóriu rečových aktov. V príspevku sme predstavili, ako teóriu rečových aktov uchopuje Marcin Matczak a taliansky právny realizmus, ktorí ňou efektívne objasňujú vzťah zákona a súdnej interpretácie. Teória rečových aktov a filozofia jazyka však inšpiruje aj Maurizia Ferrarisa ako predstaviteľa „nového realizmu" (materializmu), ktorého právne myslenie vykazuje viaceré podobné črty ako právny realizmus a právnoteoretický prístup Marcina Matczaka. Všetky uvedené prístupy zdôrazňujú význam hermeneutiky, interpretácie a praktickej realizácie a aplikácie práva – až v nich, nie v texte zákona (rečového aktu) – sa prejavuje „realita" práva.

34 Ibid., s. 163.
35 Ibid., s. 175.

**Literature**

AARNIO, A. *Essays on the Doctrinal Study of Law*. Dordrecht: Springer, 2011.

AUSTIN, J. L. *Ako niečo robiť slovami*. Bratislava: Kalligram, 2004.

BARAK, A. *Purposive Interpretation in Law*. Prel. Sari Bashi. Princeton: Princeton University Press, 2005.

CROSS, F. B. *The Theory and Practice of Statutory Interpretation*. Stanford: Stanford University Press, 2014.

ČAPEK, J. Teorie „právního realismu" (Kritická studie). *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica Monographia*, 1976, roč. XXIV.

DOLNÍK, J. *Všeobecná jazykoveda: Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: VEDA, 2013.

ESKRIDGE, W. N. Jr. a P. P. FRICKEY. Statutory Interpretation as Practical Reasoning. In: *Stanford Law Review*, 1990, roč. 42.

FELDER, E. *Juristische Textarbeit im Spiegel der Öffentlichkeit*. Berlín: Walter de Gruyter, 2003.

FELDER, E. *Rechtsfindung im Spannungsverhältnis von sprachlicher Vagheit und Präzision*[cit.24. 12. 2017].Dostupnéz:https://www.gs.uni-heidelberg.de/md/neuphil/gs/sprache02/felder/felderrechtsfindungimspannungsverhaeltnis.pdf

FERRARIS, M. *Manifesto del nuovo realismo*. Rím: Laterza, 2012.

FERRARIS, M. *Manifesto of New Realism*. Prel. Sarah De Sanctis. Albany: State University of New York Press, 2014.

FERRER BELTRÁN, J. a G. B. RATTI (eds.). *El realismo jurídico genovés*. Madrid: Marcial Pons, 2011.

FIORITO, L. On Performatives in Legal Discourse. In: *Metalogicon*, 2006, roč. XIX, č. 2, s. 105 [cit. 24. 12. 2017]. Dostupné z: http://web.mclink.it/MI2701/rivista/2006ld/Fiorito06ld.pdf

GLUČINA, I. Michel Troper i francuski pravni realizam. In: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 2016, roč. 53, č. 3, s. 777–796.

GUASTINI, R. A Sceptical View on Legal Interpretation. In: *Analisi e diritto 2005*. Turin: Giappichelli, 2006.

GUASTINI, R. Interpretive Statements. In: GARZÓN VALDÉS, E. a kol. (eds.). *Normative Systems in Legal and Moral Theory. Festschrift for Carlos E. Alchourrón and Eugenio Bulygin*. Berlín: Duncker & Humblot, 1997.

HIBBITTS, B. J. *De-scribing Law: Performance in the Constitution of Legality*. [cit. 24. 12. 2017]. Dostupné z: http://law.pitt.edu/archive/hibbitts/describ.htm

JONES, Th. W. Textualism and Legal Process Theory: Alternative Approaches to Statutory Interpretation. In: *Journal of Legislation*, 2000, roč. 26.

KROŠLÁK, D. Oliver Wendell Holmes ml. a jeho vplyv na americkú právnu vedu a súdnu prax v 20. storočí. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2007, s. 179–193.

MATCZAK, M. *Tekst prawny jako opis świata możliwego. Rozważania o statusie ontologicznym normy prawnej*. S. 13. [cit. 24. 12. 2017]. Dostupné z: https://knfpifs.files.wordpress.com/2012/11/matczak_tekst_prawny_jako_opis_lodz2012_knfp.pdf

MATCZAK, M. Three Kinds of Intention in Lawmaking. In: *Law and Philosophy*, 2017, roč. 36, č. 6, s. 651–674.

MATCZAK, M. Why Legal Rules Are Not Speech Acts and What Follows from That? In: ARASZKIEWICZ, M., P. BANAŚ, T. GIZBERT-STUDNICKI a K. PŁESZKA (eds.). *Problems of Normativity, Rules and Rule-Following*. Cham: Springer, 2015, s. 338 a nasl.

MÜLLER, F., R. CHRISTENSEN a M. SOKOLOWSKI. *Rechtstext und Textarbeit*. Berlín: Duncker & Humblot, 1997.

PAUL, J. *The Legal Realism of Jerome N. Frank: A Study of Fact-Skepticism and the Judicial Process*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1959.

ROSENKRANZ, N. Q. Federal Rules of Statutory Interpretation. In: *Harvard Law Review*, 2002, roč. 115.

SEARLE, J. R. *Rečové akty*. Bratislava: Kalligram, 2007.

STRAWSON, P. F. Intention and Convention In Speech Acts. In: *The Philosophical Review*, 1964, roč. 73, č. 4, s. 439–460.

**Contact – e-mail**

*tomas.gabris@flaw.uniba.sk*

# Jazyk, právo a média

*Monika Hanych*

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

**Abstract**

Slova mají velkou sílu. Sílu ovlivnit zarámování informace, kterou předávají, stejně jako její celkové vyznění. Za použití jazyka se implicitně předávají názory, hodnoty, teorie nebo ideologie. (Fowler, 1991) Jednotlivé společenské systémy však nejenom, že používají jazyk různě, ale zdá se, že někdy používají i zcela odlišný jazyk. Jejich prvky se však vzájemně prolínají a v každém systému jsou různě interpretovány. (Škop, 2012) Proto se tento příspěvek kriticky zaměřuje na jazykové prolínaní systémů práva a médií. Tedy na jejich diskurzy, (Richardson, 2006) ovlivňující se právě svým jazykovým výkladem i způsoby, kterými o svých sděleních přesvědčují adresáty.

**Klíčová slova**

Jazyk práva; jazyk médií; komunikace; srozumitelnost práva.

**Abstract**

Words have a great power. The power to influence the framing of the information they transmit, as well as its overall tone. The use of language implicitly imparts opinions, values, theories or ideologies. (Fowler, 1991) The various social systems, however, do not only use the language differently but sometimes they even seem to use a completely different language. Their elements nevertheless intertwine with each other and are interpreted differently by each system. (Škop, 2012) Therefore, this contribution focuses critically on language interconnection between law and media systems. Therefore, it zooms into their discourses, (Richardson, 2006) with focus on influencing their linguistic differences, interpretation and the ways in which they persuade the addressees.

**Keywords**

Language of Law; Language of Media; Communication; Comprehensibility of Law.

# 1 Úvod

Zatímco jazyk práva je označován za bizarní, složitý, spletitý,[1] nanicovatý, rozvleklý, nesrozumitelný, nejasný, nespisovný, těžkopádný, nudný, neuspořádaný, neosobní, nezřetelný, tajemný, zatížený žargonem a klišé, neohrabaný, prázdný, zkroucený, zastaralý a neurčitý,[2] jazyk médií je do značné míry jeho kontrapozicí. Stejně tak jako dlouhá a složitá víceúrovňová souvětí, způsobující snížení obecné srozumitelnosti, se považují za jednu z typických charakteristik právního jazyka[3] oproti vyjadřování mediálnímu. Navíc ani nepanuje shoda na tom, zda právo skutečně obsahuje nějaké zvláštní, skryté vlastnosti, které by vyžadovaly, aby bylo psáno nesrozumitelně.[4] Bez ohledu na odlišnosti obou systémů spolu přesto musí tyto diskurzy[5] často spolupracovat.

Jazyk práva je v dnešní společnosti všudypřítomný. Ačkoli často bez povšimnutí společnosti, prostřednictvím právního jazyka se ohlašují nejzásadnější společenské regulace. A právě proto poutá trvalou pozornost médií, která na sebe berou úkol informovat společnost o těch nejvýznamnějších a nejdůležitějších[6] událostech. A to bez ohledu na to, zda je to právnímu systému po chuti, či nikoliv.

Za použití jazyka se v tomto procesu implicitně předávají názory, hodnoty, teorie nebo ideologie.[7] Jednotlivé společenské systémy však nejenom,

---

1 ANNABELLE, Mooney. *Language and Law*. Palgrave, 2014, s. 23.

2 GOLDSTEIN, T. a J. LIEBERMAN. *The Lawyer's Guide to Writing Well*. University of California Press, 2016, s. 3–4.

3 SMEJKALOVÁ, Terezie. Srozumitelnost práva. *Právník*, Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2013, roč. 152, č. 5, s. 447–472.

4 MELLINKOFF, David. *The Language of the Law*. Oregon: Resource Publications, 1963, s. 424.

5 RICHARDSON, John E. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis* [online]. Palgrave Macmillan, 2006.

6 Jde samozřejmě o subjektivní hodnocení médií. Určováním toho, co média považují za dostatečně důležité a významné, aby překročilo práh pozornosti a stálo za publikování, se zabývají teorie nastolování agendy („agenda-setting"). Kritérii jsou přitom hodnoty jako například (ne)předvídatelnost, jednoduchost, rozsah, rizikovost, sex, zapojení celebrity nebo vysoce postavené osoby, vzdálenost/blízkost místa dění, násilí nebo střet zájmů, vizuálně atraktivní podívaná, děti, ideologie a politické rozbroje. Zdroj: JEWKES, Yvonne. *Media and crime*. London: Sage, 2011, s. 45. Více viz také například: MCCOMBS, Maxwell E. a Donald L. SHAW. The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly* [online]. 1972, roč. 36, č. 2.

7 FOWLER, Roger. *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. Psychology Press, 1991.

že používají jazyk různě, ale zdá se, že někdy používají i zcela odlišný jazyk. Jejich prvky se nicméně vzájemně prolínají a v každém systému jsou různě interpretovány.[8] Proto se tento příspěvek kriticky zaměřuje na jazykové prolínaní systémů práva a médií, které se ovlivňují právě svým jazykovým výkladem i způsoby, kterými o svých sděleních přesvědčují adresáty (příjemce). Poukazuje také na problémy i třecí plochy, které při vzájemném prolínání obou systémů vznikají.

V tomto textu chápu právní jazyk široce jako prostředek právní komunikace. Pokud dále pojednávám o právním jazyce, jde jak o jazyk právních textů, tak jazyk právníků, který někdy bývá označovaný přímo za samostatný, právnický žargon. Jazyk práva a jazyk právníků jsou nicméně dvě strany téže mince: jazyk právních předpisů ovlivňuje jazyk komunikace mezi právníky, a naopak neologismy slovní a frazeologické pocházející z právní praxe mají tendenci pronikat do právních textů.[9]

## 2 Jazyk práva a jeho působení

Podstatou práva je obecný jazyk a viditelným projevem práva je jeho slovní vyjádření. Právní jazyk je tedy „*druhem obecného spisovného jazyka, který se uplatňuje v oboru práva*“[10] a používá se především v působení v oblasti zákonodárné, soudní i správní činnosti, dále při práci advokátů a právní vědy. White chápe právo přeneseně nikoliv jen jako systém pravidel, ale právě jako jazyk, do něhož zahrnuje množinu výrazů a frází, i návyky mysli a očekávání. Sílu práva je pak třeba vnímat v jeho jazyku, protože právě tento jazyk je způsob, jak působit na vnímání celé společnosti.[11]

Přistoupíme-li nicméně na tezi, že právo využívá působení obecného jazyka, pak podléhá i vnějším – gramatickým a stylistickým – jazykovým pravidlům. Porozumění právnímu jazyku je tedy závislé na srozumitelnosti jeho lingvistických kvalit, ale také na porozumění mluvčích ovládajících daný jazyk.[12]

8 ŠKOP, Martin. *Právo a vášeň: Jazyk, příběh, interpretace*. Brno: Masarykova univerzita, 2012.
9 Obdobně viz SMEJKALOVÁ, Terezie. Srozumitelnost práva. *Právník*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2013, č. 5, s. 447–472.
10 GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 6. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 107 a násl.
11 WHITE, J. B. In: ŠKOP, M. *Právo a vášeň: jazyk, příběh, interpretace*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 47.
12 BIX, Brian. *Law, Language and Legal Determinacy*. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1993, s. 73–74.

Význam slov se proto může měnit s ohledem na kontext a jeho chápání závisí na znalosti tohoto kontextu mluvčích či adresátů.[13]

Hlavními požadavky na právní jazyk jsou podle Gerlocha[14] *jednoznačnost, konstantnost* a srozumitelnost právní terminologie, zvláště proto, že zákonné pojmy a jejich legální definice jsou jako součásti zákonů obecně závazné. Každé ze tří kritérií jím jmenovaných ovšem ve skutečnosti působí v právu i jiných systémech výkladové obtíže, a proto se na ně zaměřím detailněji. Jiní autoři tento výčet rozšiřují o další požadavky, jako jsou účelnost, neutralita, stabilita a stručnost[15, 16] či jasnost (transparentnost).[17]

Co se týká *jednoznačnosti* (popř. přesnosti[18]), jde o požadavek sice zásadní, ale zároveň těžce dosažitelný. Na jednu stranu souvisí s principem právní jistoty, kdy nemá být pochyb o tom, co právo nařizuje,[19] na stranu druhou musí být formulace dostatečně obecná a nekonkrétní, aby postihla co největší výčet zamýšlených cílů.[20] Jednoznačnost se tak jeví spíše jako nedostižný ideál, ke kterému je třeba směřovat.[21] Navíc je nutné mít na zřeteli, že existují případy, v nichž se záměrně používá slovo s vícero významy, popř. slovní

13 SMEJKALOVÁ, op. cit.

14 HENDRYCH, Dušan a Josef FIALA. *Právnický slovník*. Praha: C. H. Beck, 2009.

15 SMEJKALOVÁ, op. cit.

16 MELLINKOFF, David. *The Language of the Law*. Oregon: Resource Publications, 1963, s. 285 a násl.

17 LÖTSCHER, Andreas. Conceptual and Textual Structure in legislative Texts. In: WAGNER, Anne and Sophie CACCIAGUIDI-FAHY (eds.). *Obscurity and clarity in the law: prospects and challenges*. Ashgate, Aldershot, 2008, s. 131.

18 Někteří autoři jednoznačnost a přesnost spojují, jiní vymezují jako dva zvláštní požadavky. Zde pro účely shrnutí zjednodušeno, dotýká se obecně obou pojmů.

19 FULLER, L. L. Positivism and Fidelity to Law a Reply to Professor Hart. In: *Harvard Law Review*, 1958, č. 71, s. 371.

20 Proto často užívá neurčitých pojmů jako například „v míře nepřiměřené místním poměrům" nebo „podstatně omezuje obvyklé užívání pozemku" (obojí viz zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník) kde nelze jednoznačně obecně určit, kdy už půjde o „míru nepřiměřenou" či „užívání nikoliv obvyklé" a správní či soudní orgány tak vždy musí přihlédnout k okolnostem případů. Konkrétní aplikaci viz např. rozsudek Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 22 Cdo 3940/2014, ze dne 29. 4. 2015.

21 Pouze mechanicky aplikovaný gramatický či doslovný výklad by navíc degradoval význam aplikované právní normy. „Jazykový výklad představuje pouze prvotní přiblížení se k aplikované právní normě. Je pouze východiskem pro objasnění a ujasnění si jejího smyslu a účelu (k čemuž slouží i řada dalších postupů, jako logický a systematický výklad, výklad e ratione legis atd.). Mechanická aplikace abstrahující, resp. neuvědomující si, a to buď úmyslně nebo v důsledku nevzdělanosti, smysl a účel právní normy, činí z práva nástroj odcizení a absurdity." Zdroj: Nález Ústavního soudu České republiky Pl. ÚS 33/97 ze dne 17. 12. 1997.

obrat s možnostmi několikeré interpretace, ať už z důvodu zákonodárcovy jazykové neobratnosti,[22] nebo, aby dané vyjádření postihlo co nejširší a nejobecnější okruh adresátů. Jeví se pak jako vhodné, zvláště nedrží-li zákonodárce jednotný výklad či rozsah takových pojmů, takové termíny přímo v právním předpisu upřesnit.[23]

Právní jazyk je tak nevyhnutelně současně specifický i obecný, jelikož musí pojmenovat zvláštnosti právního myšlení a schematizovat regulaci společenských vztahů.[24] Navíc by snaha o maximální přesnost vyjadřování v právu mohla paradoxně vést až její nesrozumitelnosti pro běžnou veřejnost (právní laiky), což je v demokratickém právním státě nežádoucí situace.[25] Proto by bylo v každém z případů pro dosažení maxima právní jistoty třeba nalézt určitý optimální bod či rozmezí, kde míra srozumitelnosti nenarušuje přesnost právní komunikace.[26,27] V případě střetu srozumitelnosti a přesnosti pak záleží, o jaký typ právního dokumentu půjde. Co se týká soudních rozhodnutí, Pavel

22 STICH, A. O dvojznačnosti v právnickém vyjadřování. In: *Naše řeč*, roč. 51, 1968, č. 3, s. 147–151. Dostupné také z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en & art=5384

23 Příkladem může být pojem „dlouhodobý majetek", definovaný zákonem č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty, v § 4 odst. 4 písm. d) následovně:
*(4) Pro účely tohoto zákona se dále rozumí*
*D) dlouhodobým majetkem obchodní majetek, který je 1. hmotným majetkem podle zákona upravujícího daně z příjmů7c); hmotný majetek přenechaný k užití na základě smlouvy, pokud je ujednáno, že vlastnické právo k užívanému hmotnému majetku bude převedeno na jeho uživatele, se pro účely daně z přidané hodnoty považuje za dlouhodobý majetek uživatele,*
*2. odpisovaným nehmotným majetkem podle zákona upravujícího daně z příjmů7c),*
*3. pozemkem, který je dlouhodobým hmotným majetkem podle právních předpisů upravujících účetnictví7d); pozemek přenechaný k užití na základě smlouvy, pokud je ujednáno, že vlastnické právo k užívanému pozemku bude převedeno na jeho uživatele, se pro účely daně z přidané hodnoty považuje za dlouhodobý majetek uživatele, nebo*
*4. technickým zhodnocením podle zákona upravujícího daně z příjmů.*
Zatímco zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví, definuje dlouhodobý majetek v § 19 odst. 8 pouze takto:
*Dlouhodobým se rozumí takový majetek a závazky, kde doba použitelnosti, popřípadě sjednaná doba splatnosti při vzniku účetního případu je delší než 1 rok.*

24 WHITE, J. B. In: ŠKOP, op. cit., s. 58–59.

25 SMEJKALOVÁ, op. cit.

26 MYŠKA, Matěj, Terezie SMEJKALOVÁ, Jaromír ŠAVELKA a Martin ŠKOP. Creative Commons and Grand Challenge to Make Legal Language Simple. In: PALMIRANI, Monica, Ugo PAGALLO, Pompeu CASANOVAS a Giovanni SARTOR. *AI Approaches to the Complexity of Legal Systems. Models and Ethical Challenges for Legal Systems, Legal Language and Legal Ontologies, Argumentation and Software Agents*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer, 2012, s. 272.

27 Příkladem takových textů jsou právní veřejností obvykle zmiňovány např. texty právníka a novináře Tomáše Němečka v rubrice Právo a justice Lidových novin (2009–2013).

Molek ve svém „mikrotestu proporcionality" navrhuje, aby v případě pochybností mezi srozumitelností a přesností právního vyjádření převážila přesnost.[28]

K druhému požadavku na právní terminologii, *konstantnosti* neboli *stálosti* používaného pojmosloví, je třeba vzít především v potaz historii jednotlivých právních systémů a národních právních řádů. Je třeba přiznat, že udržovat jednotnost a kontinuity právní terminologie se daří spíše v systémech či státech s dlouholetou právní tradicí i nepřerušeným vývojem, jako je například ten anglosaský. Naopak, v rámci českého prostředí stále vidíme značnou neukotvenost a nejednotnost právní obce v názoru, zda se vracet k terminologii tzv. první republiky, ponechat terminologii přinesenou a nyní značně zaužívanou komunistickým režimem, či naopak vymýšlet terminologii novou,[29] poplatnější a více odpovídající dnešní mluvě i jazykovým požadavkům.

Co se týká požadavku *srozumitelnosti*, je třeba upozornit, že porozumění právnímu jazyku má dva podstatné rozměry: jazykovou (lingvistickou) srozumitelnost a právní (konceptuální) srozumitelnost.[30] Přičemž to prvé nemusí nutně implikovat druhé, a naopak: kdyby tomu tak bylo, neexistovaly by početné interpretační problémy a četná judikatura, která specifikuje význam pojmů v různých kontextech nebo přednost použití některých právních předpisů.[31] Je tedy rozdíl mezi nesrozumitelností zapříčiněnou problematickým předmětem textu a nesrozumitelností způsobenou nekompetentním používáním jazyka,[32] případně pak nesrozumitelností směrem k veřejnosti způsobenou užitím (pro veřejnost) matoucího pojmu, který má v běžně užívaném jazyce jiný význam než v právním.[33]

Všechny tyto požadavky se vztahují na vztah práva a jeho adresátů (příjemců) – často tedy laickou veřejnost. Na tomto místě je dobré si uvědomit, že právo

28 MOLEK, Pavel. Ke komu soudy mluví aneb Melčák a Schrödingerova kočka. In: *Jiné právo* [online]. 13. 2. 2011. Dostupné z: http://jinepravo.blogspot.com/2011/02/pavel-molek-ke-komu-soudy-mluvi-aneb.html

29 Vhodně toto ukázala diskuze k novému občanskému zákoníku a debata o (znovu)zavádění zastaralých pojmů jako například rozhrada, přestavek, výprosa, pacht, závdavek či výměnek.

30 SMEJKALOVÁ, op. cit.

31 SMEJKALOVÁ, op. cit.

32 ASSY, Rabeea. Can the Law Speak Directly to its Subjects? The Limitation of Plain Language. *Journal of Law and Society* [online]. 2011, roč. 38, č. 3, s. 392.

33 Příkladem může být pojem „perfektní", např. perfektní právní norma, který se liší od v současnosti běžně užívaného slova „perfektní" ve smyslu „báječný, skvělý" (jakkoliv význam „dokonalý" se v obou jazycích přibližuje).

potřebuje, aby bylo pro veřejnost (občany) srozumitelné, jak tvrdil už Jeremy Bentham,[34] jinak ztrácí svou důvěryhodnost. Podobně apeloval také český ústavní právník Zdeněk Peška, který tvrdil, že chce-li zákonodárce zákon přiblížit širokým vrstvám, musí dbát na přesnost a jasnost zákona.[35] Ještě extrémnější pohled nabízí Fuller, který tvrdí, že bez srozumitelné a jasné komunikace práva nelze žádný příkaz autority považovat za řád, a tedy ani za právo.[36] Podle jeho výkladu jde o nutnou podmínkou existence a efektivity práva, přičemž bez ohledu na formu vyhlášení právního pravidla nelze nesrozumitelné pravidlo za právo vůbec považovat.[37]

## 3 Vztah tvůrce textu a recipienta

Právo potřebuje využívat jazyk z různých důvodů, proto má jazyk v právním kontextu různé funkce. Jednou z nich je také funkce persuasivní – tedy umění přesvědčit ať už protivníka, příjemce normotvorby či veřejnost. Proto jej někteří označují za umění rétoriky, nikoliv za jednoduchou přesvědčovací proceduru.[38] Zároveň by ale právo nezůstalo funkčním systémem, pokud by neumělo přesvědčit, a ba dokonce donutit k tomu, k čemu nařizuje. Samotná rétorická funkce je tak sice důležitá, ale nikoliv jediná, která společnost o správnosti výsledku a legitimitě systému přesvědčuje. Proto je vhodné, aby například soudci pečlivě přemýšleli o svém stylu psaní a výsledném znění vydávaných rozhodnutí, který je pro příjemce i veřejnost symbolem fungování celého soudnictví. Podle Cardoza dokáží například kultivací svých literárních schopností následně psát přesvědčivějším způsobem. Přitom nejde jen o spojování faktů, argumentů a objasnění, ale také o přiměřené používání dekorativních prvků[39] nebo příměry srozumitelné pro veřejnost.[40] Obdobná situace se ovšem netýká jen soudců, ale také dalších právních profesí včetně

34 BENTHAM, Jeremy. *The Rationale of Judicial Evidence*, 1842, roč. 4, č. 8, s. 290, 294–5. Cit. dle ASSY, Rabeea. Can the Law Speak Directly to its Subjects? The Limitation of Plain Language. In*: Journal of Law and Society*, 2011, roč. 38, č. 3, s. 377.

35 PEŠKA, Zdeněk. *Jazyk zákonodárců. Slovo a slovesnost*. 1939, roč. 5, s. 32–40.

36 FULLER, L. L. Positivism and Fidelity to Law a Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*, 1958, roč. 71; nebo FULLER, L. L. *Anatomy of the Law. New York, Washington*. London: Frederick A. Praeger, Publishers, 1968.

37 SMEJKALOVÁ, op. cit.

38 ŠKOP, op. cit., s. 14.

39 Ibid., s. 15.

40 Blíže viz pozn. č. 42.

legislativců. Použijí-li právníci při popisu práva jazyk a sloh umělecké literatury správně, mohou podle Posnera nejenom lépe zaujmout publikum, ale i výstižněji, přesněji a zejména lépe stylisticky vyjádřit své myšlenky a úvahy.[41, 42]

Celková srozumitelnost práva je dle předchozí kapitoly zásadním požadavkem, který se zároveň potkává s podmínkou další: aby se o existenci a působení práva fakticky dozvěděla společnost – tedy příjemci, na něž má právo dopadat.[43] A právě v tomto ohledu hrají významnou, ba až nezastupitelnou roli média, a to bez ohledu na to, zda se to právníkům či veřejnosti líbí: jejich význam a existenci uznávají všechny strany už jen tím, že média konzumují, kritizují, sdílejí; případně se do mediálního dění sami aktivně zapojují. O významné roli médií a jejich působení ve společnosti (a na společnost) lze ale také díky nespočetným výzkumům i historickým zkušenostem těžko pochybovat.[44]

Přestože porozumění právu není založeno pouze na porozumění jazyku, je na něm existenciálně závislé, a to proto, že je komunikováno *především*

41 ŠKOP, M., op. cit., s. 37 a 77–78.

42 Příkladem může být nález Ústavního soudu I.ÚS 1587/15 ze dne 15. 12. 2015, soudkyně zpravodajky Kateřiny Šimáčkové, týkající se odpovědnosti rodičů při úrazu jejich dětí a výchově k samostatnosti dětí. V něm přiléhavě užila také citace známé dětské knihy Honzíkova cesta. Ačkoliv nešlo o soudní rozhodnutí zásadního právního významu, či precedenčního charakteru, povšimla si jej média právě z toho důvodu, že šlo o rozhodnutí srozumitelné a metafora byla výstižná a uchopitelná pro běžného příjemce. Například novinář Petr Kamberský k nálezu napsal: „*Po nálezu o přiměřeném výživném (…) jde o další vítězství rozumu nad formalistickým výkladem práva. A ještě se hezky čte.*“ In: KAMBERSKÝ, Petr. Honzík a Lisa. *Lidové noviny*, 14. 1. 2016, č. 11, s. 1.

43 Adresátem právního textu nemusí být vždy nutně laická veřejnost, může jít například také o veřejnost odbornou. Tento příspěvek se však snaží poukázat a zaměřit právě na tu právní komunikaci a užití právního jazyka, které směřuje k laické veřejnosti jakožto recipientům převažujícím.

44 Více například: BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Grada Publishing, a. s., 2011; nebo RŮŽIČKA, Vlastimil. *Politika a média v konzumní společnosti*. Grada Publishing, a. s., 2011; nebo LIPPMANN, Walter. *Public Opinion*. Transaction Publishers, 1946; nebo MCCOMBS, Maxwell E. a Donald L. SHAW. The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly* [online]. 1972, roč. 36, č. 2; nebo JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Masová média / Mass Media*. Portál, 2015, či mnohé další publikace a výzkumy. Z populární kultury lze k tomuto tématu doporučit film Vrtěti psem (1997). V tomto textu z důvodu omezeného prostoru nijak blíže vliv médií na právo nerozebírám, podrobněji viz například: STACHOŇOVÁ, Monika. *Mass Media and its Role in Mechanism of Legal Regulation* [online]. Brno, 2014 [cit. 5. 1. 2018]. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/348314/pravf_m/

prostřednictvím jazyka.[45] Jak například podotýká Luhmann, v komunikaci a použití jazyka jde pouze o vyslaný podnět, přičemž záleží na příjemci, jak o jeho zaznamenání a výsledku příjemce rozhodne. Nelze přitom předpokládat, že sdělení bude na obou stranách vyloženo a pochopeno shodným způsobem. Proto podle něj neplatí tzv. přenosový komunikační model, kde je komunikace popsána jako vztah mezi autorem, který něco odevzdá příjemci ve vztahu „dát" a „přijmout".[46] Naopak je nutné brát na zřetel fakt, že příjemce vědomě či podvědomě usiluje o dotvoření předpokládaného smyslu sdělení, popř. sdělení dekonstruuje tak, že si jej podřídí vlastnímu záměru, prostředí i zkušenostem.[47]

S takovým způsobem se v právním prostředí často setkávají i soudy, které musí rozhodnout o platnosti některého z možných výkladů například zákonného ustanovení, přičemž kromě užití vlastních metod interpretace přihlíží také kulturním zvyklostem – obdobně jako někdy bývá teorie o rozhodující úloze příjemce sdělení nazývána – za model kulturální, či konstitutivní.[48] Ten Stuart Hall popisuje modelem kódování–dekódování, kdy proces vzniku a stylizace jsou produktem institucionálních vztahů a profesních zvyklostí, zatímco proces porozumění závisí na mocenských vztazích, politických a kulturních dispozicích. Tento proces proto nemůže zaručit, jaký bude výsledný význam sdělení.[49]

Právo tedy sehrává roli v popisu myšlení lidí. A je důležité vědět, jak lidé o právu uvažují, i které zdroje na formování jejich právního myšlení působí. Právě tento obraz jejich uvažování je pak možné chápat jako právo.[50] „Právo [totiž] funguje jako symbol, který může legitimizovat existující společenské vztahy."[51] Složitost společenských vztahů i styl jazyka právní úpravy přitom v současné době dosahují takové komplexnosti, že nelze předpokládat právní

45 SMEJKALOVÁ, op. cit.
46 LUHMANN, N. In: KRAUS, Jiří. *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. S. 20.
47 KRAUS, op. cit., s. 21.
48 KRAUS, op. cit.
49 HALL, Stuart. Kódování/dekódování 2005 In: KRAUS, Jiří. *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. S. 23.
50 SOBEK, T. *Nemorální právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., Ústav státu a práva AV ČR, 2010.
51 BRIGHAM, J. Right, Rage, and Remedy: Forms of Law in Political Discourse. *Studies in American Political Development*, 1987, č. 2, s. 303–316, s. 305.

znalosti v celém rozsahu jeho práv a povinností.[52] Často právní laik nemá možnosti, schopnosti, čas, vůli ani/nebo energii k nastudování primárních právních zdrojů. Představa občana po večerech studujícího čerstvě vycházející právní předpisy ve Sbírce zákonů či soudní rozhodnutí vrcholných soudů tak působí spíše úsměvně než skutečně. Princip *neznalost zákona neomlouvá* (kdy subjekt má znát právo, i svá práva a povinnosti) nicméně platí bez ohledu na výše uvedené subjektivní i objektivní důvody, které k neznalosti práva vedou. Je pak proto často právě až rolí médií informovat a vzdělávat příjemce ve znalostech týkajících se práva.[53]

Právní vědomí tak do určité míry odvisí i od mediálního informování. Proto by tvůrci práva neměli tento ignorovat: požadavek právního vědomí i srozumitelnosti právní komunikace je totiž považován za součást obsahu principu právního státu.[54] Naopak, právní texty, které jsou příliš nesrozumitelné či veřejnosti fakticky nedostupné (ať už právě skrze média a další veřejnou komunikaci), narušují právní jistotu i předvídatelnost práva a jsou v nesouladu se základními principy právního státu.[55] Obdobně působí také nesrozumitelná soudní rozhodnutí, která postupně a systematicky budují obraz soudnictví jakožto nepřístupného a nesrozumitelného systému, jehož

52 Nelze předpokládat, že běžný občan bude číst právní předpisy přímo z jejich právních zdrojů. V linii této představy existují názory, podle kterých právní texty nejsou vůbec primárně adresovány běžným občanům, proto není rozumné ani předpokládat ani očekávat u těchto druhů textů takovou úroveň srozumitelnosti, která by odpovídala průměrně vzdělanému subjektu daného právního systému. Například podle Stevensona jsou právní texty primárně adresovány státu samotnému a jeho institucím (policii, soudům, státní správě), jejichž úkolem je právo realizovat a aplikovat ve společnosti. Pokud zná občan právo, tak je to právě díky těmto nepřímým formám komunikace realizovaných především prostřednictvím médií, která informují ne přímo o platném právu, ale právě o jeho realizacích aplikacích. Stevenson toto svoje přesvědčení vysvětluje mimo jiné tím, že formulace zákonů mnohdy ani neobsahují přímý příkaz, zákaz nebo dovolení, jako tomu je například v trestním právu. Viz STEVENSON, Drury. To Whom is the Law Addressed? In: *Yale Law and Policy Review*, 2003, roč. 21.

53 Příkladem může být například zvýšená mediální pozornost věnovaná novému občanskému zákoníku v letech 2012–2014, či Obecnému nařízení o ochraně osobních údajů (angl. zkratka GDPR) v roce 2018. Zvýšená mediální pozornost ovšem nutně nezaručuje, že se o daném právním předpise veřejnost dozví kompletní a správné informace. I v takových případech ovšem média přinejmenším plní důležitou informační roli hlídacího psa, který upozorňuje na (méně či více zásadní) nadcházející změny v právní úpravě, které si pak již zájemce či dotčený subjekt nastuduje sám.

54 Viz také kapitola výše a FULLER, op. cit.

55 SMEJKALOVÁ, op. cit.

rozhodnutí mohou být vnímána jako nahodilá.[56] V důsledku pak mohou vést až ke ztrátě důvěry v soudní systém a jeho legitimitu jako celku.

## 4 Jazyk a role médií v systému práva

Další stranou rozebíraného vztahu je systém médií. Ten se vyznačuje kombinovaným působením s cílem přinést příjemcům informace, vzdělání zábavu či uspokojení. V souvislosti s významem a působením médií na společnost se mluví také o tzv. mediální gramotnosti, tedy o kvalifikovaném příjmu zpráv, kdy se předpokládá, že příjemce je schopen text dekódovat či vidět za samotné litery textu a najít skutečný smysl či poselství zprávy.

A zatímco právní texty jsou příjemci často viděny jako příliš nesrozumitelné, složité a vzdálené jejich porozumění, jsou to právě média, kdo obsah takových dokumentů „překládá" do srozumitelného jazyka pro běžného příjemce. Navíc ani vystudovaný právník není vždy schopen jasně a jednoznačně dekódovat zamýšlená právní sdělení. Je proto naivní si myslet, že by právní laik běžně četl přesná znění zákonů či vydaná soudní rozhodnutí (a plně jim porozuměl). Proto je pro právní systém práce médií tak zásadní; jsou totiž přenašečem většiny právních sdělení, které se do společnosti dostanou. Tímto procesem podporují vznik a rozvoj jak občanské společnosti,[57] tak informovanosti obyvatel o právu jako takové.

K tomu Jürgen Habermas podotýká, že k veřejné debatě je potřeba veřejnost; od veřejnosti očekává zapojení do rozhodovacího procesu, přičemž zapojení jsou všichni bez rozdílu prostřednictvím racionální otevřené

56 Naopak existují autoři, kteří mají zato, že nesrozumitelná (rozuměj obsahující specializovanou právní terminologii, formulace a struktury, tedy nesrozumitelná pro laika) soudní rozhodnutí podporují autoritu práva a právního systému právě díky své rituální či magické nepřístupnosti pro laika. Viz například ALLEN, Jessie. A Theory of Adjudication: Law as Magic. In: *Suffolk U. L. Rev.*, 2007–2008, č. 41. Cit. dle SMEJKALOVÁ, op. cit.

57 K tomu více Jürgen Habermas a zejména jeho knihy Strukturální přeměna veřejnosti (2000) a Faktizität und Geltung (*Between Facts and Norms*, česky nevydáno, 1996), kde tvrdí, že k veřejné debatě je potřeba veřejnost; od veřejnosti očekává zapojení do rozhodovacího procesu, přičemž zapojení jsou všichni bez rozdílu prostřednictvím racionální otevřené debaty (*Between Facts and Norms*, s. 364). A právě k tomuto mohou přispět svou prací do velké míry i média, jelikož bez procesu komunikace se v rozvažujícím publiku nestanou veřejným míněním ani ta mínění, která mohou být veřejná (Strukturální přeměna veřejnosti, s. 322, 353).

debaty.[58] A právě k tomu mohou přispět svou prací do velké míry i média, jelikož bez procesu komunikace se v publiku nestanou veřejným míněním ani ta mínění, která *mohou* být veřejná.[59] A přestože masová média tvorbu veřejného mínění do jisté míry a v mnoha ohledech komplikují,[60] například spojení mezi poslanci a voliči je zajišťováno právě publicitou parlamentních jednání.[61] Politici i veřejnost tak mohou média vnímat jako něco, co veřejný prostor sice komplikuje, ale zároveň je nezbytné k rozvoji (demokratické) společnosti, byť nejde o podmínku jedinou.[62] Veřejný prostor je totiž úzce spjatý s principem demokracie a legitimním státním zřízením.[63]

## 5 Rozpory mezi diskurzem práva a médií

Média jsou někdy nazývána jako tzv. vrátní (*gatekeeperi*[64]), kteří střeží a vybírají, co se k veřejnosti prostřednictvím masové komunikace dostane, a co nikoliv, a nakonec i v jaké podobě (tj. rámování, *framing*). Jsou to právě média, kdo z množství informací, které se na veřejnost díky moderním technologiím v dnešní době dostávají, vybírá ty, jež považuje za relevantní, a předkládá je svým příjemcům.[65] Přestože jde o jednu z klíčových rolí médií v dnešním světě, z pohledu právního světa může – i přes své klady – působit také značné potíže. Mediální obsahy jsou totiž vnímány jako ty, které dokáží zkreslit realitu, ovlivnit přenos informací či dokonce si vytvořit realitu vlastní.[66] Na rozdíl od právního jazyka se také jazyk mediální vyznačuje

58 HABERMAS, Jürgen. Bet*ween Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press, 1996, s. 364.

59 HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Filosofia, 2000, s. 322, 353.

60 Bylo by krátkozraké tvrdit, že mezi právem a médii jde o vztah idylický. Naopak, jde o vztah komplikovaný, nicméně do značné míry komplementární. Více viz například: STACHOŇOVÁ, Monika. Vliv médií na současné soudní rozhodování. In: VEČEŘA, Miloš, Jan HURDÍK, Martin HAPLA a kol. *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 221–238.

61 HABERMAS, Jürgen. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press, 1996, s. 158.

62 Dalšími faktory mohou být společné hodnoty, víra a motivace, proto podle Lauristina není pro porozumění jazyk tím nejdůležitějším kritériem. LAURISTIN, Marju. The European Public Sphere and the Social Imaginary of the „New Europe". *European Journal of Communication* [online]. 2007, roč. 22, č. 4, s. 404–405.

63 HABERMAS, Jürgen. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press, 1996, s. 329.

64 Pojem zavedený Kurtem Lewinem v roce 1943.

65 SHOEMAKER, Pamela J. a Tim P. VOS. *Gatekeeping Theory*. New York: Routledge, 2009.

66 LUHMANN, Niklas. *Realita masmédií*. 1. vyd. Praha: Academia, 2014.

(mimo jiné) větší diskontinuitou, nerespektováním odborné terminologie,[67] zkratkovitostí a jednoduššími jazykovými výrazy. Atraktivita určitého výrazu navíc dokáže přebít důležitost informace samotné, její objektivnost, věcnost a validitu.[68, 69]

Lze identifikovat několik základních problémů spojených s mediálním informováním, která ovlivňují také mediální a jazykovou konstrukci práva. Zaprvé, z různých důvodů – zejména časových, ale také například ideologických – média nepřenášejí informace v úplné podobě. Může tak docházet ke zkratkám a zkreslením, přičemž k veřejnosti doputuje pouze část informace nebo informace s více či méně posunutým významem. Je nutné si ovšem uvědomit, že média mají v této roli informátora o právních tématech náročnou funkci: pokud totiž chtějí porozumět legislativě či judikatuře, a napsat o ní smysluplné sdělení, nestačí ji přečíst. Musí především zjistit, jaký příběh se za ní skrývá.[70] Tedy například, co vedlo soud k danému závěru, co ho při rozhodování ovlivnilo, jak rozhodly soudy v případech obdobných. Navíc žurnalista – obdobně jako právník při interpretaci[71] – nevystačí s tím, co je napsáno v rozhodnutí, potřebuje znát i to, co v rozhodnutí napsáno není. A to vše potřebuje stihnout zjistit a pochopit často v řádu minut či hodin od vydání daného právního dokumentu, obvykle bez toho, aniž by přitom měl právní vzdělání či dlouholetou praxi v informování o právních tématech. Jakmile je ovšem jednou rámování příběhu nastaveno, je těžké jej byť jen pootočit, natož zcela změnit.

---

67 Typickým příkladem může být nepochopení či nerespektování rozdílu mezi *odvoláním* a *dovoláním*, *odmítnutím* a *zamítnutím* apod.

68 SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha: Karlova univerzita, Karolinum Press, 2015, s. 152.

69 Mediální „senzace" spojená s procesem přijímání nového občanského zákoníku a rozsahem zamýšlených změn v médiích například přebila hlubší analýzy a vzdělávací příspěvky, přičemž se omezila na „nesystematickou, krátkou, útržkovitou komunikaci." Zdroj: STACHOŇOVÁ, Monika. Mediální analýza rekodifikace nového občanského zákoníku. In: *Dny práva 2014*.

70 V textu totiž může být mnohem víc, než se autor – normotvůrce či soudce – pokoušel sdělit. Jakmile je ale cokoliv vyřčeno, autor díla nad tím moc a nemůže nikomu, ke komu se toto sdělení dostane, zabránit, aby do něj nevkládal své vlastní obrazy a vize, tedy dílo interpretoval vlastním způsobem, který není výlučně determinován významem, jež normotvůrce chtěl do normy ukrýt. (Cit. dle ŠKOP, op. cit, s. 70–71). S tím souvisí i Radbruchova teze, že interpret může zákonu rozumět lépe než jeho tvůrce a že zákon může být chytřejší než jeho tvůrci – ba dokonce, že musí být chytřejší než jeho tvůrci.

71 ŠKOP, op. cit., s. 51.

Zadruhé, k podobným následkům může docházet při přílišném zjednodušení informace, a to opět ať už záměrnou, či neúmyslnou prací novinářů. Média tak sice slouží jako důležitý prostředník mezi společností a právním systémem, neboť zajišťují určitou úroveň povědomí o právu u veřejnosti, je ale třeba znát nástrahy a rizika s nimi spojenými, tedy fakt, že některá témata mohou záměrně potlačovat či naopak zveličovat. Původní sdělení se tak k veřejnosti dostane ve specifické, modifikované podobě, včetně jazyka odlišného od jazyka právního. Proto, i když je právo spojeno s jedním jazykem, dochází v něm k četným překladům z jedné roviny jazyka do jiné – mimo jiné i do roviny mediální. Právo by tak mělo pamatovat, že jeho legitimita – ať už se skládá z čehokoliv – je dána kolektivní a individuální politickou imaginací, a legitimní je pouze tehdy, pokud se mu publikum, z jakéhokoliv důvodu, rozhodne legitimitu mu přiznat.[72] Právo by tak na svůj obraz u veřejnosti nemělo nikdy rezignovat.

Zatřetí, i přes snahu o profesionalitu médií, jejich nezávislost a objektivitu[73] dochází z povahy jejich práce k problémům, jelikož jsou vždy subjektem determinovaným svou povahou, zkušeností, hodnotovým systémem a dalšími faktory.[74] Příčiny problémů navíc nelze vždy jasně oddělit, protože jsou komplexní povahy a často působí společně. Nelze nejprve nezmínit prvek času, kdy média v dnešní době musí[75] přinášet informace co nejrychleji od data události, ideálně přímo „live" či s minimálním zpožděním. Tlak na poskytnutí rychlé informace je pak natolik velký, že média neověřenou informaci vypustí veřejně dřív než ji stačí ověřit, či ji správně interpretovat.[76]

Začtvrté, praktickým důvodem je také neideální personální situace související se snižujícími se rozpočty redakcí a tlak na ušetření nákladů. Ta se projevuje

72 WARD, I. *Shakespeare and the Legal Imagination*. London, 1999, s. 1. Cit. dle ŠKOP, op. cit., s. 59.

73 MCCHESNEY, Robert W. *Problém médií: jak uvažovat o dnešních médiích*. Všeň: Grimmus, 2009, s. 9.

74 ŠMÍD, Milan. In: RŮŽIČKA, Vlastimil. *Politika a média v konzumní společnosti*. Praha: Grada Publishing, 2011, s. 94–96.

75 Chtějí-li se účastnit konkurenční soutěže médií a zůstat v „nastaveném kurzu".

76 Viz např. případ mediálního informování o zrušení zákona Affordable Care Act (ACA, známý pod zkratkou „Obamacare"), při němž některá média některá špatně interpretovala vynášený rozsudek a v první chvíli psala o opačném výsledku, než ve skutečnosti podle rozsudku nastal. In: ZILIS, Michael A. *The Limits of Legitimacy: Dissenting Opinions, Media Coverage, and Public Responses to Supreme Court Decisions*. University of Michigan Press, 2015.

častou fluktuací novinářů a nemožností jejich specializace (např. na právní tematiku, soudnictví), krácením redakčních stavů co do počtu redaktorů a nahrazování jejich práce přebíráním zpráv z tiskových agentur či z jiných, často i neověřených zdrojů. Zároveň redakce na uvolněná pracovní místa přijímají mladé elévy, jejichž práce je levnější než práce zkušenějších novinářů.[77]

V neposlední řadě je zásadním faktorem, ovlivňujícím mediální výstupy, také vlastnictví médií. Přičemž v současnosti na českém mediálním trhu dochází ke vyšší koncentraci vlastnictví do rukou českých podnikatelů a politiků,[78] jejich motivací je stále častěji média vlastnit nikoliv z důvodů ekonomických či důvodů prestiže, ale důvodů ideologických. Právě oni obvykle velmi dobře chápou klíčovou roli médií v nastolování agendy, informování široké veřejnosti i ovlivňování veřejného mínění prostřednictvím médií. Všechny tyto faktory tak mohou souhrnně i zvlášť výrazně ovlivnit jak užití mediálního jazyka v případech informování o právu a právní tematice, tak i obsah sdělení jako takový.

## 6 Závěr

Právo je ve svém plném významu jazykem, způsobem udržování kultury argumentu a přesvědčování,[79] prostředkem komunikace, a nikoliv jen seznamem pravidel. Proto musí umět prostřednictvím jazyka vyložit představy o tom, jak by se lidé měli chovat. Pokud se mu to nezdaří, nelze hovořit o efektivním právu.[80] Proto je v tomto vztahu klíčová role přenašečů sdělení – kterou na sebe často berou média. Ta dokáží doručit poselství široké veřejnosti a seznámit ji zjednodušenou formou s obsahem právního sdělení. Je nutno ovšem pamatovat také na úskalí, která s sebou mediální informování přináší.

77 V mediálním světě se tento stav poměrně výstižně glosuje výrazem „20/20/20“. Má naznačit stav, kdy přibližně dvacetiletý novinář pracuje přibližně dvacet hodin denně za přibližně dvacet tisíc korun.

78 Transparency International Česká Republika a Lexperanto. Rozkryté vlastnické struktury a skuteční majitelé hlavních provozovatelů médií v ČR. *Taxparency* [online]. 27. květen 2017. Dostupné z: http://www.taxparency.eu/cz/structures/

79 WHITE, J. B. Law as Language: Reading Law and Reading Literature. *Texas Law Review*, 1982, č. 3, s. 415.

80 DEUTSCH, J. G. Law as Metaphor: A structural analysis of legal proces. *Georgetown Law Journal*, 1978, s. 1346. Cit. dle: ŠKOP, op. cit., s. 81.

Média jsou proto důležitým prostředníkem mezi společností a právním systémem, neboť zajišťují určitou úroveň povědomí o právu u veřejnosti, která je nezbytná pro jeho legitimitu. Naopak ale také mohou jistá témata, ať už záměrně či nikoliv, potlačovat nebo zveličovat, přičemž hrozí, že společnost nedostane zamýšlené poselství v původním významu. S tímto rizikem musí ovšem autor právního textu počítat – ve chvíli, kdy text publikuje, je tak pro význam sdělení a interpretace mrtev. Jako autor totiž ztrácí nad textem jeho vytvořením moc, která se dostává do područí příjemce,[81] a to jak médií, tak dalších adresátů a veřejnosti.

Vztah právního textu a jeho příjemce je tedy klíčový, a média jsou právě tím prostředníkem, který sdělení často veřejnosti jako jediný přednese. Tím zároveň vznikají třecí plochy a napětí mezi vztahem jazyka práva a jazyka médií. Média totiž své texty na základě původního obsahu vytvářejí dle vlastních pravidel, na něž původní autor obvykle nemá vliv. Navíc dokáží ovlivnit přenos informací i jejich vyznění, realitu zkreslit, či dokonce si vytvořit realitu vlastní. Na rozdíl od právního jazyka také výrazně častěji zjednodušují původní sdělení, nerespektují odbornou terminologii a vytvářejí tzv. mediální zkratky.

Na stranu druhou je nutné respektovat specifika médií, která jsou systémem výrazně odlišným od systému právního. Jejich rychlý styl práce i tlak na přinášení krátkých, úderných a čtivých zpráv v takřka živém přenosu vytvářejí nesmírný tlak na jejich práci i užití jazyka jako takového. Proto snadno může docházet k výše popsaným pochybením, jako je zkreslení informace či přinesení nepravdivého, zavádějícího či jinak matoucího sdělení. Pokud ovšem nejde o záměrnou techniku, měli by mít pro práci médií právníci jistou míru pochopení: ani oni sami nejsou vždy v krátkém čase schopni jednoznačně právní sdělení správně a jasně interpretovat, a přitom na to mají potřebné vzdělání, zkušenosti a praxi. Nemohou tak chtít nemožné od světa médií.

## Literature

ALLEN, Jessie. A Theory of Adjudication: Law as Magic. In: *Suffolk University Law Review*, 2007–2008, č. 41.

ANNABELLE, Mooney. *Language and Law*. B.m.: Palgrave, 2014. ISBN 978-1-137-01795-6.

81 BARTHES, R. *Image Music Text*. London, 1977, s. 142, cit. dle Škop, op. cit., s. 55.

ASSY, Rabeea. Can the Law Speak Directly to its Subjects? The Limitation of Plain Language. *Journal of Law and Society* [online]. 2011, roč. 38, č. 3, s. 376–404. ISSN 1467-6478. DOI: 10.1111/j.1467-6478.2011.00549.x

ASSY, Rabeea. Can the Law Speak Directly to its Subjects? The Limitation of Plain Lan-guage. *Journal of Law and Society* [online]. 2011, roč. 38, č. 3.

BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. B.m.: Grada Publishing, a. s., 2011, 441 s. ISBN 978-80-247-3028-8.

BENTHAM, Jeremy. *The Rationale of Judicial Evidence*, 1842, roč. 4, č. 8.

BIX, Brian. *Law, Language and Legal Determinacy*. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1993. ISBN 978-0-198-26050-9.

BRIGHAM, J. Right, Rage, and Remedy: Forms of Law in Political Discourse. *Studies in American Political Development*, 1987, č. 2, s. 303–316.

FOWLER, Roger. *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. Psychology Press, 1991, 274 s. ISBN 978-0-415-01419-9.

FULLER, L. L. *Anatomy of the Law*. New York, Washington. London: Frederick A. Praeger, Publishers, 1968.

FULLER, L. L. Positivism and Fidelity to Law a Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*, 1958, č. 71.

GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 6. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, 310 s. ISBN 978-80-7380-454-1.

GOLDSTEIN, T. a J. LIEBERMAN. *The Lawyer's Guide to Writing Well*. University of California Press, 2016.

HABERMAS, Jürgen. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press, 1996, 675 s. ISBN 978-0-262-082433.

HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Filosofia, 2000. ISBN 80-7007-134-6.

HALL, Stuart. Kódování/dekódování. *Teorie vědy/Theory of Science*, 2005, roč. 27, č. 2, 41–59.

HENDRYCH, Dušan a Josef FIALA. *Právnický slovník*. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-059-1.

JEWKES, Yvonne. *Media and crime*. London: Sage, 2011.

JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Masová média / Mass Media*. Portál, 2015.

KAMBERSKÝ, Petr. Honzík a Lisa. *Lidové noviny*, 14. 01. 2016, č. 11, s. 1.

KRAUS, Jiří. *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Karolinum, 2008, 174 s. ISBN 978-80-246-1578-3.

LAURISTIN, Marju. The European Public Sphere and the Social Imaginary of the „New Europe". *European Journal of Communication* [online]. 2007, roč. 22, č. 4.

LÖTSCHER, Andreas. Conceptual and Textual Structure in legislative Texts. In: WAGNER, Anne a Sophie *Cacciaguidi-Fahy* (eds.). *Obscurity and clarity in the law: prospects and challenges*. Ashgate, Aldershot, 2008.

LUHMANN, Niklas. *Realita masmédií*. 1. vyd. Praha: Academia, 2014.

MCCOMBS, Maxwell E. a Donald L. SHAW. The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly* [online]. 1972, roč. 36, č. 2, s. 176. ISSN 0033362X. DOI: 10.1086/267990

MCCHESNEY, Robert W. *Problém médií: jak uvažovat o dnešních médiích*. Všeň: Grimmus, 2009.

MELLINKOFF, David. *The Language of the Law*. Oregon: Resource Publications, 1963.

MOLEK, Pavel. Ke komu soudy mluví aneb Melčák a Schrödingerova kočka. In: *Jiné právo* [online]. 13. 2. 2011. Dostupné z: http://jinepravo.blogspot.com/2011/02/pavel-molek-ke-komu-soudy-mluvi-aneb.html

MYŠKA, Matěj, Terezie SMEJKALOVÁ, Jaromír ŠAVELKA a Martin ŠKOP. Creative Commons and Grand Challenge to Make Legal Language Simple. In: PALMIRANI, Monica, Ugo PAGALLO, Pompeu CASANOVAS a Giovanni SARTOR. *AI Approaches to the Complexity of Legal Systems. Models and Ethical Challenges for Legal Systems, Legal Language and Legal Ontologies, Argumentation and Software Agents*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer, 2012.

PEŠKA, Zdeněk. Jazyk zákonodárcův. *Slovo a slovesnost*, 1939, roč. 5, č. 1, s. 32–40.

RICHARDSON, John E. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis* [online]. Palgrave Macmillan, 2006, 288 s. ISBN 978-1-137-13673-2. Získáno z: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2016/ZUR584/um/51183978/43978626/analysing_newspapers.pdf

RŮŽIČKA, Vlastimil. *Politika a média v konzumní společnosti*. Praha: Grada Publishing, 2011.

SHOEMAKER, Pamela J. a Tim P. VOS. *Gatekeeping Theory*. New York: Routledge, 2009, 176 s.

SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha: Karolinum, 2015.

SMEJKALOVÁ, Terezie. Srozumitelnost práva. *Právník*, AV ČR, Ústav státu a práva, 2013, roč. 2013, č. 5, s. 447–472. ISSN 0231-6625.

SOBEK, T. *Nemorální právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., Ústav státu a práva AV ČR, 2010, 445 s.

SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha: Karlova univerzita, Karolinum Press, 2015, 165 s. ISBN 978-80-246-2884-4.

STACHOŇOVÁ, Monika. Vliv médií na současné soudní rozhodování. In: VEČEŘA, Miloš, Jan HURDÍK, Martin HAPLA a kol. *Nové trendy v soudcovské tvorbě práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 221–238.

STACHOŇOVÁ, Monika. Mediální analýza rekodifikace nového občanského zákoníku. In: *Dny práva 2014*.

STEVENSON, Drury. To Whom is the Law Addressed? *Yale Law and Policy Review*, 2003, č. 21.

STICH, A. O dvojznačnosti v právnickém vyjadřování. In: *Naše řeč*, 1968, roč. 51, č. 3. Dostupné také z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en & art=5384

ŠKOP, Martin. *Právo a vášeň: Jazyk, příběh, interpretace*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 202 s. ISBN 978-80-210-5464-6.

TRANSPARENCY INTERNATIONAL ČESKÁ REPUBLIKA a LEXPERANTO. Rozkryté vlastnické struktury a skuteční majitelé hlavních provozovatelů médií v ČR. *Taxparency* [online]. 27. květen 2017. Dostupné z: http://www.taxparency.eu/cz/structures/

WARD, I. *Shakespeare and the Legal Imagination*. London, 1999.

WHITE, J. B. Law as Language: Reading Law and Reading Literature. *Texas Law Review*, 1982, č. 3.

ZILIS, Michael A. *The Limits of Legitimacy: Dissenting Opinions, Media Coverage, and Public Responses to Supreme Court Decisions*. University of Michigan Press, 2015.

Nález Ústavního soudu České republiky Pl. ÚS 33/97 ze dne 17. 12. 1997.

Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky sp.zn. 22 Cdo 3940/2014 ze dne 29. 4. 2015.

**Contact – e-mail**

*Monika.Hanych@law.muni.cz*

# Regulatory Problems of Artificial Intelligence[1]

*Gergely G. Karácsony*

Faculty of Law and Political Sciences, Széchenyi István University Győr, Hungary

**Abstract**

In this paper we examine the most important issues legislators have to address in connection with the functioning of artificial intelligence based applications. These issues include automatic decision-making, when artificial intelligence makes deductions about people, often resulting in decisions with significant consequences to the person (e.g. granting loans, defining health insurance costs). In this case legislators have to make sure the decisions are not discriminative in any way. The other most important issue is the protection of privacy in the digital age, when we often pay for goods and services with personal data like any currency.

**Keywords**

Artificial Intelligence; Privacy; Profiling; Discrimination; Automated Decision-Making.

## 1 Introduction

The discourse about artificial intelligence is not nearly a new one. The development of robotics and applications using artificial intelligence has had a fluctuating tendency: since the 1950's the voices about the development and the regulation and ethics of artificial intelligence grew louder or quieter together. Major steps of technological development push the issue of artificial intelligence into the forefront of technical and social discourse; these uprising periods are most often followed by periods of disappointment, and the cutback in funding that follows these setbacks, finally resulting in decline

1 The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance" in the „Az állam gazdasági szerepvállalásának hatásvizsgálata egyes ágazatokban" Project.

and the silence of the academic discourse. The longest periods of downturn took place in the 80's; these periods, often called 'AI winter', happened thanks to the disappointment resulting from the failure of the hoped major technological leap, the inevitable strong criticism, and the resulting drought of funding.[2] The first declining period of 1974-80 had different reasons in Europe and in the United States. In Europe the main reason was the devastating criticism of the Lighthill-report,[3] whereas in the USA the failure of multiple important projects has led to the cutback of DARPA's funding of artificial intelligence research to almost zero. The next major period of 'winter' in the USA was due to the radical decrease of funding of artificial intelligence research projects between 1987 and 1993.[4] After this time, artificial intelligence research projects – partially due to the negative connotations associated with the concept – have been initiated under different names: machine learning, intelligent systems, cognitive systems or knowledge-based systems. The other reason for this was to emphasize that these projects were not intended to develop an universal artificial intelligence, but rather they were focused on solving the issues of one particular area.

Artificial intelligence research has picked up steam mainly due to more advanced hardware available, which can provide sufficient computing capacity for artificial intelligence to operate. Besides this, developments on the software side have also proved that artificial intelligence based applications developed for a specific task are viable. In the past years we have seen several reports on the news about successful applications of artificial intelligence. After leaving the confines of universities and research institutions, commercial research and development have given a strong push to the artificial intelligence industry. We use artificial intelligence solutions on a daily basis, whether it is the digital personal assistant of our smartphone, the machine brain tailoring the newsfeed of social network sites to our taste, or the analytics application suggesting personalised offers and further items

2 THIERER, Adam, Andrea CASTILLO O'SULLIVAN and Raymond RUSSELL. *Artificial Intelligence and Public Policy*. Arlington, VA: Mercatus Research, Mercatus Center at George Mason University, 2017, p. 7.

3 LIGHTHILL, James. Artificial Intelligence: A General Survey. In: *Artificial Intelligence: a paper symposium*. London: Science Research Council, 1973.

4 McCORDUCK, Pamela. *Machines Who Think*. 2nd ed. Natick: A. K. Peters Ltd., 2004, pp. 426–431.

for us to purchase on online marketplaces. It is not yet common in central-Europe, but in English speaking countries partially or fully automated customer service is something you might easily encounter. Despite the fact that no machine brain could successfully pass the Turing-test,[5] an inexperienced user sometimes finds it difficult to tell for sure whether he communicated with a chat-bot or not.

Technological development has reached a point where an artificial intelligence based application, that can understand and adequately answer questions asked in plain human language, is no longer fictional. Available hardware and the abilities of commercial artificial intelligence solutions have made available a previously unimaginable computing capacity and a more efficient functioning than ever before, mostly in the field of specialised applications. The spreading of artificial intelligence based applications have raised several legal issues, besides moral and philosophical ones. Legislators have to answer soon to the question whether the current legal framework is sufficient to deal with the issues raised by artificial intelligence in a way that is comforting for everyone, or new legislation is required, and the regulatory framework for the functioning of artificial intelligence in the society has to be created. In this paper I wish to contribute to the answering of these questions by enumerating the most important issues in the field of public law that may be caused by artificial intelligence. I will not assert the moral and legal issues of the military application of artificial intelligence, because – I certainly hope – automatic mechanisms of military use will not affect the everyday lives of people in the European Union.

## 2 Automated decision making and discrimination

The legal systems of modern democratic countries are based on the principle of equality, constitutions declare the equality before law principle and prohibit

5 In his 1950 paper Alan Turing raises the question, whether "machines can think?". He suggested a test to examine thinking machines where a human person exchanges notes – only in writing – with two partners. One of his partners is human, the other is a machine; the test is considered passed if, after the conversation, the subject is unable to tell which is which. TURING, Alan M. *Computing machinery and intelligence.* Mind, LIX, 1950, pp. 433–460.

discrimination. International human rights treaties and the EU Charter of Fundamental Rights treat the principle of equality with high regard, as it is also in strong connection with the right for human dignity.

Artificial intelligence and the issue of equality have more than one touching point. First, members of the majority of society and minority groups should have equal access to the latest technologies. We can declare this as a principle, along with the assumption that the manufacturers of products using artificial intelligence did not intend to create a product that is functioning in a discriminative way. And yet, several issues have emerged recently. We should mention here the digital cameras that refuse to take the picture of Asian people, assuming that 'someone blinked'; or we can refer to the recent scandal when Google's algorithm labelled an African-American couple 'gorillas'.[6] Complications have arisen in the field of linguistic software as well: a translating program automatically translated the word 'doctor' as male, and 'nurse' as female.[7] There can be many reasons why artificial intelligence fails to function properly in the case of minorities. One of the possible explanations has to do with the machine learning mechanism of these applications: machine learning and self-developing algorithms use the data available for them for studying, therefore if the majority of available data is about the majority of society (e.g. the image-recognising algorithm learned to recognise a human face mostly from Caucasian characters), then the machine-learning software develops an inherent bias towards the members of the majority of society, without this being the actual intention of developers.[8] Machines tend to try to draw conclusions about the correct solution of a previously unknown situation from the available data and the frequency of such events in it. This may

6 *The company has issued an official apology in this case* [cit. 16. 11. 2017]. Available at: https://www.usatoday.com/story/tech/2015/07/01/google-apologizes-after-photos-identify-black-people-as-gorillas/29567465/

7 The Turkish pronoun 'O', which does not indicate gender was translated as male and female respectively („He is a doctor" / „she is a nurse"). Available at: https://www.princeton.edu/news/2017/04/18/biased-bots-artificial-intelligence-systems-echo-human-prejudices [cit. 16. 11. 2017]. When writing this article, I have also conducted this test by translating from Hungarian to English the expressions: „ő orvos" (doctor) and „ő ápoló" (nurse), the results were the same as described above.

8 CALO, Ryan. *Artificial Intelligence Policy – a Roadmap* [cit. 17. 11. 2017]. 2017. pp. 10–11. Available at: https://ssrn.com/abstract=3015350

result in a learned bias towards the majority, which can be further aggravated by the machine learning capability, because there is no mechanism to point their attention towards the data and interests of minorities. Statistical probability and the behaviour of the machines developed from machine learning based on large chunks of data can be unintentionally biased, not taking into consideration the fact that if an answer ir statistically correct, it may not be actually correct. Therefore, in this case an intervention in the development process is called for, in order to make sure that the latest achievements in technology is equally accessible for every person.

The principle of equality can be breached by another issue as well. Automated decision making processes are similarly prone to the above described bias issue, just as the functioning of such systems in general. Artificial intelligence-based decision-making applications without human intervention are also based on the cognitive and predictive capabilities of machine learning, therefore in a real-life situation the outcome of a decision is largely influenced by the type and quality of the data used in the learning process, as well as the contents of the information taken into consideration during the decision-making process. This negative effect is further enhanced if the algorithm uses a previously created database for learning, possibly receiving the conclusions, characteristics or scores associated with a person by other processes or algorithms.[9] In such cases the previous mistakes and discriminative scoring is taken over by the next analysing algorithm, and it is probably even further enhanced.

We can find many examples of discriminative automated decisions in the recent years (even a decade). A recent scandal involving discrimination and segregation practice is the case of Amazon's same day delivery service. The web-based store offered a new service to its premium customers, promising to deliver the purchased goods to the buyer the day the order was placed. This service is accessible for an extra fee, and is not available in all areas. As the first maps of the areas covered by this service came out, it became visible that in several big cities the neighbourhoods mainly inhabited by minority population (African-American or Latin-American people)

9 BALKIN, Jack M. The Three Laws of Robotics in the Age of Big Data. *Ohio State Law Journal*, 2017, Vol. 78, p. 35.

have been omitted form the service. In some cities it was so obvious, that one of the central districts was not covered by the same-day delivery service, but all the districts around it were.[10] The company called this an anomaly, and explained the coverage areas in other cities by the distance of the nearest Amazon warehouse from the actual neighbourhood. The details of the decision-making process are considered trade secret by the company, therefore exact details are unknown, but a couple of reasons can come into consideration in this case. On the one hand, these areas are inhabited by people with smaller income, therefore there may be fewer customers who are willing (and able) to pay the $ 99 extra for the service. On the other hand, crime rates are higher in these districts, so the company might have been worried for the safety of delivery. One thing is easy to see: the purely data-based automatic decision-making with no human interaction can easily lead to a discriminative result. Decisions made based on big data analytics tend to have an effect directly the against the Government's social policy goals by magnifying existing differences, aggravating the already of an adverse social status, or further isolating the already existing segregated areas. Therefore it should be recommended to be able to intervene and correct the decisions made by automatic or machine learning algorithms, in order to make the mechanism mitigate the adverse consequences of poor social status instead of aggravating them.

We have to briefly address the fact that automated decision-making and the gathering of information based on Big Data analytics is not a technique solely utilized by the private sector, but it is just as – if not even more – problematic that government agencies use such algorithms, especially in the field of law enforcement. It was the news of late summer 2017 that the Immigration and Customs Enforcement (ICE) agency of the United States is working on developing a data mining based artificial intelligence algorithm that would be able to process large quantities of data from multiple sources (besides the databases of all law enforcement agencies including the FBI, it uses information publicly shared on the internet, blogs, social networking sites, Twitter posts and from the press). This application

10 The example is about the Roxbury district of Boston. Detailed maps and news coverage about the scandal can be found here: https://www.bloomberg.com/graphics/2016--amazon-same-day/ [cit. 16. 11. 2017].

is intended to be able to flag immigrants and non-immigrant foreigners in the US who may pose a potential threat, because of the possibility that they will commit a terrorist act or some other crime. The project called the 'extreme vetting initiative'[11] has been criticised by several human rights organisations as well as members of the academic sphere[12], claiming that the planned algorithm will be discriminative, biased, and inaccurate, subjecting several innocent people to negative consequences. This example shows that algorithms used by law enforcement to predictively identify potential criminals is not fiction anymore. The trouble is that, despite searching for it since Lombroso published his theories, a trustworthy way to identify potential criminals has not been discovered yet, therefore innocent people can easily find themselves in the crosshair. Such applications have been sooner or later discovered to utilise discriminative ways of profiling, associating a higher criminality score to coloured people, or a lower one to white people.[13]

An other area of potentially discriminative automated decision-making is the field of scoring mechanisms. The use of scoring when determining the situation of clients is more and more widespread, with human intervention or without. Insurance companies, banks offering a loan, and other companies determine the conditions of using their services based on information collected about or provided by the client. The make decisions about the credit status, insurance risk factors or other issues concerning the clients based on such scoring. This score tells them under what conditions the client is eligible for a loan, how high insurance costs will be, etc. Such decisions can be made completely automatically, based on much more data, and considering more factors than before, by using artificial intelligence based applications with machine learning capabilities. In this case the issue doesn't lie in the quality or bias of the data used, rather in the interpretation of this information and its transformation to scores. Such systems tend to associate

11 Available at: https://theintercept.com/2017/08/07/these-are-the-technology-firms-lining-up-to-build-trumps-extreme-vetting-program/

12 The Trump administration's extreme vetting plan is being blasted as a ‚digital Muslim ban'. *The Business Insider*, 17 November 2017 [cit. 17. 11. 2017]. http://www.businessinsider.com/trumps-extreme-vetting-initiative-digital-muslim-ban-2017-11

13 GUIHOT, Michael, Anne F. MATTHEW and Nicolas P. SUZOR. Nudging Robots: Innovative Solutions to Regulate Artificial Intelligence. *Vanderbilt Journal of Entertainment & Technology Law*, 2017, p. 18.

a lower score with seemingly objective factors that are most likely to occur in the minority population[14]; such behaviour is considered indirect discrimination. The unintended discriminative functioning of automatic decision making may occur because of the uncertainty bias of such algorithms. This can happen when the algorithm is set to a risk-averse behaviour, and the group in question was underrepresented in the sample used in machine learning, therefore the artificial intelligence didn't have sufficient data in order to make an accurate prediction about the certain group. The evaluating algorithm prefers groups it has enough information about, therefore there are fewer uncertain factors in the decision.[15]

On the other hand, regulating bodies have a hard time discovering instances of discrimination, because companies don't grant access to their scoring mechanisms, they most often consider them trade secrets. Despite this – or rather, because of this – legislative intervention is important in order for the regulation to make sure that the artificial intelligence mechanisms used for scoring do not unintendedly utilise such categories in scoring the clients, that are unacceptable for the society (such as ethnical or racial factors, gender, sexual orientation, etc.).[16]

Despite the above mentioned issues, automated decision making should not be considered *ab ovo* problematic, however it is important for the legislator to find and create safeguards that protect people from the negative consequences or discriminative effects of decisions made by artificial intelligence. The new Data Protection Regulation of the European Union (GDPR)[17] deals

14 KEATS CITRON, Danielle and Frank PASQUALE. *The Scored Society: Due Process for Automated Predictions*. University of Maryland Francis King Carey School of Law, Legal Studies Research Paper, 2014, Vol. 8, pp. 14–15.

15 GOODMAN, Bryce and Seth PASQUALE. European Union Regulations on Algorithmic Decision Making and a „Right to Explanation". *AI Magazine*, Fall, 2017, Vol. 38, Issue 3, p. 54.

16 RAMIREZ, Edith. *Privacy Challenges in the Era of Big Data: A View from the Lifeguard's Chair*. Presentation held by the president of the US Federal Trade Commission at the Technology Policy Institute Aspen forum on 19 August 2013 [cit. 15. 11. 2017]. Available at: https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/public_statements/privacy-challenges--big-data-view-lifeguard%E2%80%99 s-chair/130819bigdataaspen.pdf

17 Regulation (Eu) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).

with automated decision making and profiling in multiple instances. It sets forth that 'the data subject shall have the right not to be subject to a decision based solely on automated processing, including profiling, which produces legal effects concerning him or her or similarly significantly affects him or her.'[18] Automated decision making is still possible based on the consent of the data subject, or if it is necessary for entering into, or performance of, a contract between the data subject and a data controller; or if it is authorised by Union or Member State law to which the controller is subject and which also lays down suitable measures to safeguard the data subject's rights and freedoms and legitimate interests.[19] The data subject is entitled to two key rights. First, the right to request for human intervention from the data controller, express his/her point of view and to contest the decision.[20] Second, the data subject is entitled to the explanation of the decision made through automated decision-making. Therefore data controllers operating automated decision-making algorithms cannot conceal the operating logic of the algorithm, because before beginning the processing of data they have to give the data subject at least meaningful information about the logic involved, as well as the significance and the envisaged consequences of such processing.[21]

As we have seen above, artificial intelligence based automated decision-making algorithms make decisions based on large quantities of data, and their machine learning abilities are based on the big chunks of data fed to them. These algorithms are capable of processing such large quantities of data that human workforce would be unable to analyse or it will be disproportionately costly or time-consuming for them; they are also capable of extracting information and making deductions that humans would be unable to do. So this leads us to our next subject of the legal and privacy issues of the pattern-recognising capabilities of artificial intelligence.

18 Article 22 paragraph (1) of the GDPR.
19 Article 22 paragraph (2) of the GDPR.
20 Article 22 paragraph (3) of the GDPR.
21 Article 14 point 2. g) of the GDPR.

## 3 Pattern recognition and privacy

These days it is no significant difficulty to gain and store huge quantities of data. These data often contain valuable information, and useful deductions can be made from them. However, if human workforce is processing the information, it can take weeks or months to get the desired information, if they succeed at all. In this information society of ours, such an enormous quantity of data is produced every day that most of it is never analysed. The main purpose of data mining is to fill this void and automatically create models and recognise patterns from available data that are (1) valid, meaning they are in concert with reality and their existence can be verified by other evidence; (2) novel, meaning that they are not trivial or straightforward for anyone; (3) useful, meaning that they lead to some benefit for a person or a task; finally, they are (4) understandable, meaning they can be comprehended by human intellect.[22] In order to achieve this, the achievements and tools of several fields of science, including artificial intelligence, machine learning, database technology, statistics, are used. Data mining becomes more and more efficient every das along with the development of the IT industry, since the storage capacity of available hardware doubles in less than a year, and the computing capability grows in a similar pace. We get an even more dramatic picture regarding the amount of available data: according to calculations, the amount of data created daily sums up to 2,5 quintillion bytes; this information is further detailed by the fact that 90% of all of humanity's data has been created in the past two years.[23] And because of the development and spread of smart devices, sensors and applications available and used on a daily basis by almost everyone, the speed of data production will become even faster in the future.[24] As the well known futurist John Naisbitt put is, the biggest controversy of the information society is that we are 'drowning in information, but starved for knowledge'.[25]

22 FAYYAD, Usama, Gregory PIATETSKY-SHAPIRO and Padhraic SMYTH. From Data Mining to Knowledge Discovery in Databases. *AI Magazine*, Fall, 1996, pp. 40–41.

23 Available at: https://www.domo.com/learn/data-never-sleeps-5

24 *IBM Marketing Cloud – 10 Key Marketing Trends for 2017* [cit. 16. 11. 2017]. Available at: https://www-01.ibm.com/common/ssi/cgi-bin/ssialias?htmlfid=WRL12345USEN

25 NAISBITT, John. *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*. London: Warner Books, 1982.

The data we voluntarily share or that is created, stored and shared by devices and applications we use daily, is constantly monitored by companies specialised in data mining, looking for trends and patterns that can lead them to novel knowledge not directly deductible from the raw data itself. This data mining work has reached an unprecedented level of efficiency using artificial intelligence. By analysing hundreds or thousands of factors simultaneously, such information can be deducted from publicly shared data that the person nerve have shared, or he doesn't even know about. As for the legal issues in this matter, we have to address the questions of profiling and privacy, with special regards to the issue of information not directly shared by the data subject, but is deducted through data mining by an algorithm.

During automated profiling the algorithm creates a personality profile by combining and analysing data connected to the person. This profile includes habits, attitude and other personal characteristics of an individual; in the possession of this profile, one can predict quite accurately the decisions, preferences, consumer habits and price sensitivity of the person. One soured of this information is the data subject himself, who shares a lot of data about himself during the registration process to a certain website. This data is further enhanced by so-called tracking cookies (small files on the computer that enable websites to track the online activity of the user), browser history, the location data of mobile devices, and other information obtained from various other sources. Many data handlers don't only use the information uploaded to its system, but they collect data from other players (such as social networking sites, e-mail providers, video sharing sites, etc.), or uses one of the several data broker services, buying complete information packages about its users. The information obtained from such profiling can be used for enhancing and personalising services for better user experience, but can also be used for purposes not that necessarily advantageous for the user, such as personalised pricing. In personalised pricing, the price which is shown to a certain consumer is calculated based on a personality profile of the person, and is exactly or very near the highest price that actual person is willing to pay for the goods or services

in question.[26] Mathematical and economic models, as well as empirical data, have shown that consumer behaviour can be more accurately predicted from the tracking data of a person, than based on static information (such as the location of the device).[27] In this case, we have to answer the question, whether the browser history, geographical data and the cookies stored on the user's computer constitute personal data, even when the actual person can't be identified by the name from them. We have to refer to the opinion of the Article 29 working party of the European Commission, which declared that such data should be considered personal data even if the data subject can't be named, bat can be singled out using them.[28] So during such profiling the data handler handles personal data. In this regard the legislator should create the safeguards that define the boundaries of such profiling and protect the privacy of the person.

There is another potential result of the spreading of data mining. The more and more advanced algorithms can successfully predict information not at all shared by the data subject, which may include sensitive data, such as data on the person's health, sexual orientation, etc. Let us never forget that the main goal of artificial intelligence based algorithms was to detect patterns in data humans are not able to.[29] The goal of the legislator in this case is to extend the concept of personal data to data automatically generated through profiling or prediction, that are connected to a person. In my opinion, this concept and the legal safeguards should also cover data not in concert with reality, in other words, false information.

In conclusion, we can see that artificial intelligence and automated applications based on them have reached a level of complexity which enabled them to carry out tasks previously not imaginable. Their operation raises several question that need to be answered in the near future by legislators in order

26 BORGESIUS, Frederik Zuiderveen and Joost POORT. Online Price Discrimination and EU Data Privacy Law. *Journal of Consumer Policy*, 2017, Vol. 40, p. 348.

27 SHILLER, Benjamin Reed. *First-Degree Price Discrimination Using Big Data*. Working Papers No 58, Brandeis University, Department of Economics and International Businesss School, 2014, p. 18.

28 Article 29 Data Protection Working Party Opinion 4/2007 on the concept of personal data. 01248/07/EN WP 136.

29 CALO, Ryan. *Artificial Intelligence Policy – a Roadmap*. Draft paper, 2017, p. 18 [cit. 17. 11. 2017]. Available at: https://ssrn.com/abstract=3015350

to be able to provide safeguards for human rights, the principle of equality and the protection of privacy. These issues require thought and dialogue with the players of the tech industry, representatives of legal and technical sciences; however, we should not rush to the decision that the legislation should limit the introduction of new technologies, or put the brakes on research and development in order to avoid any risks. The advancement of technology cannot be stopped, neither kept within the borders of states. Legislators better create a regulation that safeguards human rights and creates a safe environment for developing and testing, which doesn't hinder the appearance of new technologies.[30]

**Literature**

BALKIN, Jack M. The Three Laws of Robotics in the Age of Big Data. *Ohio State Law Journal*, 2017, Vol. 78.

BORGESIUS, Frederik Zuiderveen and Joost POORT. Online Price Discrimination and EU Data Privacy Law. *Journal of Consumer Policy*, 2017, Vol. 40.

CALO, Ryan. *Artificial Intelligence Policy – a Roadmap* [cit. 17. 11. 2017]. Draft paper, 2017. Available at: https://ssrn.com/abstract=3015350

FAYYAD, Usama, Gregory PIATETSKY-SHAPIRO and Padhraic SMYTH. From Data Mining to Knowledge Discovery in Databases. *AI Magazine*, Fall, 1996.

GOODMAN, Bryce and Seth PASQUALE. European Union Regulations on Algorithmic Decision Making and a „Right to Explanation". *AI Magazine*, Fall, 2017, Vol. 38, Issue 3.

KEATS CITRON, Danielle and Frank PASQUALE. *The Scored Society: Due Process for Automated Predictions*. University of Maryland Francis King Carey School of Law, Legal Studies Research Paper, 2014, Vol. 8.

LIGHTHILL, James. Artificial Intelligence: A General Survey. In: *Artificial Intelligence: a paper symposium*. London: Science Research Council, 1973.

30 THIERER, Adam, Andrea CASTILLO O'SULLIVAN and Raymond RUSSELL. *Artificial Intelligence and Public Policy*. Arlington, VA: Mercatus Research, Mercatus Center at George Mason University, 2017, Vol. 38.

McCORDUCK, Pamela. *Machines Who Think*. 2nd ed. Natick: A. K. Peters Ltd., 2004.

NAISBITT, John. *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*. London: Warner Books, 1982.

RAMIREZ, Edith. *Privacy Challenges in the Era of Big Data: A View from the Lifeguard's Chair*. Presentation held by the president of the US Federal Trade Commission at the Technology Policy Institute Aspen forum on 19 August 2013 [cit. 15. 11. 2017]. Available at: https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/public_statements/privacy-challenges-big-data-view-lifeguard%E2%80%99 s-chair/130819bigdataaspen.pdf

SHILLER, Benjamin Reed. *First-Degree Price Discrimination Using Big Data*. Working Papers No 58, Brandeis University, Department of Economics and International Businesss School, 2014.

THIERER, Adam, Andrea CASTILLO O'SULLIVAN and Raymond RUSSELL. *Artificial Intelligence and Public Policy*. Arlington, VA: Mercatus Research, Mercatus Center at George Mason University, 2017.

TURING, Alan M. *Computing machinery and intelligence*. Mind, LIX, 1950.

**Contact – e-mail**

*karacsony@sze.hu*

# The Language of Technology and Law Through the Lens of Artificial Intelligence: Private Law Issues of the AI Phenomenon

*Barna Arnold Keserű*

Faculty of Law and Political Sciences, Széchenyi István University, Hungary

**Abstract in original language**

A tanulmány célja, hogy egy hosszabb kutatássorozat első állomásaként – a teljesség igénye nélkül – bemutasson olyan magánjogi kérdéseket, amelyek a mesterséges intelligenciák egyre fokozódó térnyerésével vetődnek fel. A tanulmányban szó lesz a mesterséges intelligencia fogalmi nehézségeiről, majd pedig ebből fakadóan a jogi jellegének megítéléséről, így elsősorban egy lehetséges jogalanyiság kérdéséről.

**Keywords in original language**

Mesterséges intelligencia; emberi gondolkodás; jogképesség.

**Abstract**

The aim of this study is to present, as a first step of a longer series of researches - without completeness - private law issues that arise with the increasing penetration of artificial intelligence. In the study, the conceptual difficulties of artificial intelligence will be discussed and, consequently, the assessment of their legal nature, and primarily about the possibility of legal capacity for robots.

**Keywords**

Artificial Intelligence; Human Thinking; Legal Capacity.

## 1 Introduction

Nowadays artificial intelligence (hereinafter referred to as "AI") is in the focus of almost all disciplines. This is also true within jurisprudence, which is well illustrated by the fact that the number of scientific articles that have focused

on the legal aspects of artificial intelligence has multiplied over the past period. In 2016 and 2017, it was also demonstrated at domestic conferences and in the legal literature, that the number of those who deal with the legal dimensions of the new challenges raised by artificial intelligence is obviously increasing. Meanwhile, more and more research projects in the field of higher education explore the utilization of AI and the legal framework of their usage. By joining this research trend, I would like to add some ideas to the question of legal capacity issues related to artificial intelligence. The paper is thought-provoking, the problem horizon is so broad and varied that it is possible to highlight just a few interesting questions. That is why I do not deal with the aspects of legal liability at all.

The continuously increasing and variable use of artificial intelligence is well illustrated by the everyday news reports that deal with AI's. Here are two examples of the recent ones:

For many, the Game of Thrones is known as a book or a series what is not yet completed by the author. Fans have produced a lot of theories about how the exciting and versatile story could end. However, a programmer did not rely on fortune because he made an artificial intelligence in order to predict further events of the unfinished story. The program processed 5 376 pages of books so far and analysed it by setting up samples. Although the software is not perfect, there have been some anomalies (for example, the story of characters continued who had died earlier, but I add that this is not impossible in the world created by the author), but most of the text consists of readable English phrases and has some serious turns.[1]

In another research, 35 000 web dating profiles were analysed by an AI that determined the sexual orientation of users with 91% accuracy. The program searched for such gender-atypical features that are common for homosexual men and women and it set patterns. Interestingly, this approach is contrary to the current scientific point of view that homosexuality would have any physical feature reflected in the face, but based on this method, the AI determined nearly 30% more precise the sexual orientation than the human

1 Https://motherboard.vice.com/en_us/article/evvq3n/game-of-thrones-winds-of-winter-neural-network [cit. 19. 11. 2017].

participants.[2] Now it can be clearly seen that the use of AI can create very serious and massive problems of ethics and personality rights.

In order to gain empirical experience on the effectiveness of AI's, I used the Google artificial intelligence to write the study in Hungarian, what is capable to convert voice into text. The program learned within 5 months the language intonations, word and letter articulation based on texts read by university students, so it is able to describe the spoken language with enough precision in Hungarian.

## 2 The history and conceptual features of the development of artificial intelligence

Through these examples, it is clear that AI is no longer a phenomenon in the field of science fiction but it is part of everyday life. Because of the widespread use, it may seem that research of artificial intelligence is the result of a new scientific wave, but in fact it isn't new, and even taking into account the evolution of computer science, AI research goes back in time quite a long. Pamela McCorduck in his comprehensive book Machines Who Think describes in detail the evolutionary phases of artificial intelligence. She goes back to the antiquity, where the crossroad of mathematics and mythology meant the artificial mapping of human thought. Then she sees the development of this area as a result of the philosophical views of human thinking and the various mechanical calculators. The real breakthrough occurred in the '40 s, thanks to Alan Turing mathematician and code cracker, who developed a computer for decoding the codes used by the Germans during World War II. Later on, he has written several studies on computer intelligence and the Turing test bears his name until today.[3]

2 WANG, Yilun and Michal KOSINSKI. Deep neural networks are more accurate than humans at detecting sexual orientation from facial images. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 2017, p. 1. Available at: https://osf.io/fk3xr/?show=revision [cit. 19. 11. 2017].

3 McCORDUCK, Pamela. *Machines Who Think. A Personal Inquiry into the History and Prospects of Artificial Intelligence*. Natick: A. K. Peters Ltd., 2004, p. xxiv-xxx. Available at: https://monoskop.org/images/1/1e/McCorduck_Pamela_Machines_Who_Think_2nd_ed.pdf [cit. 19. 11. 2017]. Turing tried an imitation game to test the intelligence of the machines. According to this, a questioner asks questions to two test subjects using a keyboard and a monitor, and one of them is the machine. The questioner can ask anything, and if after five minutes of conversation he can't determine which one of the other two subjects is the human and the machine, then the machine passes the test. The test is subject to many criticisms, primarily because it is only suitable for measuring linguistic intelligence, but it is rather an interesting theory than a scientific measurement method. No AI has ever been passed the test yet. For details on the Turing test, see TURING, Alan. Computing machinery and intelligence. In: *Mind*, 1950, pp. 433–460. Available at: http://loebner.net/Prizef/TuringArticle.html [cit. 19. 11. 2017].

The year 1956 is worth mentioning, because at a conference in Dartmouth College, the term of artificial intelligence was born. Subsequently, AI became one of the main areas of information technology, but two decades later, the interest subsided. This is due to the fact that after the initial boom and hopes the government-financed researches did not yield the expected results, the artificial copy of the human brain or the "machine man" hadn't born. In the '80 s, therefore, a kind of scientific sceptics surrounded the artificial intelligence, which reduced the government-supported researches in this field, resulting a drastic fall of published scientific articles. This period is called as "AI Winter".[4]

A new turning point in artificial intelligence research came in the '90 s, when the personal computer spread, so in the focus of interest get every type of specialties of information technology that can be used in everyday life. Due to the spread of computers and the emergence of the Internet, the possibility of networking had arisen, so in the research of artificial intelligence, the operation of interconnected systems seemed a new and promising area. In 1997, the Deep Blue program defeated Garry Kasparov chess world champion, what fact made AI undoubtedly the object of public interest. Subsequently, AI development was one of the decisive research fields of the 2000 s, what has been intensified in the last few years, so we can say that today we can see the third major phase of AI research.[5]

However, it is worth to mention, that although the current developments appear to be very promising, the researches carried out over the past 70 years are failure in the scope of initial expectations and predictions, what have not been achieved. Of course, science has achieved extraordinary results in this area, but the research on artificial intelligence has always had a long-term goal that has never been realized. Researchers of artificial intelligence have typically predicted the breakthrough for twenty to thirty years from their

4 BRIGHTON, Henry and Howard SELINA. *Mesterséges intelligencia másképp*. Budapest: Edge 2000 Kft., 2003, p. 21; McCORDUCK, Pamela. *Machines Who Think. A Personal Inquiry into the History and Prospects of Artificial Intelligence*. Natick: A. K. Peters Ltd., 2004, p. xxvi-xxviii. Available at: https://monoskop.org/images/1/1e/McCorduck_Pamela_Machines_Who_Think_2nd_ed.pdf [cit. 19. 11. 2017].

5 GULYÁS, László, László MÉRŐ, Róbert PINTÉR and Ferenc KÖMLŐDI. *Mesterséges intelligencia és emberi társadalom 2031, conference roundtable*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2017.

own age, but this has never happened. AI research has always been obscure because new and unknown achievements (thinking machines) have been in centre. But when a research phase is successful and the AI gets some new ability, then it's just a mere machine in our eyes. This was the case, for example, with the calculator, what in its own time was an astonishing engineering performance, and it seemed unimaginable that a machine counts instead of man, but today it is merely a utility object and we do not admire the intelligence of a calculator.

In order to examine the legal aspects of artificial intelligence, some basic concepts have to be clarified. The first question is, what is artificial intelligence at all? Can it be defined at all? Researches on artificial intelligence are also not homogeneous, as there are several types of research directions and ranges of interpretations. The term "artificial intelligence" itself implies that the goal is the mechanical mapping of human intelligence. This seems to be a simple and axiomatic goal, but in reality it is extremely difficult, indeed, perhaps impossible. One of the key questions is whether we are able to understand and model the human thinking as a machine or not. In addition, AI research aims not only to achieve intelligent behaviour in a mechanic environment but also to define the general theory of intelligence at a higher degree of abstraction.[6]

In this context, we call it agent what is capable of intelligent behaviour.[7] These may be physical agents, such as robots, which manifest themselves as a physical tool for the outside world and interact with their environment. Additionally, agents can be called virtual or software agents that do not have a physical extension, they only work in a virtual environment inside a computer. Separation of physical and virtual agents is not always easy, as researchers experiment with virtual agents that occasionally assume physical nature in a body of robot.

In the field of artificial intelligence researches, two types of AI tendencies have to be distinguished. The most extreme form of research is the strong AI, which means the creation of thinkable, conscious and emotional machines,

6 BRIGHTON, Henry and Howard SELINA. *Mesterséges intelligencia másképp*. Budapest: Edge 2000 Kft., 2003, p. 3–4.

7 Agents have many levels of interpretation, the concept of rationality is typical of AI researches. For more details on agents see FUTÓ, Iván (szerk.). *Mesterséges intelligencia*. Budapest: Aula Kiadó, 1999, p. 709–756.

what we know from the scientific fantasy. In comparison, the weak AI aims less ambitious goals, since it tries to make theory about human and animal intelligence and checking it through working models. The weak AI is therefore a tool of understanding for the functioning of the mind, a simplified model, whereas for the strong AI the model is the mind itself and the creation of consciousness is the goal.[8]

In order to create the weak or the strong AI, it is essential to understand the functioning of human intelligence. However, this is far from being a simple task, and we arrive to the intersection of a number of disciplines. From the farthest point of view, human thinking and cognition are the subject of philosophy. From ancient great philosophers to the present, one of the most important questions of philosophy is what are the internal processes that enable someone to know his environment and to formulate thoughts on it. It is a complex and uncharted issue, and perhaps this will remain such forever. But not only philosophy, but the achievements of logic, psychology, linguistics, and the various branches of biology should be synthesised within mathematics, informatics and robotics in order to truly succeed in copying the human mind.

The fundamental problem of this interdisciplinary field of science is how can human intelligence be defined? Do we have to have a body, or is intelligent thinking a mental ability independent from the body? This question can be traced back to René Descartes, who believed that there has to be a fundamental difference between the mental and the physical world. This relationship can be described by comparing to the computer, where the mental ability and intelligent thinking is the software, and the brain with the whole body is the hardware. This mechanical similarity, however, is based on the assumption that human's operation can be described and modelled in the same way as human-made machines. However, many biologists argue that human is considered a unique biological phenomenon that cannot be modelled in its entirety, according to the current state of the art. At the same time, with the advancement of technology, results are emerging that can bring us closer to understand the human functioning. At the time of writing this paper,

8 BRIGHTON, Henry and Howard SELINA. *Mesterséges intelligencia másképp*. Budapest: Edge 2000 Kft., 2003, p. 5–7.

it was rumored that the robot of Boston Dynamics called Atlas is capable of walking, jumping and back flip with landing on both legs. Technically, the mechanical mapping of these movements is an extremely complicated task, but such successes point to the fact that a range of human activities can be expressed and implemented through mechanical means.

## 3 The AI in the eyes of law – legal capacity. Myth or reality?

The fact that the legal aspects of artificial intelligence need to be addressed is reflected well by the so-called Delvaux report, which puts forward proposals for the European Parliament to regulate robotics and artificial intelligence. The report draws attention to the fact that the robots' sales index increased by 17% between 2010 and 2014, while in 2014 this figure rose to 29%, mainly due to the automotive industry. In this context, the number of patent applications related to robotics has tripled over the last decade.[9]

The report underlines the economic and social benefits of robots and artificial intelligence at many points, as they are able to improve human life in a large number of areas. For example, they provide greater security for people, optimize resource utilization, help improve average age and achieve better quality of life, help with the overcoming of illnesses that have previously known as irreversible disease, and the enormous data processing capacity in the economy, innovation, decision-making, education and in many other areas can bring incredible transformations. At the same time, robust robotization also poses serious dangers as they can do many of the work that people have done before. Loss of jobs may lead to social crises. By increasing the number of robots in the workplace and in everyday life, the issue of occupational safety, accident prevention and liability is also a major issue.

The most basic question of the civil law regulation of robots is the definition of their legal status. In this regard, the Delvaux report has a surprising and novel proposal for "creating a specific legal status for robots in the long run, so that at least the most sophisticated autonomous robots could be established as having the status of electronic persons responsible for making good any damage they may cause, and possibly applying electronic personality to cases where robots make autonomous decisions or otherwise

9 Report A8-0005/2017, p. 3.

interact with third parties independently."[10] This idea may seem to be rather absurd, but it is worth to consider that the thousands of years of legal capacity also had had some absurd turns, for example, when women, slaves or serfs had gained the same legal status as free citizens. These were similarly sharp changes from the previous status-rights.[11]

It is important, however, to point out that any change in legal capacity has a significant impact on civil law relations as a whole and that the emergence of a new type of legal entity can rise very serious challenges in traditional civil law dogmatics. That is why, in this area, can be allowed the legislation only with due diligence and with the widest analysis of possible consequences.

It is unclear, what kind of legal entity can be imagined for robots and artificial intelligence. There is an analogy about the legal capacity of legal persons, as legal persons are also fictitious entities, in fact, physically not even existing entities (as opposed to, for example, a robot that is physically tangible). On the other hand, critics primarily point out that the legal status of legal persons also requires human action behind them, because at the end it has to be a human behind all legal persons (whether through a multi-stage chain). A legal entity in itself is incapable of acting on its own, so its legal capacity cannot be used without any natural person. Legislation may entitle them rights and obligations, but these are static if it is impossible to dynamize them without human. On the other hand, the possible legal capacity of the robots would based on the fact that they are autonomous and capable to act independently from humans, so it would be based on a different construct than the legal capacity of legal persons, and the separation from human would lead to difficult interpretative results.[12] With a separate legal entity, robots could be held accountable for the damage they caused, but in the absence of an own asset, this would not have too much sense.

---

10 Ibid., p. 18, pont 59/f.

11 The Supreme Court of the United States of America found that *Obergefell v. Hodges* also argued with a similar logic: the institution of marriage has undergone a lot of changes over the millennia (eg volunteering, tolerance of marriage between different races, equality of spouses), which had been a major change but not had weakened the institution of marriage, but had made stronger. The same can be said of the legal capacity. See 576 U.S. (2015) *Obergefell v. Hodges*, p. 7.

12 UDVARY, Sándor. *Technológia és jog kölcsönhatása a közlekedés megújulásában, conference presentation*. Győr: Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kar, 2017.

The legitimacy of the legal capacity of robots in this sense could be justified if the researchers would succeed in creating a strong AI, the thinking artificial intelligence with consciousness. The question arises that how could we provide legal capacity for artificial intelligence? It is conceivable that in the future AI's will invent cutting-edge technologies, write novels, help people in their work, become intelligent to pass through the Turing test and interact with people in many other ways. If they reach this level of intelligence, could this be the basis of legal capacity? This would be strange from the current civil law dogmatics, since intelligence-based legal capacity would introduce a new kind of order. Certain animal rights movements also claim the recognition of the rights of animals because they have advanced intelligence (for example apes) or because they can feel pain.[13] As in the case of animals, artificial intelligence also brings the fundamental legal problem that having a certain ability as the basis of legal capacity opens dangerous ways. While in the case of humans, the legal capacity is inherent because of belonging to human gender, the basic foundations of ability-based and conditioned legal capacity are not compatible with this.

Although legal capacity is a legal institution from one side, we can't forget that it has very serious moral and philosophical content. Let us assume the hypothetical case that the researchers create a strong AI that is intelligent and self-conscious and it demands its own legal capacity. Is there any moral obligation of mankind to offer legal capacity to nonhumans if they demand it? According to the anthropocentric approach, there is no such duty because law is a human-created formation, so it is solely upon humans' decision to whom and how to spread some legal institutions. The weakness of this argument is that the path to justice for all and equal legal capacity has been covered with similar moral questions. For example, in some historical periods, the owners did not feel moral obligation to provide their slaves the same rights as their own. However, the idea of legal equity has found its way, sometimes violently, sometimes democratically. It would have been impossible without moral roots.[14]

13 KESERŰ, Barna Arnold. *Szellemi tulajdonjogok a fenntartható fejlődés szolgálatában*. PhD thesis, Győr: Széchenyi István Egyetem Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016, p. 73–74.

14 SOLUM, Lawrence B. Legal Personhood for Artificial Intelligences. In: *North Carolina Law Review*, 1992, Vol. 70, pp. 1260–1261. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1108671 [cit. 19. 11. 2017].

However, because of the legal capacity of legal persons, this argument cannot be exclusive, as the legal capacity is not exclusively for humans. There is, of course, no difference in the legal capacity of people, because as a human being everyone has the right to be legally acknowledged, but the legal capacity of legal persons and the potential legal capacity of artificial intelligence originates from other sources. Of course, in the case of legal persons, neither a moral or ethical purpose has motivated their legal capacity, but rather some practical considerations. Therefore, the arguments against the legal capacity of artificial intelligence based on the lack of any human characteristic, dogmatically are not true, or just contains semi truth. The absence of the soul, the mind, the intent, the emotions or the desires only provide answers to how an AI can reproduce human intellect, but in itself it does not provide a sufficient argument neither pro nor contra for legal capacity.[15]

On the other hand, in the next decades, there may be such changes in our lives that we cannot even guess. Medical science has already produced such amazing results what make the boundary between human and machine increasingly blurry. In the United Kingdom, Neil Harbisson is known as a cyborg,[16] who has been colour blind since his birth. In the back of her neck, he got an implant in which an antenna is connected, sensing different electromagnetic waves as individual tones. He associates colour names with each voice, so he can differentiate colours. With this solution, new neural relationships have emerged in his brain, which creates the specific form of synaesthesia. It is clear that mankind is able to deviate from biological evolution by means of its technical development, and thus to step on some sort of posthuman development path. Many deal with the question that morally how can be allowed to improve human capabilities with such bionic implants? I do not undertake to answer this, but the question illustrates that this is a serious challenge from a legal point of view. For the future, it raises the possibility of reforming the concept of legal capacity and re-evaluating the relationship between human and machine. The problem is already on the doorstep, such stories indicate the possibility that a serious paradigm shift is expected within the legal system.

15 Ibid., p.. 1262–1274.

16 The news reports that the authorities officially recognized him as a cyborg when it was allowed in his passport-photo to wear his antenna. In the absence of sufficient scientific resources, this "recognition" is questionable in legal sense.

**Literature**

A8-0005/2017, Report with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)).

BRIGHTON, Henry and Howard SELINA. *Mesterséges intelligencia másképp*. Budapest: Edge 2000 Kft., 2003.

FUTÓ, Iván (szerk.). *Mesterséges intelligencia*. Budapest: Aula Kiadó, 1999.

GULYÁS, László, László MÉRŐ, Róbert PINTÉR and Ferenc KÖMLŐDI. *Mesterséges intelligencia és emberi társadalom 2031, conference roundtable*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2017.

KESERŰ, Barna Arnold. *Szellemi tulajdonjogok a fenntartható fejlődés szolgálatában*. PhD thesis, Győr: Széchenyi István Egyetem Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016.

McCORDUCK, Pamela. *Machines Who Think. A Personal Inquiry into the History and Prospects of Artificial Intelligence*. Natick: A. K. Peters Ltd., 2004. Available at: https://monoskop.org/images/1/1e/McCorduck_Pamela_Machines_Who_Think_2nd_ed.pdf [cit. 19. 11. 2017].

SOLUM, Lawrence B. Legal Personhood for Artificial Intelligences. In: *North Carolina Law Review*, 1992, Vol. 70, pp. 1231–1287. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1108671 [cit. 19. 11. 2017].

TURING, Alan. Computing machinery and intelligence. In: *Mind*, 1950, pp. 433–460. Available at: http://loebner.net/Prizef/TuringArticle.html [cit. 19. 11. 2017].

UDVARY, Sándor. *Technológia és jog kölcsönhatása a közlekedés megújulásában, conference presentation*. Győr: Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 2017.

WANG, Yilun and Michal KOSINSKI. Deep neural networks are more accurate than humans at detecting sexual orientation from facial images. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 2017. Available at: https://osf.io/fk3xr/?show=revision [cit. 19. 11. 2017].

https://motherboard.vice.com/en_us/article/evvq3n/game-of-thrones-winds-of-winter-neural-network [cit. 19. 11. 2017].

https://www.bostondynamics.com/atlas [cit. 19. 11. 2017].

**Contact – e-mail**

*keseru.barna@sze.hu*

# Problém pravidla v kontextu práva

*Martin Koloušek*[1]

Universita Karlova, Praha, Česká republika

**Abstract in original language**

Právo je souborem určitých pravidel. Pravidlem přitom není jen právní pravidlo, ale i pravidlo mravní, pravidlo pro obsluhu pračky, pravidlo pro počítání či pravidlo jazyka. Všem těmto pravidlům je společné, že říkají, že něco má být. Jakým způsobem to ale činí? Co znamená sledovat pravidlo? V příspěvku budou stručně nastíněny tyto myšlenky v kontextu filosofie Ludwiga Wittgensteina, Saula Kripkeho či Johna Searla. Z této posice bude následně poukázáno na některé problémy s pravidly související: zejména problém interpretace práva stejně jako problém jeho možnosti existence.

**Keywords in original language**

Filosofie jazyka; pravidlo; řízení se pravidlem.

**Abstract**

Law is a complex of certain rules. A rule can be not only a legal rule, but also a moral rule, a rule for an operation of a washing machine, a rule for counting or a language rule. These rules have in common that they state that something ought to be. But how they do it? What it means to follow a rule? In this contribution these thoughts will be briefly outlined in the context of the philosophy of Ludwig Wittgenstein, Saul Kripke or John Searle. From this position some issues related to rules will be highlighted: especially the problem of legal interpretation as well as the problem of the possibility of the existence of law.

**Keywords**

Philosophy of Language; Rule; Following a Rule.

[1] Tento příspěvek byl zpracován s finanční podporou prostředků Univerzity Karlovy, PROGRES Q04, Právo v měnícím se světě.

## 1 Úvod

Zatímco lze souhlasit s tím, že právo je fenoménem existujícím ve vnějším světě, je zároveň třeba říci, že je stejně tak normativním systhemem. V tomto ohledu není příliš odlišné od jiných systhemů pravidel. Tak vedle právních pravidel existují pravidla morální či mravní, ale i pravidla jazyka, mathematiky, logiky, nebo třeba pravidla pro opravu pračky či upečení dortu. Ve všech těchto oblastech – a jistě nejen v nich – se lidé setkávají s pravidly, kterými se mohou, ale také nemusí řídit, to podle toho, jakého chtějí dosáhnout výsledku. Tato pravidla vesměs říkají, že *něco má být*. Podle toho, chce-li adresát tohoto *něčeho* dosáhnout, uzpůsobí své chování tomuto pravidlu, řídí se pravidlem.[2] Co to ale znamená, řídit se pravidlem?[3]

Možná častěji než právo, se touto otázkou zabývala a zabývá filosofie jazyka. Prismatem filosofie jazyka je i jazyk vystavěn pomocí pravidel, a jeho mluvčí se tak řídí sadou pravidel – gramatických, sémantických apod. Protože samotný proces řízení se pravidlem není jednoduchý či jednoznačný, byl mnoha mysliteli thematisován, popisován a zkoumán. Cíl tohoto příspěvku je dvojí – příspěvek jednak zamýšlí nastínit základní myšlenky týkající se problematiky řízení se pravidla v kontextu myšlení některých filosofů jazyka a mysli, jednak v něm bude učiněn pokus vztáhnout tyto myšlenky na právo jako normativní systhem. Příspěvek se v tomto ohledu zaměří na poukázání některých problémů s pravidly v právu souvisejících, ale i na možnosti jejich překonání.

2 Cíl adresáta normy je často odlišný od cíle tvůrce normy. Tak např. normotvůrce chce, aby ve společnosti nebyly vraždy, a proto vytvoří určitou normu. Naproti tomu adresát této normy nechce být potrestán trestem odnětí svobody, a proto nespáchá vraždu. Pro normotvůrce tak oním *má být* je nejen následující trest, ale primárně stav, ve kterém se lidé nevraždí, zatímco pro adresáta normy je oním *má být* především trest odnětí svobody, pokud spáchá vraždu.

3 Zatímco v češtině se pravidlo dodržuje, či se jej adresáti drží, např. v angličtině se pravidlo následuje (*to follow a rule*). Ostatně v angličtině je slovo *a rule*, pravidlo, příbuzné s *a ruler*, vládce, který ovládané někam vede; ti ho pak *následují*. Latinské *norma* znamená v původním významu úhloměr, měřidlo, pravítko. I v češtině je slovo pravidlo blízké pravítku, obého se adresát drží, chce-li dosáhnout určitého výsledku (správného chování, rovné čáry).

## 2 Wittgensteinův skeptický paradox

Ludwig Wittgenstein se ve svých Filosofických zkoumáních zabývá mimo jiné pravidlem a řízením se jím. Představuje tak v tomto kontextu tzv. skeptický paradox: *„nějaké pravidlo by nemohlo určit žádný způsob jednání, protože s pravidlem je možno uvést ve shodu jakýkoli způsob jednání.“*[4] Touto variací na slavný Humeův paradox Wittgentstein říká, že v minulosti existoval jen určitý počet chování, na základě kterého tak nelze s jistotou říci, jaké chování bude následovat v budoucnu. Podobně jako David Hume ukázal, že z pozorování konečného počtu výskytů nějakého jevu nelze usoudit, jestli se tento jev bude v budoucnu opakovat – nelze usuzovat na kausalitu, tak Wittgenstein ukazuje, že podobné usuzování nelze činit ani v oblasti pravidel. Ukazuje to nejprve na příkladu učení. Tak jeden člověk dostane za úkol psát číselnou řadu na základě určitého pravidla, druhý člověk jej pak kontroluje, jestli pochopil dané pravidlo správně. Kdy však může kontrolující říci, že kontrolovaný pravidlo pochopil správně? Podle Wittgensteina lze spíše soudit, že se dotyčný řídí pravidlem, *„jestliže se mu to daří často, nikoli jestliže to udělá správně v jednom ze sta pokusů.“*[5] Pokud ale ve sto pokusech neudělá ani jednu chybu, lze pak říci, že pravidlo pochopil? Wittgenstein říká, že když někdo řekne, že něco chápe, neříká to na základě zkušenosti, že danou věc používal tak a tak.[6] Myslí tím naopak, že má jakési obecné vědění o pravidle a jeho používání, které je následně použito na příslušný příklad. Toto vědění je však druhému člověku nepřístupné – nelze s jistotou říci, že se druhý řídí daným pravidlem. Tak i o žákovi, který se učí číst, jeden řekne, že skutečně čte, zatímco jiný může žákův výkon považovat za náhodu.[7] Pokud ale žák řekne, že pravidlo pochopil a že se jím chce do budoucna řídit, lze dle jeho následného chování usuzovat, jestli ho pochopil správně.[8] Otázka, po kolika výskytech daného jednání lze říci, že sledovaný pravidlo pochopil, však zůstává. Wittgensteinův příklad číselné řady, kdy žák má přičítat číslici dva (tedy řada: 2, 4, 6, 8, 10 atd.). Žák úspěšně přičítá, kontrolující myslí, že žák pochopil

4 WITTGENSTEIN, L. *Filosofická zkoumání.* Praha: Filosofický ústav AV ČR 1993, § 201. Protože je Wittgensteinův text přehledně členěn, je odkazováno pouze na číslo paragrafu. V další citaci je u Wittgensteinova díla uváděna pouze zkratka FZ.

5 FZ, § 145.

6 FZ, § 147.

7 FZ, § 157.

8 FZ, § 180.

pravidlo, když se ale žák dostane k číslu 1000, počítá dále takto: 1004, 1008, 1012 a dále.[9] Na první pohled se zdá, že porušil pravidlo, nebo že udělal chybu. Žák by se ale mohl ohradit, že počítá dle stejného pravidla, jakého se držel dosud. *„Tento člověk chápe na základě našich vysvětlení ten pokyn spontánně tak, jako my chápeme pokyn: ‚Přičítej až do 1000 vždycky 2, do 2000 vždycky 4, do 3000 vždycky 6 atd.'"*[10] Problém, který zde nastal, spočívá v tom, že žák a učitel měli na mysli každý jiné pravidlo, které se jen shodou okolností v určité části překrývalo. Lze si představit, že by žák pokračoval ještě jiným způsobem, který by rovněž mohl uvést ve shodu s pravidlem, kterým se dosud řídil.[11] *„Jestliže se dá každý způsob jednání uvést s pravidlem ve shodu, pak se dá uvést i do rozporu s ním. Neexistovala by tudíž ani shoda, ani rozpor."*[12] Wittgensteinův skeptický paradox tedy zanechává východisko, že nikdy nelze s jistotou říci, jestli se někdo řídí daným pravidlem, ba že nelze vůbec o dodržování pravidel hovořit. Paradox přitom nedopadá jen na složité situace či obtížně formulovatelná jednání, ale, vzat do důsledku, i na zcela jednoduché úkony. I u zcela banálních jednání, u kterých snad lze mít větší míru jistoty, že jsou správně pochopena, platí, že byla provedena v konečném počtu případů, a mohou tak být uvedena do souladu s neomezeným počtem pravidel.[13] I příklad s doplňováním číselné řady se ostatně jeví na první pohled zcela jasný, nicméně obsahuje zmíněný problém.

## 3 Kripkeho interpretace: Kripkenstein

Skeptický paradox u Wittgensteina interpretačně rozvinul Saul Kripke. Ten problém ukazuje na pravidle sčítání, tedy na pravidle, které lze považovat za na první pohled zcela jasné a nerozporné, neproblematické. Na první pohled by se tak mohlo zdát, že jakmile je žákovi vysvětleno, jakým způsobem

9 FZ, § 185.

10 FZ, § 185.

11 Tímto lze poukázat na nesmyslnost podobných úloh v tzv. inteligenčních a obdobných testech, ve kterých je zkoušený nucen odhadnout, jaké pravidlo měl asi tvůrce testu na mysli.

12 FZ, § 201.

13 Stranou lze ponechat skutečnost, že zvláště dnes celou řadu úkonů, které náležely lidem, dnes vykonávají stroje. Wittgensteinův paradox dopadá na chování lidí. Stroje nefungují na principu normativním, neřídí se pravidlem, ale na principu kausálním. Tím ještě neunikají paradoxu, ten však popsal již David Hume, na kterého Wittgensteinovy úvahy odkazují. Níže bude ukázáno, že oba paradoxy se svou strukturou i svým řešením podobají.

se sčítá, je mu sčítání jasné a dovede sečíst jakákoli dvě čísla – to na základě toho, že spočítal určité – omezené množství příkladů.[14] Na otázku, kolik je 68 + 57, by tak odpověděl, že 125. Kripke však představuje skeptika, který oponuje: podle toho, jak užíval pravidlo dosud, nemá odpovědět 125, nýbrž 5.[15] Žák totiž v minulosti ve skutečnosti nepoužíval pravidlo +, plus, tedy sčítání (*addition*), nýbrž pravidlo ⊕, quus, tedy pasčítání (*quaddition*). Podle toho se s čísly do určité výše postupuje stejně, jako když se sčítá, jakmile je ale jedno číslo větší nebo rovno než 57, je výsledek vždy pět.[16] Zatímco tedy 68+57=125, 68⊕57=5. Tak 5⊕5=10, ovšem 100⊕100=5. Skeptik vychází z toho, že počtář v minulosti sčítal jen čísla do určité velikosti, zde do 57, a proto nemůže s jistotou říci, že skutečně používal pravidlo plus a nikoli quus. Protože je jasné, že nikdo nesečetl všechna čísla, vždy lze nalézt číslo tak velké, že je počtář sčítá poprvé, a tehdy může skeptik vznést svou námitku. Je důležité si uvědomit, že v této úvaze je irelevantní, jestli je odpověď na početní příklad správná. Zkoumá se otázka, jestli byl výsledek zjištěn pomocí stejného pravidla, podle kterého se postupovalo doposud,[17] či jestli byl učiněn *„skok do temnoty"*[18]. Při řešení tohoto problému přitom nelze prostě odkázat na nějaké vysvětlení odkazující např. na operaci počítání (např. by bylo možné representovat sčítání dvou čísel dvěma hromádkami kuliček, které by byly spočítány), protože skeptikova námitka se může přesunout do roviny tohoto vysvětlení. Skeptik by tak řekl, že slovo „počítat" či „spočítat" bylo v minulosti rovněž použito jen v omezeném množství případů, a tak nelze mít jistotu, že nebylo použito v souladu s jiným pravidlem, než nyní.[19] Mohl by se zeptat, co např. myslí počtář slovem „hromádka"[20], stejně tak by mohl zpochybnit zdůvodnění již učiněného zdůvodnění. Může zpochybnit okolnosti použití pravidla – možná, že počtář sčítal vždy jen

14 KRIPKE, S. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press, 1995, s. 7.
15 Ibid., s. 8.
16 Ibid., s. 9.
17 Ibid., s. 13.
18 Ibid., s. 15.
19 Ibid., s. 16.
20 Ostatně známý je paradox hromady, kdy jedno zrno netvoří hromadu, dvě zrna také ne. Když se k nim přidá vždy jedno zrno (které netvoří hromadu), kdy se z jednotlivých zrn stane hromada zrn? A naopak: kdy z hromady ubíráním po jednom zrnu přestane být hromada?

v nepřestupném roce, a ve skutečnosti používal pasčítání, podle kterého se daná početní operace provádí jen v běžném roce, zatímco v přestupném roce je výsledek vždy 5. Skeptik může se svými na první pohled absurdními námitkami vždy na některou část argumentu zaútočit, a tím ji zpochybnit, nelze mu poskytnout nezvratnou odpověď, za kterou by jeho skepse nedosáhla. Kripkeho skeptik by dokonce tvrdil, že i vševědoucí a všemocná bytost, mající přístup ke všem faktům, nemůže najít taková fakta, která by vyřešila otázku, zda bylo použito pravidlo plus či quus, s konečnou platností.[21] Řetězec zdůvodnění tak může pokračovat *ad infinitum*. Počtář, je-li neustále dotazován, proč počítá právě tak, jak počítá, je nakonec nucen odpovědět: protože to tak prostě dělám. Skeptika tím obejde, zároveň tím ale přizná, že nepočítá primárně podle pravidla, ale podle své libovůle.

Dalším příkladem, na kterém lze paradox ukázat, je proces, jakým se malé dítě učí slovo „pes". Psa nikdy nevidělo a ono slovo nikdy nepoužilo. Pak jednou uvidí psa a rodiče mu řeknou: toto je pes. Dítě se pozorováním naučí, co je to pes, a v desíti případech ukáže na psa, a řekne, že to je pes. Rodiče mají radost, že dítě se naučilo, co je to pes. Pak dítě uvidí kočku, tedy čtyřnohé chlupaté zvíře, a řekne: toto je pes. Že někde nastala chyba, je nabíledni. Když se případ rozvine, ukáže se, že rodiče si s dítětem neporozumí, protože dítě používá určitá slova jiným způsobem než rodiče. K situaci nedorozumění přitom může dojít kdykoli, protože dosavadní komunikace obsahovala jen konečný výskyt situací a k nim přiřazený konečný počet slov. Problém, který se nejprve ukázal v matematickém příkladu, tak zasahuje i do další oblasti, která pracuje s pravidly, totiž do oblasti jazyka. Dále bude ukázáno, že v konečném důsledku se jedná o problém pravidel obecně.

Lze dodat, že skeptický paradox dodržování pravidel odpovídá svou strukturou Humeovu paradoxu kausality. David Hume jím zpochybnil kausální nexus, tedy vztah mezi příčinou a následkem. Podle něj jev, který byl v minulosti pozorován jako následný jinému jevu, nemusí nutně po stejném jevu nastat i v budoucnosti: pozorování, učiněná v minulosti, nemohou tuto jistotu podat. To dokládá příkladem kulečníkové koule: ta, odražená jinou kulečníkovou koulí, se nemusí dle předpokladu pohybovat horizontálně po kulečníkovém stole v zamýšleném směru, nýbrž se například může

21 KRIPKE, op. cit., s. 39.

vznést do prostoru.[22] Příčinný vztah mezi dvěma jevy tak dle Humea nelze považovat za logicky validní. Logicky platný je pouze takový poznatek získaný ze zkušenosti, že po určité události typicky nastává jiná událost, přičemž pravděpodobnost, že se tak skutečně stane, lze odvodit z počtu výskytu těchto událostí v minulosti. Není však možné spatřovat v předmětech či jevech nějakou *a priori* získanou vlastnost či metafysický vztah, který by bylo možné označit za kausalitu.

Skeptický paradox, jak už bylo naznačeno výše, dopadá na všechna pravidla. I to nejjednodušší pravidlo, i to nejprostší jednání, které je zdůvodněno co možná nejlépe, totiž může skeptik napadnout a zpochybnit. Ačkoli lze rozlišit různá pravidla a jednání, kde u složitějších si lze skeptikovu námitku představit snadněji než u pravidel a jednání jednoduchých, jak ukazuje Kripkeho příklad se sčítáním a pasčítáním, bezpečné není žádné pravidlo. Na tomto místě by bylo možné se zeptat, k čemu taková radikální skepse, vedoucí k absurdním závěrům, je. Skepse je v zásadě nástrojem sloužícím ke korekci poznání. Zde představená radikální skepse je zajímavá do té míry, do jaké je zajímavé zdůvodnění určitého chování (ať už tím chováním je sčítání, oprava pračky nebo rozhodnutí soudu). Potřeba zdůvodnění určitého chování se objevuje v mnoha oblastech lidského života. Kde tato potřeba existuje, je však třeba předpokládat, že někdo dané zdůvodnění zpochybní. Skeptický paradox ukazuje, že zpochybnit lze v konečném důsledku vše. Protože potřeba zdůvodnění nadále trvá, je nutné nejen skeptický paradox znát, ale i jej nějakým způsobem překonat. Jak bude ukázáno dále, v rámci skeptického řešení daného paradoxu zůstávají pravidla alespoň v určitém smyslu zachována.

## 4 Řešení skeptického paradoxu

Řešení Wittgensteinova či Kripkeho skeptického paradoxu není nepodobné řešení Humeova paradoxu. To spočívá v tom, že ačkoli příčinný vztah nelze považovat za logicky validní, skutečnost, že po určité akci nastane určitá reakce, lze s určitou mírou pravděpodobnosti předvídat. Tak pokud ve sto případech určitou akci následovala určitá reakce v devadesáti případech, lze při sto prvém případě výskytu akce s devadesátiprocentní pravděpodobností

22 HUME, D. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha: Svoboda 1996, s. 54.

předpokládat, že opět nastane tato určitá reakce. Pokud tedy po upuštění předmětu typicky následuje jeho pád, lze předpokládat (nikoli s jistotou vědět), že bude-li upuštěn v budoucnu, rovněž spadne. Toto tzv. skeptické řešení Humeova paradoxu se tak opírá o zvyk – o akci a reakci nelze mít poznání *a priori*, nýbrž jen získané ze zvyku.[23] Toto řešení je přitom pro běžný život dostačující, protože ač zkušenost nemůže podat stoprocentní jistotu, v mnoha případech je míra jistoty natolik vysoká, že není důvod předpokládat po stejné akci jiný následek.

Zjednodušeně lze konstatovat, že i řešení skeptického paradoxu, jak jej představují Wittgenstein a Kripke, spočívá rovněž ve zvyku, a odpovídá tak Humeově řešení.[24] Na tomto místě je lze jen naznačit. Především je třeba konstatovat, že otázka dodržování pravidla má smysl jen ve společnosti.[25] Když tedy jednotlivec jedná určitým způsobem, ostatní hledají odůvodnění jeho jednání, ptají se, jestli a jaké pravidlo sleduje. Když se žák učí počítat, učitel zkoumá, jestli v daném příkladu žák odpověděl stejně jako učitel, a jestli použil stejnou proceduru.[26] Pokud ano, řekne učitel, že žák používá příslušné pravidlo, a že tedy umí počítat. Při hodnocení dospělých je tomu obdobně.[27] U příkladu sčítání tak lze říci, že pokud jeden člověk sčítá za použití pravidla „plus", pak s ním druhý člověk souhlasí, pokud vidí, že první použil stejnou proceduru, jakou by použil druhý, a dojde ke stejnému výsledku.[28] V kontextu celé společnosti pak sčítá ten, kdo postupuje stejným způsobem, jako zbytek společnosti, a dochází ke stejným výsledkům. Jako sčítající člověk tak může být jednotlivec označen jen ve společnosti lidí,

23 KRIPKE, op. cit., s. 67.
24 Ibid., s. 68.
25 Wittgenstein ve Filosofických zkoumáních tvrdí, že pravidlem se nelze řídit soukromě. Spíše než že by si jedinec nemohl vytvořit pravidlo sám pro sebe, se tím myslí, že jen v kontextu dalších individuí lze hodnotit, jestli se člověk tímto pravidlem skutečně řídí. Jednotlivec si tak může vytvořit pravidlo, pokud je však zná jen on sám, pak jeho výpověď, že dodržuje pravidlo, když se chová určitým způsobem, nedává smysl, protože jeho libovolné chování může být v souladu s libovolným pravidlem chování. Vnější hodnotitel to však nemá jak ověřit. Tak i Robinson Crusoe se může řídit pravidlem, které si sám stanoví, pokud by však o sobě tvrdil, že pravidlo dodržuje, případný vnější pozorovatel nemá, jak to ověřit. Viz k tomu FZ, § 202.
26 V tom zřejmě spočívá důvod, proč žáci v hodinách matematiky mají podat nejen výsledek, ale i postup, jakým jej zjistili.
27 KRIPKE, op. cit., s. 90.
28 Ibid., s. 91.

kteří sami sčítají a v tom, jak se sčítá, mají jasno. Kdo v takové společnosti projde testem sčítání, je označen za sčítajícího.[29] Obecně řečeno: za člověka dodržujícího pravidlo je označen jen ten, jehož praxe a její výsledky odpovídají praxím a jejich výsledkům ostatních lidí. Kripkeho příklad se sčítáním a pasčítáním lze ukázat na tržišti, na kterém ten, kdo za dvě položky v ceně 68 a 57 korun zaplatí pět korun, bude označen za podvodníka. Kupující i prodávající od druhého čekají, že nebude jednat bizarně. Celý lidský život je složen z mnoha podobných interakcí a dle Kripkeho závisí na tom, že lidé od sebe navzájem očekávají, že zvládají některé koncepty a pravidla, že se budou chovat obdobně.[30] Kdo počítá jiným způsobem, či mluví jinou řečí, nebo jen, jako postava pastýře v jedné bajce, používá slova v jiném, neobvyklém významu[31], je považován za podivného, v krajním případě může být ze společnosti vyloučen. Jestliže jedincovo jednání dále neodpovídá tomu, co by v dané okolnosti dělala společnost, tato společnost mu nadále nemůže přičítat odpovídající vlastnost.[32] Osud vyloučení ze společnosti by tak zřejmě čekal i skeptika.

## 5 Skeptický paradox a právo

Tak jako lze thematisovat problém řízení se pravidlem v mathematice či jazyce, lze jej thematisovat i v právu. Co to znamená řídit se právním pravidlem? S Františkem Weyrem lze říci, že adresát právní normy má v mysli utvořenou určitou představu o obsahu té normy. Ta mu pak je motivací pro určité chování.[33] Představa o obsahu normy však může být špatná. Již byl zmíněn problém s pojmem psa. Takový problém lze ukázat i v právu. Tak v § 2 odst. 1 zákona č. 565/1990 Sb., o místních poplatcích, je stanoveno, že poplatek ze psů platí držitel psa. V celém zákoně však není řečeno, co vše se myslí psem. Lze konstatovat, že ani v celém českém právním řádu není pes definován. Tím vzniká prostor pro hraniční situace, kdy majitelé zvířat,

29 KRIPKE, S., op. cit., s. 92. Naopak ten, kdo sčítá jinak, je označen za nesčítajícího. Je zjevné, že hlavní roli zde nehraje správnost či pravda, ale názor většiny.

30 Ibid., s. 93.

31 Zde je míněn pastýř – žertéř, který pro pobavení varuje ostatní pastýře před vlkem, ačkoli nikde žádný není. Když se takto zachová několikrát, ostatní vědí, že nepoužívá varování „vlk!" ve stejném významu, jako ostatní, a když vtipného pastýře přepadne vlk skutečně, nikdo mu nepřijde na pomoc.

32 Ibid., s. 95.

33 Viz k tomu mj. WEYR, F. *Teorie práva*. Brno – Praha: Orbis, 1936, s. 40.

jejichž biologické určení jako psů není zcela jasné, neví, jestli má poplatek ze psa platit, či nikoli. Je jisté, že poplatek ze psa nebude platit majitel kočky, ovšem chovatel československého vlčáka, který je z části vlkem, chovatel vlka, nebo – na některých sídlištích nikoli neobvyklý jev – chovatel vepře (nikoli jako jatečního zvířete, nýbrž jako domácího mazlíčka) žádnou jistotu nemá. Pomocí standardních a nadstandardních výkladových method lze dospět poměrně plausibilně jak k závěru, že za tyto zvířata se poplatek neplatí, stejně jako k závěru, že se platí.

Problém s chápáním významů slov použitých v právní normě lze demonstrovat na dalším příkladu. Dle § 140 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, se vraždy dopustí ten, kdo úmyslně usmrtí jiného; bude za to stanoveným způsobem potrestán. Jiným se zde myslí jiný člověk. Co když si ale pachatel pod pojmem člověk nepředstavil to samé, co ostatní společnost? Lze si představit, že za člověka nemusel považovat např. černocha či žida; ostatně v historii lze dohledat příklady nepříjemně podobné tomuto. Člověk, který nikdy neviděl člověka jiné barvy než bílé, se může podobného omylu dopustit. Ve společnosti, která dosud žila bez vražd, by pachatel s odlišným pojetím člověka předstoupil před soud. Tam by se hájil, že žádné pravidlo neporušil, neboť žádného člověka nezabil. Poté, co by byl odsouzen, měl by pocit nespravedlnosti a křivdy, protože by nechápal, v čem spočívá jeho porušení pravidla.

Kromě obtíží vyplývajících ze samotného jazyka a rozdílného pojetí významů jednotlivých slov lze představit i problém s právem související v užším smyslu, totiž problém interpretace práva. Interpretace, či také výklad práva je intelektuálním výkonem spočívajícím v poznání obsahu práva[34], a jako taková je nedílnou součástí zejména aplikace práva. Interpretace práva není nic jiného, než zjišťování obsahu právních pravidel. Interpretace samotná se přitom řídí určitými pravidly. Podle jakých pravidel však lze interpretovat? Lze poznat, jakými pravidly se řídí interpretující? Zatímco představa, že jakékoli použití interpretačního pravidla lze zpochybnit poukazem na skeptický paradox, je snad absurdní, to, že v právu existují mj. tzv. neurčité právní pojmy, které je třeba vyložit, není sporné. Již bylo ukázáno, že lze problematizovat i zdánlivě jasné pojmy, jako je pes. U pojmů spravedlnost, svoboda, veřejný pořádek či dobré mravy není o jejich problematičnosti

34 Viz WEYR, op. cit., s. 62.

a nejednoznačnosti pochyb. Protože tyto a další podobné pojmy v právním řádu existují, je potřeba, zejména při aplikaci práva, zaujmout k jejich obsahu určitý postoj – nějakým způsobem je interpretovat. Zde však leží kořen problému – jestliže samotný význam slova i jeho interpretaci lze zpochybnit, znamená to také, že obsah konkrétní normy lze vyložit zcela libovolně. Na základě jedné normy tak jeden soudce může dospět k výroku *a*, jiný soudce pak na základě téže normy může dospět k výroku *non a*. Citace právní normy tak, nejen u neurčitých právních pojmů, neospravedlňuje nijak výsledek rozhodnutí, protože s daným pravidlem mohou být dány do souladu protikladné a nespočetné výsledky.[35] Pokud se v takové chvíli objeví na scéně skeptik, může celé soudní řízení postavit na hlavu, stejně jako Kripkeho skeptik postavil na hlavu sčítání.

Řešení by zde mohlo být podobné tomu výše naznačenému: odkazem na určitou společenskou praxi. Obviněný, který by se tak bránil poukazem na to, že neporušil pravidlo, protože pod slovem člověk myslí něco jiného, by byl soudem odsouzen, neboť se společností, ve které žije, nesdílí formu života. To, že tedy skeptikovy námitky nebudou vyslyšeny a zodpovězeny, ve skutečnosti nevadí, protože skutečnost, že určité pravidlo je následováno správně, může být ospravedlněna praxí společnosti.[36] Z toho ovšem také plyne, že pravidlo může být relevantní pouze tehdy, dojde-li u něj ve společnosti ke konsensu.[37] Problematika je dále nadto komplikována skutečností, že v právu je potřeba ospravedlnění větší, než v mathematice. Wittgenstein tak na jednu stranu říká: *„Držím se pravidla slepě."*[38] Klade důraz na automatičnost a samozřejmost dodržování pravidla.[39] To lze skutečně o pravidlech jazyka říci, a není tedy jejich používání důkladně zdůvodnit, jak vyžaduje Kripkeho skeptik. V demokratickém právním státu však je u aktů aplikace práva důkladné zdůvodnění vyžadováno. Odkaz na praxi společnosti sám o sobě nemůže stačit. Soudce nemůže rozhodnout a své rozhodnutí, proč danou právní normu interpretoval tak, jak ji interpretoval, odůvodnit tím,

35 SHANKAR, A. *Wittgenstein and the Rule of Law* [online], s. 6. Publikováno v březnu 2010, citováno 13. 1. 2018. Dostupné z: http://works.bepress.com/anil_shankar/1/

36 Ibid., s. 10.

37 Ibid., s. 12.

38 FZ, § 219.

39 ARULANANTHAM, A. T. Wittgenstein and legal realism. *The Yale Law Yournal*, roč. 107, č. 6 (Apr. 1998), s. 1877.

že „tak to prostě děláme“. Na odůvodnění má zájem nejen odsouzený, ale i celá společnost. Základní vlastností právního státu je, že soud rozhoduje podle práva, nikoli podle toho, jak se mu chce, a společnost tak vyžaduje, aby soudce doložil, že se řídí právem. Tvrzení, že rozhodnutí soudce je arbitrární stejně jako forma života v dané společnosti, narušuje legitimitu právního systému.[40] Společnost proto potřebuje vědět, že soud rozhodl v souladu s pravidly, které jsou společnosti vlastní, že těmto pravidlům rozumí stejně, jako tato společnost, že je používá stejným způsobem. Je však třeba poznamenat, že sebevíce důkladné odůvodnění nemůže Kripkeho skeptikovi stačit. Dalšími a dalšími pochybami nakonec v řetězci důvodů dospěje k bodu, ve kterém všechna odůvodnění ztratí platnost, a bude možné odpovědět jen: „tak to děláme“.[41] Po skeptikově útoku se tak akt výkonu práva stane aktem libovůle a právní stát se stane iluzí.[42]

Je vhodné připomenout, že požadavek společenské shody není bezpodmínečně nutné požadovat po pravidlech právních (alespoň do jisté míry), poněvadž jedním z pojmových znaků právní normy je její vynutitelnost státní mocí,[43] požadavek společenské shody však je vyžadován při použití pravidel interpretace těchto právních norem. Pokud shoda nepanuje, nelze se odkázat na praxi společnosti, a aplikace pravidla bude skutečně libovolná.[44] V tomto ohledu pořád platí, že požadavek právního státu a vlády práva je, že právní pravidla mají poskytovat smysluplný obraz právních požadavků a zákazů, omezit osobní zájmy jednotlivců rozhodujících právní případ a ukázat zúčastněným stranám, že právní rozhodnutí jsou založena na demokratických

40 ARULANANTHAM, op. cit., s. 1878.

41 SHANKAR, op. cit., s. 14.

42 Zřejmě nikdo by netvrdil, že odpovídá principům právního státu, když soudce odůvodní své rozhodnutí tím, že takhle to děláme. Pokud naopak odůvodní rozhodnutí odkazem na příslušná ustanovení zákona, judikaturu vyšších soudů a vlastní interpretaci, jež se neodchyluje od běžného porozumění slovům a právním předpisům, jeví se, že takové odůvodnění principům právního státu odpovídá. Zde však vystupuje neodbytný skeptik, který Wittgensteinův paradox použije na jednotlivé části odůvodnění tak, že by soudce byl nakonec nucen odpovědět, že „takhle to děláme“. Lze takové odůvodnění považovat za odpovídající principům právního státu?

43 Viz např. GERLOCH, A. *Teorie práva*. 7. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 38; Srov. k tomu také WEYR, op. cit., s. 70 a násl.

44 I když nepanuje společenská shoda, vždy lze pro nějaké řešení nalézt většinu. Problém může nastat tam, kde většina není nijak výrazná. V právním řádu je nepochybně žádoucí, aby k takovým situacím docházelo co možná nejméně.

procedurách.[45] Wittgensteinův a Kripkeho skeptický paradox jako by znamenal, že právo je odsouzeno k tomu na tyto požadavky selhat. Pokud totiž aplikace práva má odpovídat společenskému konsensu, nutně dojde ke splynutí tvorby norem a jejich aplikace.[46] Výsledkem by bylo, že aplikace právních pravidel je nespolehlivá, nepředvídatelná a nedemokratická.[47]

Tento možná šokující závěr plynoucí z Wittgensteinových myšlenek však není nutné přijmout beze zbytku. Je pravda, že tam, kde dochází ke splynutí tvorby a aplikace práva, dochází k porušení požadavku dělby moci – normotvorba přináleží zásadně zákonodárné moci, naopak aplikace norem jí zásadně nenáleží. V tomto ohledu skeptický paradox sice určitým způsobem narušuje představy o právním státu, nicméně k nedemokratickým závěrům nevede. Dělba moci je atributem právního státu, z hlediska demokracie je výstřelkem; tradiční pojetí demokracie naopak počítá s tím, že lid je zainteresován ve všech aspektech státní moci.[48] Prismatem demokracie lze konstatovat, že je žádoucí, aby právní pravidla vznikala v souladu s formou života té které společnosti. Toho lze nejlépe dosáhnout tak, že tato společnost sama na jejich tvorbě participuje. Skeptický paradox proto, ani jeho řešení, ještě neznamenají přijetí nedemokratických závěrů; relativisují však do jisté míry posice právního státu.

V souvislosti s dodržováním pravidel a nutnosti společenské praxe při jejich používání lze alespoň stručně poukázat na theorii institucí Johna Searleho.[49] Instituce v pojetí tohoto filosofa je struktura, která určité skutečnosti přikládá jiný význam, než tato skutečnost sama v sobě zahrnuje. To lze nejjednodušeji vyjádřit větou: *x* se považuje za *y*.[50] Takto chápaná instituce není nic jiného, než určité pravidlo, které snad lépe lze formulovat takto: *x* se *má* považovat za *y*. Příklad takového pravidla může být ustanovení,

45 SHANKAR, op. cit., s. 25.
46 Ibid., s. 25.
47 Ibid., s. 26.
48 Tak popisuje demokracii již Aristotelés. Viz např. jeho popis v ARISTOTELÉS. *Politika 1317b18 – 1318a2*. Praha: J. Otto, c1895; Na totéž upozorňuje i Weyr. Viz WEYR, op. cit., s. 277.
49 Theorie institucí Johna Searleho podává ontologii sociálního světa a sociálních struktur, které jsou tvořeny institucemi. Tento svět existuje vedle fyzického světa a dle Searla tvoří nedílnou součást naší reality. Komplexně je tato theorie představena v SEARLE, J. *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press, 1995.
50 Viz k tomu Ibid., s. 27 a násl.

že každý člověk se považuje za osobu. John Searle ve svém výkladu o institucích upozorňuje mj. na jejich křehkost. Každá instituce je totiž závislá na tom, jestli jí lidé – adresáti pravidla – věří, jestli ji považují za existující a jistou. Zídka, o níž nikdo neuvažuje jako o hranici mezi dvěma pozemky, neplní funkci hranice. Naopak i toliko myšlená čára může funkci hranice mezi dvěma celky plnit, pokud dostatečné množství lidí věří tomu, že skutečně hranicí je. Křehkost institucí spočívá v této jejich závislosti na víře, resp., řečeno s Wittgensteinem, na společenské praxi. I zdánlivě pevná instituce se tak může tak řka ze dne na den stát zapomenutou. Tak i v případě práva, či právního pravidla, pokud bude ve své aplikaci vykládáno nikoli v souladu se společenskou praxí, hrozí jeho zapomenutí a zánik. Nedostatek odůvodnění toho, jaké pravidlo je použito při jeho aplikaci, tak může vést k erozi pravidla samotného i právního řádu jako celku.

## 6 Závěr

Je-li skeptický paradox, který zpochybňuje běžné rozumění pravidlu, vztažen na právo, může pomoci odhalit některé problémy, které jsou i právním pravidlům vlastní. Uvedené poznámky je toliko naznačily. Přesto vyznění příspěvku nemá být poplašné či jakkoli negativní; není třeba právo zavrhnout. Skeptické řešení skeptického paradoxu spočívající ve společenském zvyku, totiž v běžném životě stačí. Ostatně lze říci, že skeptický paradox byl původně vztažen především na pravidla jazyka, a navzdory problémům, které přináší, se lidé mezi sebou obyčejně domluví. Problém skeptického paradoxu tato pravidla nebourá, staví však jejich fungování do jiného světla. Ukazuje se, že jejich dodržování není ani něco automatického, ani něco, co by bylo pravidlům vlastní, ukazuje se, že jejich dodržování nelze v posledku racionálně odůvodnit, a že konečným důvodem dodržování pravidel je jejich zasazení do určité formy života, do společenské praxe, v rámci které dávají smysl a v rámci které jsou dodržována. Ačkoli tedy skeptikovy námitky na používání jazyka (či matematiky a podobně) nejsou nakonec přesvědčivě vyvráceny, ukazuje se, že vyvráceny být nemusí. Jen je třeba si je uvědomit a počítat s tím, že vystihují určitou skutečnost. Podobně to je i s právem a dodržováním jeho pravidel. To také odpovídá určité formě života té které společnosti a jejím praxím. Stejně jako ten, kdo chápe pravidla jazyka jiným

způsobem než společnost, se nedomluví, tak i ten, kdo chápe právní pravidla jinak, než společnost, narazí. Odpověď na otázku: proč bylo dané pravidlo použito tímto způsobem, která zní: protože to tak děláme, proto nemusí být znepokojující. Pokud to skutečně odpovídá formě života té které společnosti, nenarušuje to ještě principy demokratického právního státu. Pokud to formě života společnosti neodpovídá, nezní pak odpověď: protože to tak děláme, ale: protože to tak dělám já. A je-li mezi „my" a „já" rozdíl, je jednotlivec potlačen či vyloučen; dle práva odsouzen.

Účelem těchto úvah proto nebylo zpochybnit a zrušit právo jako takové, jako spíše poukázat na jeho limity, které v něm existují, připomenout, že odstranit je z něj není možné, a upozornit na různé útoky na právo a na tyto jeho limity a varovat před nimi. Právo, jako každá instituce, je nakonec křehkou strukturou, která, bude-li narušována, se zhroutí a přestane fungovat.

**Literature**

ARISTOTELÉS. *Politika*. Praha: J. Otto, c1895.

ARULANANTHAM, A. T. Breaking the Rules? Wittgenstein and legal realism. *The Yale Law Yournal*, roč. 107, č. 6 (Apr. 1998), s. 1853–1883.

GERLOCH, A. *Teorie práva*. 7. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, 335 s.

HUME, D.: Zkoumání o lidském rozumu. Praha: Svoboda, 1996.

KRIPKE, S. *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Cambridge: Harvard University Press, 1995.

SEARLE, J. *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press, 1995.

SHANKAR, A. *Wittgenstein and the Rule of Law* [online]. Publikováno v březnu 2010, citováno 13. 1. 2018. Dostupné z http://works.bepress.com/anil_shankar/1/

WEYR, F. *Teorie práva*. Brno – Praha: Orbis, 1936.

WITTGENSTEIN, L. *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993.

**Contact – e-mail**

*kolousem@prf.cuni.cz*

# The Language and Trade Mark Protection

*Vlastislav Stavinoha*

European Union Intellectual Property Office, Alicante, Spain

**Abstract**

This article deals with the role of language in trade mark protection. According to the meaning of goods and services, they are in the NICE classification divided into 45 classes, which plays an important role for the trade mark registration purposes. Furthermore, the issue of identity, similarity and dissimilarity between goods or services and the relevance of the so called "Canon criteria" will be discussed. Finally, a short introduce of useful tools which are used during the registration process and which helps to reveal the real meaning of goods or services in question will be provided.

**Keywords**

Trade Marks; Nice Classification; Similarity and Identity; TMclass; Similarity Tool; Canon Criteria; European Union Intellectual Property Office.

## 1 Introduction

According to the European Union Intellectual Property Office definition, "trade marks are signs used in trade to identify products."[1] But what are actually those "products"? How do we to define them? The meaning of the good or service is crucial for the decision of the registration of the mark, because two marks with at least a similar sign and with identical or similar goods or services could not be registered, i.e. the contested mark will be not registered for the goods or services, which are already included in the earlier mark. How to find out, which goods and services are identical, similar or dissimilar? And is it possible to categorize all goods and services all around us? If yes, according to which criteria? The language and meaning of words seem to be interwoven with the nature of trademark.

1 *Trade mark definition* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: https://euipo.europa.eu/ohimportal/en/trade-mark-definition

## 2 Nice Classification

The Nice Agreement (*„NCL"*) from 1957 has 84 contracting parties and its aim is to establish a classification of goods and services for the purposes of registering trademarks and services marks. It is an international classification of goods and services, which is applied for the registration of marks. Changes in the Classification, especially the transfer of goods and services between various classes and updating of the alphabetical list should be done by the Committee of Experts in which all member countries to the Agreement are represented.[2] There were several editions of this classification, the last one (the eleventh edition) of the Nice Classification came into force on January 2017.[3]

Using the NCL is mandatory not only for the national registration of trade marks in countries, which are party to the Nice Agreement, but also e.g. by the African Regional Intellectual Property Organization or by the Benelux Organisation for Intellectual Property.[4] The NCL is according to the Article 33 paragraph 1 Regulation (EU) 2017/1001 of The European Parliament and of The Council of 14 June 2017 on The European Union Trade Mark (*"EUTMR")* used also by the European Union Intellectual Property Office (*"EUIPO"*) during the registration process of the European Union trade mark.[5]

The NCL consists of 45 classes, which are listed in English and French. Class 1 until class 34 are for goods, the rest (35–45) for services. Each of the class has the **heading**, **explanatory note**, **an alphabetical list of goods and services** (which goods and services according to their character belong to each specific class) and **general remarks** with explanatory

2 Nice Classification – History and Purpose of the Nice Classification. *World Intellectual Property Organisation* [online]. WIPO, © 2017 [cit. 20. 10. 2017]. Available at: http://www.wipo.int/classifications/nivilo/nice/ennpre.htm

3 Nice Classification. *World Intellectual Property Organisation* [online]. WIPO, © 2017 [cit. 20. 10. 2017]. Available at: http://www.wipo.int/classifications/nice/en/index.html

4 Nice Classification – History and Purpose of the Nice Classification. *World Intellectual Property Organisation* [online].

5 Article 33 paragraph 1 Regulation (EU) 2017/1001 of The European Parliament and of The Council of 14 June 2017 on The European Union Trade Mark. In: EUR-Lex. [cit. 20. 10. 2017]. Available at: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R1001 & from=EN

notes about criteria, which should be applied in case the term cannot be classified in accordance with the class headings or alphabetical list.[6]

It is important to mention, that the structure of the class headings is at times unclear and imprecise. Some classes have clear indication and cover nearly all the goods and services which have the same characteristics (e.g. *musical instruments* for Class 15). Some classes consist of many indications and their meaning is broad (e.g. *Scientific, nautical, surveying, photographic, cinematographic, optical, weighing, measuring, signalling, checking [supervision], life-saving and teaching apparatus and instruments; Apparatus and instruments for conducting, switching, transforming, accumulating, regulating or controlling electricity; Apparatus for recording, transmission or reproduction of sound or images; Magnetic data carriers, recording discs; Compact discs, dvds and other digital recording media; Mechanisms for coin-operated apparatus; Cash registers, calculating machines, data processing equipment, computers; Computer software; Fire-extinguishing apparatus* in Class 9). Such a large class heading like in Class 9 leads to misleading classification and shows, that the NCL is not uniform and does not follow the same logic. Because of this in the situation when two goods or services belong to the same class it is not the unambiguous argument for their assessment as similar or identical. They could be easily dissimilar even if this two goods or services belong to the same class.[7]

For the purposes of EUIPO the NCL should serve as a tool to identify the common characteristics of certain goods or services.[8] However, in Art. 33 paragraph 7 of the EUTMR it is stated: *"Goods and services shall not be regarded as being similar to each other on the ground that they appear in the same class under the Nice Classification. Goods and services shall not be regarded as being dissimilar from each other on the ground that they appear in different classes under the Nice Classification."*[9] NCL is basically used to categorise goods and services for administrative purposes and is not decisive for their comparison.

---

6 European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part B, Examination. Section 3 Classification.* 1. version. Alicante: EUIPO, 2017, p. 4, 52 p.

7 Nice Class Headings (11th edition). *TMclass* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/ec2/classheadings/?niceClassLang=en

8 European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part C, Opposition*. 1. version. Alicante: EUIPO, 2017, p. 7, 63 p.

9 Article 33 paragraph 7 Regulation (EU) 2017/1001 of The European Parliament and of The Council of 14 June 2017 on The European Union Trade Mark.

## 3 Identity and Similarity of goods and services

During the process of trade mark registration, there is a part of the proceeding, where the proprietor of an earlier mark can raise an opposition, that according to the Art. 8 paragraph 1 EUTMR the contested mark is identical to the earlier mark (trade mark owned by the opponent) or there is likelihood of confusion between the earlier and contested mark. If the proprietor with his opposition is successful, the contested mark shall not be registered.[10]

### 3.1 Identity of goods and services

Identity between certain goods or services from an earlier mark and certain goods and services from a contested mark can exist when the same terms or synonyms are used, i.e. the goods and services completely coincide. Also when the contested mark's goods and services fall within the earlier mark's broader category and conversely when a broader term of the contested mark includes more specific goods and services. The identity is also considered in the situation, when two broad categories under comparison overlap, i.e. they coincide partially. A distinction between "full identity" and "partial identity" may also be made.[11]

### 3.2 Similarity of goods and services

If the goods and services from the earlier and contested mark have some characteristics in common, they might be considered as being similar. The cornerstone for the reasoning of similarity is the so called "Canon criteria" anchored in the case law of the Court of Justice in the judgement of 29. 9. 1998, C-39/97 ("Canon").[12] The court of Justice stressed in this judgement that all the relevant factors relating to goods and services in assessing their similarity should be take into account. The court also mentioned indicative factors, which may be taken into account in comparison of goods and services. These factors ("Canon criteria") are: nature, intended purpose, method of use, complementarity, competition,

10 Article 8 paragraph 1 Regulation (EU) 2017/1001 of The European Parliament and of The Council of 14 June 2017 on The European Union Trade Mark.

11 European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part C, Opposition*. p. 16.

12 Judgement of the Court of Justice from 29 September 1998 No. C-39/97 (Canon). Available at: https://www.ipo.gov.uk/c3997.pdf

distribution channel, relevant public and the usual origin of the goods and services. To find similarity it is not necessary to list all possible criteria, but to find the connection between the relevant factors. For defining the factors it is recommended to use a scientific dictionary and publications.[13]

The **nature** of the goods or services is the answer to the question "What is it?", i.e. what is the essential quality or characteristic by which this good/service is recognised (example: *Car* is a vehicle). The fact that the goods are made from the same material is mostly irrelevant (e.g. *a chair* and *a doll* could both be made of plastic, but they are not of the same nature, because chair is a piece of furniture and the doll is a toy). If the goods and services to be compared fall under the same class heading of Nice classification or under the broad category, it does not automatically mean that they are of the same nature (e.g. fresh fruit from the class 31 and coffee from the class 30 despite being foodstuffs they are of a different nature). Because sale of goods usually entails the transfer in title of something physical and services consist of the provision of intangible activities, by comparison a certain product with a certain service, they will generally be considered as not having the same nature (air conditioning apparatus and repair services of air conditioning apparatus do not have the same nature).[14]

The **purpose** of goods and services refers to their intended use and the reason for which something is done or made, or for which it exists.[15] For example a *cooking pot* could be used as a music instrument. However, its intended purpose is to use it for preparing food. The purpose should be the answer for the question: What need do the goods or services satisfy?[16]

How are these goods and services used? The answer indicated the **method of use**. When two goods and services in comparison have the same method of use, it is mostly not sufficient to declare them similar – e.g. *chewing tobacco* (Class 34) and *chewing gum* (Class 30) have an identical method of use, but they

13 European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part C, Opposition*. p. 23.

14 Ibid., pp. 26–27.

15 „purpose" *Oxford English Dictionary* [online]. © 2017 Oxford University Press [cit. 20. 10. 2017]. Available at: https://en.oxforddictionaries.com/definition/purpose

16 European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part C, Opposition*. p. 27.

do not share other Canon criteria, so they are dissimilar.[17] On the contrary in some cases the method of use could be the crucial factor for deciding about similarity between some goods and services. As an example we can take the judgment of the General Court of 16 May 2007, *Trek Bicycle v OHIM – Audi (ALLTREK)* (T-158/05, not published, EU:T:2007:143), in which was decided that motor vehicles share with bicycles similar purpose, because both are intended for the carriage of persons. However, because they do not share motor as power for keeping them moving (the different method of use), motor vehicles and bicycles are considered different. The logic of this explanation was supported by the judgment of the General Court of 20 February 2018, *Kwang Yang Moto Co., Ltd, v EUIPO* (T-45/17) which broadly explained the similarity between motorcycles and automobiles, including sharing the same method of use because of using motor.[18]

If there is a close connection between two goods or services, in the sense that one is indispensable (essential) or important (significant) for the use of the other in such a way that consumers may think that responsibility for the production of those goods or provision of those services lies with the same undertaking, these goods or services are **complementary**.[19] As the example we can use *coffee* (Class 30) and *coffee mugs* (Class 21) insofar as coffee mugs are intended to be used for drinking coffee, so these goods are complementary. Furthermore these goods do not share other Canon criteria and can not be declared as similar in any degree (low, average, high – see below).[20] On the other hand, *skis* (Class 28) and *ski boots* (Class 25) are consequently considered similar, because their producers can coincide (i.e. the relevant public may think that the production of these goods lies with the same undertaking), end user and distribution channels. Furthermore, they are complementary.[21]

17 European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part C, Opposition*. p. 28.

18 Judgment of the General Court (Third Chamber) of 20 February 2018 in Case T-45/17 *Kwang Yang Moto Co., Ltd, v EUIPO*.

19 Ibid.

20 Pair 0031547-0028579 Coffee and Coffee mugs. *Similarity tool* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/sim/search

21 Pair 0030330-0057694 Skis and Ski boots. *Similarity tool* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/sim/search

In the decision of 6 March 2014 (R 1100/2013) was found the complementary relation between 'protective helmets' in Class 9 and 'snowboards, skates, in-line skates and roller skates' in Class 28 based on the argument that the great majority of that sport articles users avail themselves with protective headgear when on the road or on the slope. However, 'protective helmets' can be used separately or without any connection with 'snowboards, skates, in-line skates and roller skates'. In that case the Board of Appeals stated *"in comparison of goods must only be taken into account the general term 'protective helmets' without drawing any distinction between the numerous possible helmets that may fall under these broad headings."*[22] Restricting the meaning of the term just for its general meaning is an example of interesting interpretative method that helps decision takers easily find solution for trade marks in conflict.

Two goods or services, which could substitute each other, could serve the same or similar purpose and are offered to the same actual and potential customers and are interchangeable, are in **competition**. E.g. *services of a cinema* and *rental of movies* (both in Class 41) are in competition because they both allow people to watch a film.[23]

Goods and services have the same **distribution channel**, if they are offered in the same shops or in the same section of shops (some supermarkets sell goods of all kinds and are not specialized) or just if the consumer may be likely to assume that the goods or services could be in the same market sector. E.g. *precious stones* and *jewellery* (both in Class 14) not only share the same distribution channel, but also relevant public and producer, therefore they are similar.[24]

For comparison of goods and services it is also important to focus on the **relevant public**, such as the actual and potential customers of the goods and services. The relevant public consist of the general public (public at large) or the professional public (business customers or specialised public). It is important to mention, that the relevant public does not necessarily mean the end user (e.g. in the case of *food for animals* we take

22 Decision of the First Board of Appeal of 6 March 2014 in case R 1100/2013.

23 European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part C, Opposition*. p. 31.

24 Pair 0058827-0058525 Precious stones and Jewellery. *Similarity tool* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/sim/search

into account the general consumer, not animals as end users). The relevant public is not a crucial criterion for deciding any similarity or dissimilarity, because for example cars, magazines, microwave are bought by the same relevant public – the general public at large, but the purpose, for which are they bought, is, for each product or item, different.[25]

The last but not least criterion in comparison of goods and services is the **usual origin (producer/provider)**, which provides the answer, if the goods or services could come from the same company, i.e. if they could be manufactured by the same source. For instance, *leather belts* (Class 25) and *leather handbags* (Class 18) are usually not only manufactured in the same companies, but even manufactured using the same tools and machines for the treatment of leather.[26]

Each of eight Canon criteria has different weight and importance. Generally speaking, as strong factors considered are: purpose, nature, complementarity and if the goods are in competition. The rest (method of use, distribution channels and relevant public) are considered less important. According to different weigh and importance of Canon criteria and other factors characterising the relationship between goods and services, different degrees of similarity can be found in comparison between goods and services, i.e. low, average or high degree of similarity. There are any mathematical analyses which provide exact definitions as to which degree goods and services are similar or if they are dissimilar. However, it is assumed that one factor, even if it is a strong factor, is not sufficient for finding similarity between goods and services.[27]

## 4 Use of expressions (e.g. 'in particular', 'namely', 'for example', 'including') to determine the scope of the list of goods and services; punctuation

The term '**namely**' according to the judgment of 04/10/2016, T-549/14, Castello/Castello *"restricts the scope of the registration solely to the goods specifically*

25 European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part C, Opposition*. pp. 32–33.
26 Ibid., p. 35.
27 Ibid., p. 37.

*listed after that expression."*[28] Its meaning is to restrict the specific goods and services listed thereafter (e.g. Class 29: *Dairy products, namely cheese and butter* restricts the goods to cheese and butter, excluding all other dairy products).

The opposite meaning has the expression '**in particular**' which indicates an example of the goods and services applied for (e.g. Class 29, Dairy products, *in particular cheese and butter* – it includes all dairy products, cheese and butter are only examples, maybe the focus of the EUTM owner's operation). The same meaning as 'in particular' has also expressions '**for example**' or '**including**'.[29]

Use of commas, semicolons and colons in a list of goods and services plays a very important role. **Commas** are used to separate items within a similar category or expression. For example, *Cleaning, polishing, scouring and abrasive preparations* in Class 3 mean that the goods can be or are made from any of those materials, i.e. *cleaning preparations, polishing preparations, scouring preparations, abrasive preparations.* A **semicolon** serves to separate between expressions, e.g. *Bleaching preparations and other substances for laundry use; Cleaning; Polishing* in Class 3. The terms *Cleaning* and *Polishing* must be interpreted as being independent from the other terms and not including *bleaching preparations and other substances for laundry use.* And finally a **colon** is used in a description of goods and services to explain or start an enumeration – for example *Software for: computers, tablets* in Class 9.[30]

## 5 Similarity tool and TMclass

For comparison it is also very useful to use the online **"Similarity tool"** developed by the European Union Intellectual Property Office where some pairs of goods and services and in case of similarity between them are already compared, it is also mentioned there, in which Canon criteria they

28 Judgment of the General Court (Second Chamber) from 4 October 2016. Case T-549/14. *InfoCuria* [online]. © curia.europa.eu [cit. 25. 11. 2017]. Available at: http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30d65d57487b80b345cebc98a-9cd997a35d1.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyNahv0?text=&docid=184285 & pageIndex=0 & doclang=EN & mode=lst & dir=&occ=first & part=1 & cid=737247

29 European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part B, Examination. Section 3 Classification.* pp. 6–7.

30 Ibid., pp. 7–8.

coincide. However, the comparison is not legally binding and any participating IP Office can develop its own practice.[31]

The **"TMclass"** system was developed to provide easier ways of classification for the purpose of registration. The terms are listed here in the context with other goods and services, which is useful in the process of comparison to find the real meaning of the examined goods or services and decide on their similarity or identity.[32] However, this grouping and ranking, often called also taxonomy, is not legally binding.[33]

All the terms included in TMclass are translated into each of the EU official languages. This should help the applicants from member states in the process of submitting the application in some of the working languages of EUIPO (English, German, French, Spanish and Italian). Sometimes are the translations not fully correct because of different meanings of words in each language. One of the typical examples is the term 'scooter' in Class 12. Under the English, Czech, Croatian or Maltese term "Scooter" is meant the means of transport equipped with motor. On the other hand, the French, Romanian or Slovak translation has the meaning of 'Trottinettes', 'Trotinete' and 'Koloběžky', which is in that countries usually understood as non-motorised vehicles and the purpose of these goods is more for leisure than transport people. This difference could have crucial impact for the comparison of goods in conflict.[34] In the Opposition decision No B 2 375 890 from 10. September 2015 the Opposition Division of the EUIPO provides following definition of scooters in comparison with bicycles: *"contested scooters [vehicles] are two-wheeled vehicles with a motor. Today, these vehicles are commonly used by people to avoid traffic when going to work. Although bicycles can be used for leisure, they are also used as a functional method of transport. Therefore, these contested goods are in competition with the opponent's goods, especially now given the increasing number of electric*

31 *Similarity tool* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/sim/search

32 *TMclass* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/ec2/

33 European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part B, Examination. Section 3 Classification.* p. 4.

34 Term 'Scooters'. *TMclass* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/ec2/

*bicycles, and they have the same purpose. They also coincide in their end users. The contested goods are similar to the opponent's goods."*[35]

The Harmonised Offices have also published a common list of terms that are not accepted in the lists of goods and services. If the applicant will use these expressions in his application, all Harmonised offices will reject them. The not accepted expressions are e.g. *All the goods in the class; All other associated goods; Goods of the like; etc.*[36]

## 6 Summary

Language in law is very important for anchoring the meaning of normative rules and transferring the information to other recipients. Trade mark protection is not an exception. Small mistake in wording can lead to cancellation in registration and this usually means monetary and time burden for the unsuccessful applicant. Because of the importance of the meaning of the goods and services in the trade mark protection system, there is even an international law document called Nice Agreement dealing with the classification of all possible goods and services. The terms are divided into 45 classes concerning their special characteristic. According to special criteria it is possible to decide about the identity, similarity or dissimilarity of goods and services based on the legal bases, which could, but does not have to include empirical experience. Sometimes the expressions get different meaning, depending on the translation, method of use or administrative categorization. The main intent is to describe all possible terms, which could serve as goods and services, i.e. to describe words using other words and to give this description legal importance.

## Literature

### Articles, Textbooks

*Trade mark definition* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: https://euipo.europa.eu/ohimportal/en/trade-mark-definition

35 Opposition No B 2 375 890 from from 10. September 2015. EUIPO.

36 Harmonised List of Rejected Terms. *TMclass* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/ec2/harmonisedRejectionList/?lang=en

Nice Classification – History and Purpose of the Nice Classification. *World Intellectual Property Organisation* [online]. WIPO, © 2017 [cit. 20. 10. 2017]. Available at: http://www.wipo.int/classifications/nivilo/nice/ennpre.htm

Nice Classification. *World Intellectual Property Organisation* [online]. WIPO, © 2017 [cit. 20. 10. 2017]. Available at: http://www.wipo.int/classifications/nice/en/index.html

European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part B, Examination. Section 3 Classification.* 1. version. Alicante: EUIPO, 2017, 52 p.

Nice Class Headings (11th edition). *TMclass* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/ec2/classheadings/?niceClassLang=en

European Union Intellectual Property Office. *Guidelines for examination of European Union trade marks, Part C, Opposition*. 1. version. Alicante: EUIPO, 2017, 63 p.

„purpose". *Oxford English Dictionary* [online]. © 2017 Oxford University Press [cit. 20. 10. 2017]. Available at: https://en.oxforddictionaries.com/definition/purpose

Pair 0031547-0028579 Coffee and Coffee mugs. *Similarity tool* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/sim/search

Pair 0030330-0057694 Skis and Ski boots. *Similarity tool* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/sim/search

Pair 0058827-0058525 Precious stones and Jewellery. *Similarity tool* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/sim/search

*Similarity tool* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/sim/search

*TMclass* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/ec2/

Harmonised List of Rejected Terms. *TMclass* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/ec2/harmonisedRejectionList/?lang=en

Term 'Scooters'. *TMclass* [online]. © 2011–2016 EUIPO Europe [cit. 25. 10. 2017]. Available at: http://euipo.europa.eu/ec2/

**Legislation**

Regulation (EU) 2017/1001 of The European Parliament and of The Council of 14 June 2017 on The European Union Trade Mark. In: EUR-Lex. [cit. 20. 10. 2017]. Available at: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R1001 & from=EN

**Case law**

Judgment of the General Court (Second Chamber) from 4 October 2016. Case T-549/14. *InfoCuria* [online]. © curia.europa.eu [cit. 25. 11. 2017]. Available at: http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=9ea7d2dc30d65d57487b80b345cebc98a9cd997a35d1.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyNahv0?text=&docid=184285&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=737247

Judgement of the Court of Justice from 29 September 1998 No. C-39/97 (Canon). Available at: https://www.ipo.gov.uk/c3997.pdf

Decision of the First Board of Appeal of 6 March 2014 in case R 1100/2013.

Judgment of the General Court (Third Chamber) of 20 February 2018 in Case T-45/17 *Kwang Yang Moto Co., Ltd,* v EUIPO.

Opposition No B 2 375 890 from from 10. September 2015. EUIPO.

**Contact – e-mail**

*VlastislavStavinoha@gmail.com*

# Fakta a normy – nekonečný příběh

*Jan Šmíd*

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Česká republika

**Abstract in original language**

Propojení bytí a mětí zproblematizoval v tradici západního právního myšlení David Hume. Oddělení mětí a bytí dnes představuje jeden z ústředních principů právního pozitivismu, kterým se odlišuje od školy přirozeného práva. Autor si všímá faktu, že navzdory propracované argumentaci se fakta z roviny empirického bytí opětovně promítají do normativních úvah, a to i u autorů 20. století, kteří nebývají zpravidla spojování s iusnaturalismem. Tuto skutečnost považuje za podnět k opětovnému promýšlení vztahu faktů a norem v právu.

**Keywords in original language**

Právní pozitivizmus; přirozené právo; minimální obsah přirozeného práva v právu pozitivním; primární statky; mětí a bytí.

**Abstract**

The interconnectedness of being and oughtness has become a problem in the tradition of Western legal thinking by David Hume. The separation of oughtness and being is today one of the central principles of legal positivism, which differs it from the school of natural law. The author notes the fact that, despite sophisticated arguments, facts from the level of empirical being are again reflected in normative considerations, even among 20th century authors who are usually not associated with iusnaturalism. This fact is considered to be a way of rethinking the relationship of facts and norms in law.

**Keywords**

Legal Positivism; Natural Law; Minimum Content of Natural Law in Positive Law; Primary Goods; Being and Oughtness.

## 1 Úvod

Jedním z rozdílů mezi právním pozitivismem a jusnaturalismem je mimo jiné pojmový rozdíl mezi tím, co je a co má být (Sein x Sollen, Being x Oughtness). Přitom se dle některých jedná dokonce o základ sporu mezi oběma právními školami.[1] Ota Weinberger zdůrazňuje různorodost jak na straně jusnaturalistických škol, tak i různých právních pozitivismů. Jako jediný společný rozdělující moment nakonec uvádí kognitivní zdůvodnitelnost hodnot a pravého „má být", tedy objektivní platnost měřítek spravedlnosti, zatímco pozitivisté odvozují hodnoty a to, co má být od stanovisek a volních procesů ve společnosti, které mohou být specifické pro jednotlivce i společnosti (kultury).[2] Zatímco Weinberger se nesnaží být finálním rozhodcem tohoto sporu, tak například Pavel Holländer považuje za dokázanou opodstatněnost teze o nemožnosti vyvozování „mětí" z „bytí", čímž pro něj přestává být relevantním předmětem teoretických diskusí.[3]

Hypotézou této práce je, že myšlenka, že nemožnost vyvozování mětí z bytí je mimo diskusi, není jednoznačně přesvědčivá.

Ačkoliv by se mohlo zdát, že myšlenka oddělení mětí a bytí až do úrovně nemožnosti vyvozování mětí z bytí je plně přesvědčivá, je ambicí tohoto textu poukázat na fakt, že se stále vrací. Nové inspirativní impulsy nutící k přemýšlení přitom nepřicházejí jen od představitelů standardních jusnaturalistických postojů, od kterých by se daly očekávat, nýbrž se do právního myšlení vracejí i skrze myšlenky jiných směrů, které s klasickým jusnaturalismem spojovány nejsou.

## 2 Svět faktů a svět norem

Fakta daleko méně zpochybňujeme, v této rovině důvěřujeme mnohem více svému poznání nežli v oblasti norem. Normy jsou daleko více problematizovány. Důvodů je několik. Jedním z primárních je spolehlivost našeho

1 NĚMEC, Václav. Spor právního pozitivizmu a přirozenoprávní teorie ve 20. stol.: problém vztahu bytí a "mětí". In: HAVLÍČEK, Aleš (ed.). *Lidská a přirozená práva v dějinách*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem, 2014, s. 153.

2 WEINBERGER, Ota. *Inštitucionalismus: Nová teória konania, práva a demokracie*. 1. vyd. Bratislava: ARCHA, 1995, s. 233–234.

3 HOLLÄNDER, Pavel. Pozitivismus versus iusnaturalismus: nekončící příběh (Pokus o struktrování problému). *Právník*, roč. 1997, č. 3.

empirického poznání, které díky pokroku v metodách přírodních věd dosahuje v rovině faktuálních jevů úspěchů blízkých jistotě, nebo přinejmenším tak vnímaných. Filosofické pochybnosti o tom, zdali nás smysly mohou klamat se neprosadily – kromě filosofických argumentů zde působí zcela nepochybně zkušenost přírodních věd, jejichž empirické poznatky považujeme za spolehlivější než spekulativní poznání rozumu. Metafyzika jako jeho projev v dnes převládajícím filozofickém myšlení živoří na okraji.

Normy jsou navíc, na rozdíl od přírodních zákonů, porušitelné. Porušení přírodních zákonů buď není fyzicky možné nebo možné je ale vede k bezprostředně zjevným nežádoucím důsledkům. Případný rozpor mezi námi definovaným „přírodním zákonem" a realitou je řešitelný jedině redefinováním chybně pojatého (jak se ukázalo) „přírodního zákona" za účelem dosažení souladu s realitou. Fakta považujeme za poměrně bezpečně poznatelná a respektujeme povinnost se faktům podřizovat.

U norem výše uvedené zpravidla neplatí – či dokonce naopak.

Preskriptivní pravidla na rozdíl od deskriptivních nereflektují svět, ale vytvářejí na něj tlak. Jejich základ spočívající v normách je však daleko méně evidentní a konsensus na normách je kvantitativně (a i kvalitativně) daleko méně přesvědčivý než v oblasti faktů. Zatímco fakta se mohou jevit jako evidentní, jasně přístupná našemu (byť i jen smyslovému) poznání, u norem ona evidentnost chybí. Soulad (konsensus) o normách se ukazuje být závislý na specifických historických okolnostech, jakými jsou uniformita společnosti, ať již vnucená či sdílená pod vlivem například tradic, náboženství a podobně.

Normy musejí být definovány (první problém z řady dalších), dokazovány (další problém) a adresáti by se nimi měli v ideálním případě ztotožnit nebo by měl panovat alespoň konsensus relevantní části společnosti. V případě právních norem hovoří například H. L. A. Hart v této souvislosti o pravidlu uznání.[4]

V každém případě se zde již pohybujeme mimo samozřejmou rovinu našeho smyslového poznání, které je velmi spolehlivé, srovnáme-li je s jakýmikoliv jinými (abstraktnějšími) formami. Kde v oblasti empirie nestačí smysly, pomůže aparát moderních přírodních věd, který je neméně přesvědčivý.

4 HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2010, s. 106.

V oblasti norem však postup dále ve snaze prokázat tvrzení argumenty vyvolává naopak spíše komplikace a ještě větší nejasnosti.

Jednou z často používaných „figur" jak normy zakotvit a dodat jim větší stabilitu je jejich odvozování z faktů. Tedy z fenoménu, na kterém je možné se snáze shodnout. Na úskalí tohoto způsobu uvažování poukázal (a proslavil se jím) David Hume. V obecném jazyce zcela běžně mísíme faktuální a normativní výroky, což je matoucí, ale sklony k tomu máme neustále. Revoluční analýzu tohoto fenoménu představil D. Hume ve svém Pojednání o lidské přirozenosti:

„*V každém systému morálky, se kterým jsem se dosud setkal, jsem vždy zaznamenal, že autor nějakou dobu usuzuje běžným způsobem, prokazuje existenci Boha, nebo něco zjišťuje o lidských záležitostech, a tu jsem náhle byl překvapen, že místo běžných výroků typu je a není se setkávám s větami typu má být nebo nemá být. Tato změna je nenápadná, ale má rozhodující důsledek. Protože toto má být nebo nemá být vyjadřuje nějaký nový vztah nebo tvrzení, je nutné, aby bylo přezkoumáno, vysvětleno a zároveň odůvodněno to, co se zdá být nemyslitelné, totiž jak může být deduktivně odvozený nový vztah z jiných vztahů, které jsou od něj zcela odlišné. Autoři takové varování obecně nedělají, ale já ho čtenářům adresuji s názorem, že toto jemné zaměření pozornosti může podrýt všechny nekultivované systémy morálky a že nám umožňuje pochopit, že rozdíl mezi neřestí a ctností není založený pouze na vztazích mezi předměty, ani není poznávaný rozumem.*"

Stojí za povšimnutí, že Hume zde neprovádí detailní analýzu tohoto jevu. Popravdě zde uvedený problém popisuje dosti povrchně a odbytě. V jeho obsáhlém díle navíc zaujímá z kvantitativního hlediska jen nepatrnou část. Nicméně tímto vypíchnutím problému se Humeovi podařilo dostat do hry myšlenku s dalekosáhlými důsledky, na jejíž explicitní vyjádření tehdejší doba nepochybně čekala. Obdobně jako Tomas Hobbes s teorií přirozeného stavu a společenské smlouvy, která byla dávno vyřazena z plausibilních variant odpovědí, nicméně se okamžitě dostala do hry, když byla ve správnou dobu správným způsobem nově definována, neboť umožnila nastartovat novou epochu politického a právního myšlení v momentě, kdy se dosavadní koncepce začaly považovat za nedostatečné, i Hume představuje jistý přelom a odvíjí se od něj nová linie právního myšlení. Hume ovšem neovlivnil jen právní myšlení, ale též samotné základy etiky.

## 3 Interpretace

Zdá se být potřebným nejprve porozumět Humeovu postoji. Není totiž zdaleka tak jednoduchý či jednoznačný, jak se může zdát po prvním zběžném přečtení. Obvyklá interpretace zní: normativní závěry nelze logicky odvodit z premis, které jsou všechny faktuální. Z faktu lhaní nemohu vyvodit ani že by se mělo, ani že by se nemělo lhát. Výrok „Bůh nás stvořil, a proto bychom ho měli poslouchat" je chybný, neboť neobsahuje nikde normativní premisu „Měli bychom poslouchat svého stvořitele". Tj. pokud závěr obsahuje normativitu, musela být přinesena z premis.

Interpretace Humeova postoje je složitější, jak poukazuje Tomáš Sobek ve své knize Právní myšlení: kritika moralismu.

### 3.1 MacIntyre

Jedním z prezentovaných interpretů Humeovy myšlenky je současný myslitel Alasdair MacIntyre. Podle něj byl Hume skeptik vůči indukci, byl deduktivista. Zatímco indukce je vyvozování obecného závěru ze specifik konkrétního objektu, dedukce je naopak vyvozování konkrétních individuálních poznatků z obecných premis. U deduktivních úsudků, které jsou správné, je pravdivost závěru dána pravdivostí premis. Proto ovšem doplnění premis nic nemění (a tedy ani neřeší). Viz příklad (dle Sobka):

1. Alena úmyslně zabila Hanku, a proto by měla být potrestána.
2. Doplněná premisa: Kdo úmyslně zabije jiného člověka, má být potrestán.

Na situaci to nic nemění, protože argument není doplněnou premisou nijak vylepšen, neboť byla již obsažena v závěru, tj. cokoliv je možné namítat proti větě, lze namítnou i proti doplněné premise.

Podle MacIntyra údajně Humeovi nešlo o nemožnost vyvozování norem z faktů, ale kritizuje fakt, že se tak děje nelegitimní způsobem.[5] Bylo by tedy možné konstatovat, že pozitivisté šli za Humea?

Faktem je, že pozitivisté jako Kelsen či Radbruch jsou zastánci tzv. metodologického dualismu, tj. teze o zásadní nepřevoditelnosti kategorií bytí

5 SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 194.

a mětí. Radbruch i Kelsen uvažují tak, že mětí lze vyvozovat pouze z vyššího a v konečném důsledku nejvyššího mětí. A to deduktivním způsobem, nikoliv induktivně z fakticity.[6]

Dle Humea morálka není nic vnějšího, ale má původ přímo v nás. „Neřest ti zcela uniká, když uvažuješ předmět. Nemůžeš ji nalézt, dokud neobrátíš svoji pozornost k tomu, co je ve tvém srdci, a dokud tam nenajdeš sentiment odmítnutí k onomu jednání, který má původ v tobě. Je to záležitost faktu, který není předmětem rozumu, ale cítění. Leží v tobě samém, a ne v předmětu. A proto, když kvalifikuješ jakékoli jednání nebo charakter jako špatný, nemyslíš tím nic jiného než to, že na základě své přirozenosti to hodnotíš s nějakým pocitem nebo sentimentem odmítnutí. Ctnost a neřest proto můžou být srovnávány se zvuky, barvami, teplem a chladem, které podle moderní filosofie nejsou vlastnostmi předmětů, ale jsou vjemy v mysli."[7]

Jinými slovy vyjádření „toto jednání je špatné" by podle Humea mělo znít „zvážení tohoto jednání ve mně vyvolává pocit rozhořčení." Důvody morálního odmítnutí jsou tedy samotný morální postoj (morální cit). Otázkou je, kde se tento morální cit bere a zdali jej máme spíše obdobný nebo spíše odlišný, a nakolik. Jednoznačně ale lze konstatovat, že na základě Humeova postoje již nelze žádnou morálku ospravedlnit jako jedinou správnou. O právních normách lze potažmo tvrdit totéž.

### 3.2 Searle

John Searle se pokouší interpretovat problém pomocí institucionálních faktů, což Sobek demonstruje na následujícím příkladu:

1. Zuzana použila slova „Tímto ti, Honzo, slibuji, že ti zaplatím 100 Kč."
2. Zuzana Honzovi slíbila, že mu zaplatí 100 Kč.
3. Zuzana na sebe vzala závazek zaplatit Honzovi 100 Kč.
4. Zuzana má povinnost zaplatit Honzovi 100 Kč.
5. Zuzana by měla zaplatit Honzovi 100 Kč.

Důležité je, že zatímco 1. věta je faktuální (deskriptivní), 5. věta je již preskriptivní. K takovému posunu došlo proto, že závazek dodržovat sliby

6 KAUFMANN, Arthur. *Problemgeschichte der Rechtsphilosophie*, s. 92.

7 HUME, D. *Treatise on Human Nature.* Citováno podle SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu.* Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 194–195.

je důsledkem definice slibu. Můžeme tedy rozlišit dva druhy deskriptivních vět:

1. Prosté empirické fakty (brute facts).
2. Institucionální fakty (ty již mají normativní obsah)[8]

Tj. Searle přestal mluvit o hodnotách, které mají svůj původ v osobě, nýbrž o institucionálních faktech, které mají svůj původ ve společenských konvencích. Takovými jsou například institut slibu či vlastnictví.

### 3.3 Morální cit

Podle teoretiků vyznávajících pojetí tzv. „morálního citu" (sem patří vedle Humea zejména Adam Smith) přecházíme při morálních úsudcích od faktů k normám, přičemž máme tendenci přehlížet nonkognitivní složku morálního myšlení, totiž morální cit. Hume tedy nejspíše chtěl říci, že morální soud nemá původ v hodnocení faktů, ale v morálním citu. Nejedná se tedy o problém v oblasti logiky, ale o metaetiku. Morální kvality nejsou rozpoznatelné pouhým rozumem. Naše schopnost rozlišovat mezi nimi se musí opírat o působení morálního citu nebo sentimentu. Máme ale sklony je přehlížet a racionalizovat. Tuto teorii mnohem blíže rozpracoval A. Smith. Lze dovozovat, že se zde je patrná inspirace Johnem Lockem dotažená o stupeň dále. Locke tvrdí, že totiž pravdy přirozeného zákona máme „v sobě" ve své mysli, která je jinak (ještě s výjimkou principů matematiky) „tabula rasa", a tím, že je již máme ve své mysli je vlastně neobjevujeme rozumem. Stačí tedy je pouze aplikovat.

Hume také tvrdí, že fakty poznáváme rozumem, tj. jsou morálně relevantní, ovšem morální závěry nejsou zprostředkovány rozumem, ale citem. Navíc nemusí jít o logický problém (vyvozování mětí z bytí), ale o otázku vztahu rozumu k morálce. Jedna věc je poznat, a druhá jsou motivace k správnému jednání.

Proto je možné se na Humeův podnět v kontextu doby, ve které vzniknul, dívat nikoliv jako na logickou tezi o striktním oddělení faktů a norem, nýbrž jako na útok na tehdejší racionalisty, přičemž racionální vnímání morálnosti nemůže mít motivační sílu pro jednání. Nejde tedy o logickou propast

8 SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, s. 198.

mezi fakty a normami, nýbrž o psychologickou – mezi soudy, které konstatují, co je morálně správné, a motivačními závěry, co se má dělat. Či zda se má něco vůbec dělat – klasici iusnaturalismu měli obdobný problém, který ovšem mohli v kontextu své teorie obejít odkazem na Boha, kdy Boží vůle je příkazem vůči mé osobě, kterému odpovídá má povinnost jej poslechnout.[9]

## 4 Iusnaturalismus

Iusnaturalismus nelze interpretovat jako jediný a jednotný proud myšlení. Podle jednoho ze směrů přirozené právo předpokládá poznání faktů a ty obsahují také jisté morální informace. V jusnaturalismu se mísí institucionální přístup (tzn. Searle nepřinesl něco zcela nového), s přístupem ontologicko-logickým.

Jeden z pohledů říká, že existují tzv. principy praktického rozumu, které jsou všem lidem evidentní (podle Akvinského i venkovan rozumí přirozenému právu):

- Lež je špatná
- Škodit nevinnému je špatné
- Účel nesvětí prostředky

Opírá se o ontologický princip ne-kontradikce – jednání opačné je ontologicky a logicky nedůsledné. Tedy špatné.[10]

Autor výše uvedených položek jde mnohem dále, nejspíše pod vlivem modernější scholastické tradice. Nicméně je třeba poznamenat, že Tomáš Akvinský je velký skeptik a hovoří o pouhých čtyřech příkazech, z nichž pouze první z nich je zcela univerzální a bezvýjimečný:

1. Činit to, co poznávám jako správné a nečinit, co poznávám jako špatné.

   John Finnis v reakci na to tvrdí, že u Tomáše nejsou první principy přirozeného práva odvozeny z faktů, vč. faktů o lidské přirozenosti,

9 Toto je v rozporu s příkladem na konci části 2. tohoto textu, nicméně jedná se pokaždé o jiné pojetí Boha a interpretace vztahu člověka k Bohu. Zde uvedený příklad vychází ze scholastické definice Boha.

10 VEČERKA, Kazimír. Podřízení etiky přirozenému právu: obojakost a život podle Hegela. Jsme totiž v jeho rukou, my i naše slova. In: *Sborník k 10. výročí úmrtí otce Metoděje Habáně OP*. Praha: Krystal OP, 1994.

jsou pro lidský rozum samozřejmé, i když nejsou vrozené. Oproti tomu jiný teoretik, Henry Veatch, tvrdí, že normy přirozeného práva mají svůj původ v lidské přirozenosti nebo v samotné povaze věcí – tj. existují rozumem poznatelné objektivní pravdy o tom, co je morálně správné, které lze odvodit z deskriptivních faktů o povaze člověka.

Sám Tomáš Akvinský byl ovšem velmi opatrný a zmiňuje explicitně kromě výše uvedeného základního příkazu již jen další tři příkazy přirozeného zákona:

2. Jako první sklon uvádí ten, který má člověk společný se všemi podstatami, které podle své přirozenosti vyžadují zachování svého bytí. K přirozenému zákonu patří to, co udržuje život člověka a brání opaku.
3. Další sklony má člověk společné se všemi živočichy, což znamená především zachování druhu, plození potomků, jejich výchova atd.
4. Třetí, výlučně lidský příkaz přirozeného zákona je sklon k dobru podle přirozenosti rozumu. Sem zahrnuje Tomáš přirozené sklony k tomu, aby člověk poznával pravdu o Bohu (tj. varoval se nevědomosti), aby žil ve společnosti, tj. aby neurážel ty, s nimiž žije ve společenství atd.[11]

Zatímco první příkaz je bezpodmínečný, zbylé již vycházejí z lidských sklonů a jejich aplikace nemusí být bezpodmínečná (např. sám Tomáš se rozhodnutím stát se mnichem zároveň rozhodl neřídit se příkazem č. 3). Zároveň tyto tři příkazy, na rozdíl od příkazu prvního, představují již „vpád" empirických faktů do oblasti norem. A přestože klasická přirozenoprávní teorie nepovažuje vyvozování mětí z bytí za nedovolené, uznává, že empirické poznání přináší problém. Tomáš jej vyřešil mj. tím, že další příkazy již nedefinuje – jsa si vědom, že narazil na meze možností našeho poznání.

Jiní autoři, například známý Heinrich Rommen, projevují daleko větší optimismus v otázce poznatelnosti esencí a možnosti z nich vyvozovat normativní závěry.[12] Jejich optimismus ovšem lze označit za velmi neopatrný.

11 STh I-II, 91,1. Podle AKVINSKÝ, Tomáš. *Tomáš Akvinský o zákonech v Teologické sumě*. Překlad Karel Šprunk. Praha: Krystal OP, 2003, 143 s.

12 ROMMEN, Heinrich A. *Natural Law, A Study in Legal and Social History and Philosophy*. Indianapolis, 1998.

## 5 Moderní podněty

Právní pozitivismus navazuje na Kantovu ideu usilující oddělit od morality vše empirické a podřídit ji čisté racionalitě.[13] Přičemž rovina bytí představuje oblast empirična. O ovlivnění Hanse Kelsena novokantovci není pochyb.[14]

Proti tomu však stojí jiné vlivné teorie 20. století, totiž právní filosofie H. L. A. Harta a teorie spravedlnosti jakožto férovosti Johna Rawlse. Bude představena též teorie J. Finnise.

Hartovy tzv. truismy jsou představovány coby minimální základ přirozeného práva v právu pozitivním. Jedná se o následující fakta, která musí právní řád respektovat:

1. Lidská zranitelnost
2. Přibližná rovnost
3. Omezený altruismus
4. Omezené zdroje
5. Omezené porozumění a síla vůle[15]

Hart se velmi brání, že by se jednalo o vyvozování nějakých norem z bytí, nicméně po právním řádu požaduje, aby toto činil. Právní řád musí tyto truismy respektovat, má-li se jednat o fungující systém pravidel společnosti.[16]

Zároveň je třeba věnovat v Hartově díle pozornost poznámkách, které jsou sice okrajové z hlediska rozsahu v rámci textu, nicméně obsahově říkají k pojednávané problematice mnohé. Hart hovoří o svých zjevných pravdách, které „v teorii přirozeného práva odhalují zcela rozumné jádro", či „čistě formální definice práva základních forem práva a morálky, které neodkazují k žádnému specifickému obsahu či společenským potřebám, nakonec projevují jako zcela neadekvátní".[17] Nakonec Hart hovoří o přirozené fakty a cíle jsou „přirozenou nutností", což představuje v kontrapozici s pozitivistickou tezí „právo může mít jakýkoliv obsah".[18]

13 LARMORE, Charles. Politický liberalismus. *Filosofický časopis*, 1995, roč. XLIII, č. 3, s. 461–484.

14 KOJA, F. *Hans Kelsen oder Die Reinheit der Rechtslehre*. Wien, 1988, s. 38 a 43.

15 HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2010, s. 192–196.

16 Není smyslem tohoto textu detailněji popisovat obsah Hartových truismů. Smyslem je poukázat na základní fakt, že v Hartově teorii představuje empirická reflexe reality východisko pro normativitu.

17 HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2010, s. 197.

18 Ibid., s. 198.

Hartovy truismy představují pro mnohé ústupek přirozenoprávní teorii, obzvláště pikantní v kontextu jeho pozitivizmu, zatímco jiní je z těchto pozic naopak kritizují. Například John Finnis, jehož lze považovat za moderního přirozenoprávního teoretika, o nich říká, že zaměňují základní hodnoty za materiální podmínky jejich sledování, případně že redukují základní dobra v posledku na jediné, a tím je přežití.[19] Nelze ovšem popřít, byť sám autor se snaží tento závěr zpochybňovat, že se jedná ústupek fakticitě. Právní řád nelze založit způsobem, který ignoruje základní fakta.

Obdobně John Rawls ve své knize Teorie spravedlnosti, ve které se snaží založit koncept procedurální spravedlnosti, která by měla přednost před jakýmikoliv koncepcemi dobra, definuje nejdříve dva základní principy spravedlnosti:

1. „*Každá osoba má mít stejné právo na co nejširší systém základních svobod, které jsou slučitelné s obdobnými svobodami pro jiné lidi.*
2. *Sociální a ekonomické nerovnosti mají být upraveny tak, aby (a) se u obou dalo rozumně očekávat, že budou ku prospěchu kohokoliv, a (b) byly spjaty s pozicemi a úřady přístupnými pro všechny.*“[20]

Aby bylo možné k těmto principům dospět a aby byla zaručena jejich objektivita, je potřeba (oproti starším smluvním teoriím) aby o principech rozhodovaly jednotlivci bez znalosti své reálné pozice ve světě. Je totiž nutné jejich rozhodování o principech spravedlnosti zbavit kulturních, zájmových, mocenských a dalších nánosů, které by mohly jeho představu o spravedlivém uspořádání světa zkreslovat. Koncipuje proto tzv. závoj nevědomosti (Veil of Ignorance). Díky tomu je dosaženo neutrality, objektivity a nadčasovosti těchto principů, které nejlépe odpovídají potřebám člověka.

Rawls dále zavádí pojem tzv. tzv. primárních statků. Ačkoliv se snaží vytvořit koncepci, která bude přijatelná pro každého, ať bude vyznávat jakékoliv hodnoty, tedy koncepci neutrální spravedlnosti regulující extrémně pluralitní moderní společnost, přeci jen nachází určité statky, které by každý

19 FINNIS John. *Natural Law and Natural Rights.* Oxford: Oxford University Press, 1980; 2. vyd. 2011, s. 82.

20 RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 48.

člověk by chtěl mít, pokud považujeme člověka za racionálního tvora. Jedná se zejména o:

- Práva a svobody.
- Příležitosti a pravomoce.
- Příjmy a majetek.
- Pocit vlastní významnosti (sebeúcty).[21]

Jinde je Rawls definuje takto:

- Základní práva a svobody.
- Svoboda pohybu a svobodná volba povolání na základě různých příležitostí.
- Pravomoci a výsady úřadů a stupně odpovědnosti v politických a ekonomických institucích základní struktury.
- Příjem a bohatství.
- Sociální základ sebeúcty.[22]

Potřebujeme je k tomu, abychom mohli realizovat své životní cíle. Ty už jsou podle Rawlse subjektivní. Nicméně každý člověk potřebuje k jejich realizace právě tento soubor, o němž Rawls mj. říká, že se jedná o „primární přirozené společenské statky" a jsou nezbytnými prostředky.[23]

Opět je Rawlsova množina základních statků podrobována jisté kritice, například proto, že údajné primární statky nejsou ve skutečnosti základními lidskými dobry.[24] Důležitá je však skutečnost, že z faktu člověka jakožto racionálního tvora vytvářejícího racionální plány jsou odvozeny statky, které společnost musí garantovat, chce-li se nazývat spravedlivou. Tyto statky jsou spoludefinovány na základě pozorování empirických faktů chování lidí a jejich preferencí.

Srovnejme teorie Harta a Rawlse (respektive jejich vybrané pasáže) s teoretikem, o jehož inklinaci k iusnaturalismu není rozhodně pochyb, totiž Johnem

21 RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 64; k principu sebeúcty též s. 260 a násl.

22 RAWLS, John. Priorita práva a ideje dobra. *Filosofický časopis*, Praha: Filosofický ústav Akademie věd ČR, 1994, roč. XLII, č. 6, s. 28.

23 RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 66.

24 FINNIS John. *Natural Law and Natural Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1980; 2. vyd. 2011, s. 82, 106.

Finnisem. Dle Finnise existují jisté základní formy lidských dober (Basic Forms of Human Good). Řadí mezi ně tyto:

1. Život.
2. Vědění.[25]
3. Hra.
4. Estetické prožívání.
5. Sociabilita (přátelství).
6. Praktická přiměřenost.
7. Náboženství.[26]

Pomineme-li rozdílnost některých bodů, jedná se v principu o velmi podobný výčet, jaký představují předchozí autoři. Zatímco Hart je spojován s právním pozitivismem, Rawls je považován za teoretika smlouv, je Finnis přirozenoprávním myslitelem par excellence. Za povšimnutí stojí shoda v tom, že existují jisté fakty, které by měl společenský, potažmo právní řád respektovat.

## 6 Závěr

Nabízí se otázka, zdali je ono striktní odmítnutí jakékoliv vazby mezi fakty a normami oprávněné, když se opětovně vrací do úvah o právu. Důležité je, že s ní nepřicházejí jen teoretici přirozenoprávního ražení, ale i další, z nichž někteří (například Hart) k podobným úvahám došli takříkajíc z druhého břehu.

Pochopitelně vyvozování norem z faktů má malý vypovídací rádius. Nelze tedy chtít, aby přesvědčivost měly všechny pokusy vyvodit z reality nějaké normy. Ti teoretici, kteří své koncepce na vztahu norem a faktů budují, se liší v tom, do jaké míry lze z fakticity vyvodit normativní závěry a jak daleko v tom lze postupovat. Příliš optimistické koncepce lze odmítnout jako nepřesvědčivé. Narážejí na limity dané možnostmi našeho myšlení a komplikovaností sociální reality. Nicméně opatrný, skeptický vztah představuje velmi zajímavý námět k přemýšlení.

25 Vědění pojímané jako hodnota o sobě, nikoliv pouze instrumentálně.
26 FINNIS John. *Natural Law and Natural Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1980; 2. vyd. 2011, s. 85–89.

**Literature**

AKVINSKÝ, Tomáš. *Tomáš Akvinský o zákonech v Teologické sumě*. Překlad Karel Šprunk. Praha: Krystal OP, 2003, 143 s., Aquinata, sv. 2. ISBN 80-859-2959-7.

FINNIS John. *Natural Law and Natural Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1980; 2. vyd. 2011.

HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha. Prostor, 2010. ISBN 978-80-7260-239-1.

HOLLÄNDER Pavel. Pozitivismus versus iusnaturalismus: nekončící příběh (Pokus o struktrování problému). *Právník*, roč. 1997, č. 3. ISSN 0231-6625.

KAUFMANN, Arthur. *Problemgeschichte der Rechtsphilosophie*.

KOJA, F. *Hans Kelsen oder Die Reinheit der Rechtslehre*. Wien, 1988.

LARMORE, Charles. Politický liberalismus. *Filosofický časopis,* 1995, roč. XLIII, č. 3, s. 461–484.

NĚMEC, Václav. Spor právního pozitivizmu a přirozenoprávní teorie ve 20. stol.: problém vztahu bytí a "mětí". In: HAVLÍČEK, Aleš (ed.). *Lidská a přirozená práva v dějinách*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem, 2014, s. 153–200, Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. ISBN 9788074146206.

RAWLS, John. Priorita práva a ideje dobra. *Filosofický časopis*. Praha: Filosofický ústav Akademie věd ČR, 1994, roč. XLII, č. 6, s. 28. ISSN 0015-1831.

RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, 361 s. ISBN 80-856-0589-9.

ROMMEN, Heinrich A. *Natural Law, A Study in Legal and Social History and Philosophy*. Indianapolis, 1998.

SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, 620 s. ISBN 978-807-3803-117.

VEČERKA, Kazimír. Podřízení etiky přirozenému právu: obojakost a život podle Hegela. Jsme totiž v jeho rukou, my i naše slova. In: *Sborník k 10. výročí úmrtí otce Metoděje Habáně OP*. Praha: Krystal OP, 1994, s. 60–69. ISBN 8090152872.

WEINBERGER, Ota. *Inštitucionalismus: Nová teória konania, práva a demokracie*. 1. vyd. Bratislava: ARCHA, 1995. ISBN 80-7115-102-5.

**Contact – e-mail**

*jan.smid@ujep.cz*

**Vědecká redakce MU**
prof. Ing. Petr Dvořák, CSc.; PhDr. Jan Cacek, Ph.D.;
Mgr. Tereza Fojtová; Mgr. Michaela Hanousková;
prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.; doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.;
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.; doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.;
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.; prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.;
doc. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr.; PhDr. Alena Mizerová;
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.; doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; doc. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.;
prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.; doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

**Ediční rada PrF MU**
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D. (předseda);
prof. JUDr. Josef Bejček, CSc.; prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.;
prof. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.; prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.;
doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D.; doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.;
prof. JUDr. Petr Průcha, CSc.; doc. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D.

**DNY PRÁVA 2017 – DAYS OF LAW 2017**
**Část I. – Právo a jazyk**

**Eds.: prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.,**
**JUDr. Bc. Terezie Smejkalová, Ph.D., JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D.**

Vydala Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

Spisy Právnické fakulty MU č. 612 (řada teoretická)

1. vydání, 2018

ISBN 978-80-210-8988-4